

Noot bij Cass. (1e k.) AR C.23.0112.N, 19 oktober 2023 (J.D.S. / K.S.):
bestaan van een oorzaak - oorzaak van een beschikking bij
testament - tijdstip van beoordeling

Benoît Van Cauwenberghe

Studentennummer: 01805705

Promotor: Els Vyncke

Begeleider: Céline Blomme

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad Master of Laws in het notariaat

Academiejaar 2024-2025

Dankwoord

Deze masterproef vormt het sluitstuk van mijn academische carrière: 7 jaar, weldra hopelijk 3 masterdiploma's en evenveel masterproeven. Een weg met hoge toppen en af en toe ook diepe dalen, met hoogtepunten en laagtes, en waarbij ik moet toegeven dat dit academiejaar mijn motivatie soms afnam. Dat ik soms het gevoel had dat het allemaal te veel werd en dat het tijd was om te stoppen met studeren. Desondanks onthoud ik vooral de vele memorabele momenten die ik de afgelopen 7 jaar heb beleefd, de kansen die ik heb gekregen en de mensen die ik heb ontmoet.

Daarnaast wens ik mijn promotor, prof. dr. Els Vyncke, te bedanken. Weliswaar heb ik deze masterproef vrij zelfstandig, wellicht te zelfstandig, aangepakt. Desalniettemin stond haar deur steevast open voor vragen. Om dezelfde redenen wens ik ook de commissarissen, drs. Céline Blomme en mevrouw Anne-Sophie Baudry, te bedanken.

Tot slot zou ik mijn vrienden willen bedanken. Ik eindig bij mijn ouders, broer en zus. Zij hebben mij materieel en moreel gesteund gedurende mijn studies.

Benoît Van Cauwenberghe

15 mei 2025, Deurle

Inhoudstafel

Dankwoord.....	1
Inhoudstafel.....	2
1. Inleiding: het desbetreffende cassatiearrest en de probleemstelling.....	4
2. De oorzaak en het verval en het Hof van Cassatie.....	5
2.1. Cass. 16 november 1989.....	5
2.1.1. De feiten die aan de grondslag liggen van het cassatiearrest.....	5
2.1.2. Gevolg 1: wat is de oorzaak van een schenking of legaat?.....	6
2.1.2.1. De klassieke oorzaakleer: een objectieve oorzaak.....	6
2.1.2.2. Een duale subjectieve oorzaak en een moderne oorzaakleer.....	7
2.1.2.3. Boek 5 Burgerlijk Wetboek: “de determinerende beweegredenen”.....	10
2.1.3. Gevolg 2: verval door het verdwijnen van de oorzaak is mogelijk?.....	11
2.1.3.1. Voorafgaand aan het arrest: de oorzaak als een geldigheidsvereiste, tenzij	11
2.1.3.2. Na het arrest: de oorzaak als voortbestaansvereiste.....	13
2.1.3.2.1. Gevaar 1: de rechtszekerheid en de temporele werking van het verval	15
2.1.3.2.2. Gevaar 2: de bindende kracht van de overeenkomst en de	
onherroepelijkheid van de schenking.....	19
2.2. Cass. 21 januari 2000.....	21
2.2.1. De feiten die aan de grondslag liggen van het cassatiearrest.....	21
2.2.2. Gevolg 1: de oorzaak van een testament.....	21
2.2.3. Gevolg 2: de oorzaak van een verwerping.....	27
2.2.3.1. Rechtshandelingen ten bezwarende titel?.....	28
2.3. Cass. 12 december 2008.....	32
2.3.1. De feiten die aan de grondslag liggen van het cassatiearrest.....	32
2.3.2. Gevolg 1: geen verval van schenkingen?.....	33
2.3.2.1. Interpretatieproblemen na het arrest van 12 december 2008.....	33
2.3.2.2. Feitenrechtters en het Hof van Cassatie: een volgzame leerling?.....	35
2.3.3. Gevolg 2: geen verval van legaten?.....	36
2.3.3.1. Interpretatieproblemen na het arrest van 12 december 2008.....	36
2.3.3.2. Tweespalt in de rechtspraak: een analyse.....	38
2.3.3.3. Gevaar: de bescherming van de werkelijke wil van de testator.....	42
2.3.3.4. De valse oorzaak als alternatief voor het verval?.....	44
2.4. Cass. 19 oktober 2023.....	48
2.4.1. De conclusie van advocaat-generaal.....	48
2.4.2. Het arrest.....	51
2.4.2.1. Geen verval.....	51
2.4.2.2. Een herneming van het cassatiearrest van 21 januari 2000, maar	51
2.4.2.3. Wat met het nieuw Burgerlijk Wetboek?.....	52
3. Conclusie.....	54

4. Bibliografie.....	55
----------------------	----

1. Inleiding: het desbetreffende cassatiearrest en de probleemstelling

Op 13 oktober 2023 deed het Hof van Cassatie wederom uitspraak over de figuur van het verval (*la caducité*) ten gevolge van het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak (*la cause*) van een legaat. De eiser in cassatie was de buurman van de kinderloos overleden A.V., de genaamde J.D.S. A.V. was als weduwnaar in 2002 gaan wonen bij J.D.S., die ook de zorg op zich nam voor A.V. De buurman, J.D.S., krijgt na enige tijd een relatie met een derde, de in gemeenverklaring van het te vellen arrest opgeroepen partij A.H., die ook intrekt in de woning in 2005. De relatie tussen J.D.S. en A.H. zal nadien een woelig verloop kennen door een tijdelijke breuk in 2008 en een definitieve breuk in 2015. Na een eerste residentiële opname van A.V. in een woonzorgcentrum in 2005 maakt A.V. een notarieel testament op in 2006, waarin hij J.D.S. en A.H. als algemene legatarissen aanstelt. Tevens volgen er schenkingen in blote eigendommen van effectenportefeuilles, gekoppeld aan een last te zorgen voor de schenker indien de persoonlijke middelen ontoereikend zouden worden. In 2007 trekt A.V. opnieuw in bij J.D.S., waarna in de loop van het jaar een nieuwe tijdelijke opname in een woonzorgcentrum volgt. In 2009 laat A.V. bij verstekvonnis de gedane schenkingen herroepen. Desondanks blijven J.D.S. en A.H. regelmatig contact houden met A.V. en vinden er bezoeken plaats. Na het overlijden van A.V. start de enige wettelijke erfgenaam, een neef, een gerechtelijke procedure om te laten vaststellen dat A.V. zijn testament herroepen heeft. Ondergeschikt vraagt hij het verval van legaten vast te stellen.¹

Het hof van beroep, in navolging van de eerste rechter, te Gent oordeelde dat de determinerende beweegreden van de testamentaire bepalingen, buiten de wil van de testator en voorafgaand aan zijn overlijden, is weggefallen. Bijgevolg kon de testamentaire bepaling met legaten geen verdere uitwerking krijgen en zijn de legaten vervallen. J.D.S. ging in cassatie en argumenteerde dat het bestaan van een geldige oorzaak beoordeeld dient te worden, louter en alleen, op het ogenblik van de totstandkoming van de rechtshandeling. Het latere wegvallen van de oorzaak tast de geldigheid van de rechtshandeling niet aan en aldus volgt ook geen verval. Het Hof van Cassatie verwierp echter de voorziening en bevestigde aldus het arrest van het hof van beroep.

De discussie over het verval door het wegvallen of verdwijnen van de oorzaak werd door dit cassatiearrest van 19 oktober 2023 nieuw leven ingeblazen. De laatste 35 jaar twistte zowel de

¹ Cass. 19 oktober 2023, AR C.23.0112.N; FORIERS P., 'Caducité du testament par disparition de sa cause et absence de cause. Quelques observations sur la caducité des actes juridiques (noot onder Cass. 19 oktober 2023)', *TBBR* 2024, (271) 271.

rechtspraak als de rechtsleer over deze thematiek. Is er verval mogelijk bij het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak? En zo ja, onder welke voorwaarden? Is het wenselijk dat verval mogelijk is? Dit arrest bracht enige verduidelijking in het kluwen van onzekerheid dat bestond en dat in wat volgt nogmaals uitgeklaard wordt.

De voorliggende tekst focust op het verval van legaten of testamenten. Echter wordt waar nodig ook de situatie van schenkingen en rechtshandelingen ten bezwarende titel besproken. De indeling van de voorliggende tekst volgt de chronologie in de rechtspraak. De drie mijlpaalarresten van het Hof van Cassatie, die de bakens leggen voor de huidige vervaltheorie, worden in chronologische volgorde geanalyseerd door middel van rechtsleer en lagere rechtspraak. Dit is ook de volgorde van de middelen die uitgewerkt waren in de cassatiememorie van J.D.S. Voor een goed begrip van de tekst dient tot slot de schenking als schenking onder de levenden gelezen te worden, tenzij anders uitgelegd in de tekst. Daarnaast wordt wegvallen of verdwijnen van de oorzaak als synoniem gebruikt, zoals dit ook in de rechtsleer en rechtspraak frequent voorkomt.

2. De oorzaak en het verval en het Hof van Cassatie

2.1. Cass. 16 november 1989²

2.1.1. De feiten die aan de grondslag liggen van het cassatiearrest

Het eerste mijlpaalarrest van het Hof van Cassatie ging over een zoon die samen met zijn echtgenote de blote eigendom van twee onroerende goederen aangekocht heeft, maar met de financiering van zijn ouders. Zijn ouders kopen in die constellatie het vruchtgebruik. Het gaat over een gesplitste aankoop waarbij men successierechten wenst te vermijden op de geschonken gelden bij het overlijden van de ouders. De schenking is daardoor voornamelijk om fiscale redenen verricht. Enkele jaren later raakt de zoon echter verwickeld in een echtscheiding met zijn echtgenote en wordt het huwelijk ontbonden. De vader van de zoon – de moeder was intussen overleden – wou daarop de geschonken gelden terugkrijgen.³

Voor de rechtbank van eerste aanleg beargumenteerde de vader dat de schenking vervallen is door het verdwijnen van haar oorzaak. De oorzaak bestond in hoofddorde uit fiscale motieven en ondergeschikt uit het bestendigen van het huwelijk tussen zijn zoon en schoondochter. Doordat de ex-schoondochter niet langer een erfgenaam of tussenpersoon is, kan er ook geen

² Cass. 16 november 1989, *Arr.Cass.* 1989-1990, 371.

³ Cass. 16 november 1989, *Arr.Cass.* 1989-1990, 371.

sprake meer zijn van een gunstige fiscale regeling zoals oorspronkelijk werd uitgewerkt conform oud artikel 14 W.Succ.⁴

Zowel de rechtbank van eerste aanleg te Hoei als het hof van beroep te Luik wijst deze argumentatie af omdat er geen wettelijk grondslag voor een dergelijke vorm van verval bestond. Bovendien ontbrak het bewijs dat er in de schenkingsakte bepaald was dat het verval zou volgen bij de huwelijkse ontbinding. Het was daarom niet bewezen dat de partijen bij een echtelijke breuk automatisch het verval gewild zouden hebben. De vader wierp voor het Hof van Cassatie de schending van het, volgens de vader bestaande, algemeen beginsel van het verval van rechtshandelingen door het verdwijnen van haar oorzaak op. Daarnaast zouden de artikelen 1108 en 1131 Oud Burgerlijk Wetboek geschonden zijn. Het Hof van Cassatie vernietigde daaropvolgend de uitspraak.⁵

2.1.2. Gevolg 1: wat is de oorzaak van een schenking of legaat?

2.1.2.1. De klassieke oorzaakteorie: een objectieve oorzaak

Artikel 5.27 Burgerlijk Wetboek (artikel 1108 Oud Burgerlijk Wetboek) vereist vier voorwaarden voor de geldige totstandkoming van een contract. Een van deze voorwaarden betreft dat elk contract, in beginsel, een geoorloofde oorzaak vereist. De overige voorwaarden, waar niet dieper op wordt ingegaan, betreffen de vrije en bewuste toestemming van de partijen, de bekwaamheid van elke partij om een contract aan te gaan en een bepaalbaar en geoorloofd voorwerp.⁶ Hierbij dient opgemerkt te worden dat een rechtshandeling niettemin geldig blijft indien de nietigheid ongeschikt zou zijn.⁷ Deze bepalingen zijn, in de mate dat er geen afwijkende regels bestaan, ook van toepassing op eenzijdige rechtshandelingen zoals het opstellen van een testament.⁸

Het Oud Burgerlijk Wetboek liet echter na te definiëren wat de oorzaak is. Bijgevolg heeft er langdurig debat tussen de causalisten en niet-causalisten bestaan over of de oorzaak een autonome geldigheidsvereiste is voor een rechtshandeling. De anti-causalisten meenden van niet. Het Hof van Cassatie⁹ heeft die discussie echter anders beslecht. Behoudens wettelijke¹⁰

⁴ Cass. 16 november 1989, *Arr.Cass.* 1989-1990, 371.

⁵ Cass. 16 november 1989, *Arr.Cass.* 1989-1990, 371.

⁶ Art. 1108 Oud BW; art. 5.27 BW

⁷ Art. 5.57 BW

⁸ Art. 5.125-5.126 BW

⁹ Cass. 13 november 1969, *Arr.Cass.* 1970, 261; Cass. 5 november 1976, *Arr.Cass.* 1977, 268; Cass. 21 januari 2000, AR C.98.0335.F.

¹⁰ Art. 1131 Oud BW; art. 5.54, eerste lid BW

uitzonderingen heeft elke rechtshandeling een oorzaak die als autonome geldigheidsvereiste bestaat. Daarnaast bestaan er ook inhoudelijke betwistingen over de oorzaak, waar kort op wordt ingegaan voor het goede begrip van de tekst. Echter bestaat deze eindeloze discussie nog altijd en dus blijft de onderstaande uiteenzetting bondig. Zo zijn er de causalisten die een intern of objectief oorzaakbegrip in functie van de aard van de rechtshandeling voorop stellen. De klassieke objectieve invulling van de oorzaak is voor rechtshandelingen om niet de toestemming of het begiftigingsoogmerk. De oorzaak is bij dit soort rechtshandeling eerder een subjectieve oorzaak. Voor rechtshandelingen ten bezwarende titel lag, volgens de toenmalige rechtspraak van het Hof van Cassatie¹¹, de oorzaak van de ene partij daarentegen in het voorwerp van de verbintenis van de andere partij. Dit betreft een meer objectief gegeven, de voorwerp-oorzaak. De neocausalisten hebben daarentegen een eerder extern of subjectief oorzaakbegrip voor ogen met de concrete subjectieve determinerende beweegredenen.¹²

2.1.2.2. Een duale subjectieve oorzaak en een moderne oorzaakleer

Het toenmalige meerderheidsstandpunt, voorafgaand aan het arrest van 16 november 1989, hanteerde de objectieve opvatting, met name het begiftigingsoogmerk of de *animus donandi* als oorzaak van een rechtshandeling om niet. Echter, vertrekkende vanuit dat uitgangspunt, kan er nooit een ongeoorloofde oorzaak zijn. Die intentie *an sich* zal geoorloofd zijn. Afwijkende rechtsleer en rechtspraak¹³ stelde daarom dat er ook een subjectieve component aanwezig moet zijn. Daarbij gaat het om de achterliggende motieven, de beslissende, hoofdzakelijke of doorslaggevende beweegredenen van de schenker of testator. Het Hof van Cassatie volgt, zo blijkt uit het cassatiearrest van 16 november 1989, deze dualistische of tweeledige opvatting. De oorzaak van een schenking of een legaat kent een objectieve en subjectieve component.¹⁴

¹¹ Cass. 29 september 1972, *Arr.Cass.* 1973, 121; Cass. 13 maart 1981, *Arr.Cass.* 1980, 779.

¹² BARBAIX R., *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Intersentia, 2022, 372; BARBAIX R. en VERBEKE A.-L., *Kernbegrippen erfrecht en giften*, Die Keure, 2012, 149; BARBAIX R. en VERBEKE A.-L., *Kernbegrippen familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2014, 268; CASMAN H., *Notarieel familierecht*, Mys en Breesch, 1991, 461-462; NUDELHOLC S., 'Chronique d'une mort annoncée: la condamnation, par la Cour de cassation, du prétendu principe de la caducité des donations par disparition de leur cause (noot onder Cass. 12 december 2008)', *Act.dr.fam.* 2009, (152) 152; STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek I*, Die Keure, 2025, 167-168; VAN DAMME B., 'Het verdwijnen van de oorzaak van een legaat en van een akte van verwerping van nalatenschap', *T.Not.* 2001, (139) 140; VAN EESTER R., 'Het verval van testamenten en schenkingen onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak', *Not.Fisc.M.* 2008, (41) 46.

¹³ Rb. Kortrijk 8 maart 1951, *JT* 1952, 301.

¹⁴ CASMAN H., *Notarieel familierecht*, Mys en Breesch, 1991, 462; DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 592-593; PINTENS W. en DECLERCK C., *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 2019, 283; PUELINCKX-COENE M., BARBAIX R. en GEELHAND N., 'Overzicht van rechtspraak. Giften (1999- 2011)', *TPR* 2013, (175) 322; STIJNS S., *Leerboek*

Zo stelt het Hof dat “*De oorzaak van een schenking onder de levenden of bij testament ligt niet uitsluitend in het begiftigingsoogmerk van de schenker, maar in de hoofdzakelijke beweegreden die hem heeft voorgezet en die hem ertoe gebracht heeft de gift of de schenking te doen.*” en “*de doorslaggevende beweegreden (...) die volgens de bewoordingen zelf van de beschikking of volgens de uitlegging van de wil van de beschikker, onlosmakelijk verbonden is met de omstandigheden die eraan ten gronde lagen en die haar enige reden van bestaan uitmaken.” (eigen onderlijning).¹⁵*

Op basis van een letterlijke lezing van de voormelde overweging lijkt het Hof slechts ruimte te zien voor één determinerende beweegreden. De realiteit is echter complexer. Niemand zal betwisten dat een schenking of legaat diverse en concrete motieven en overwegingen kan kennen. Bijgevolg wordt het een moeilijke interpretatie- en feitenkwestie, op basis van de bewoordingen van de beschikking of de wil van de beschikker. Menig rechtsleer spreekt daardoor over beweegredenen. Illustratief is bovendien dat het Hof het bestendigen van de relatie als oorzaak beschouwde. De rechtsleer deelde de overtuiging dat *in casu* fiscaal optimaliserende motieven en niet het bestendigen van de relatie de oorzaak vormden. Het blijvend bestaan van het huwelijk zou veeleer een stilzwijgende ontbindende voorwaarde zijn.¹⁶

verbintenissenrecht - Boek 1, Die Keure, 2025, 168; STIJNS S. en GEENS H., ‘Glorie en teloorgang van het verval van rechtshandelingen wegens de verdwijning van hun subjectieve oorzaak. Een duiding van het cassatiearrest van 12 december 2008 inzake schenkingen’ in PINTENS W., DU MONGH J. en DECLERCK C. (eds.), *Patrimonium 2009*, Intersentia, 2009, (299) 305-306; VAN EESTER R., ‘Het verval van testamenten en schenkingen onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak’, *Not.Fisc.M.* 2008, (41) 46; VERVOORT I. en ABIUSO R., ‘Boek 2 / topic 5 Oorzaak/Animus donandi’ in BUYSENS F., DERYCKE H. en VERBEKE A.-L. (eds.), *Handboek estate planning algemeen : Vermogensplanning met effect bij leven, schenking*, Larcier, 2009, (29) 29-30.

¹⁵ Cass. 16 november 1989, *Arr.Cass.* 1989-1990, 371; Cass. 21 januari 2000, AR C.98.0335.F; Cass. 19 oktober 2023, AR C.23.0112.N; Cass. 23 mei 2024, AR C.23.0461.N.

¹⁶ ABIUSO R. en VAN GEEL A., ‘Topic 32. Oorzaak/ Verval / Voorwaarde’ in VERBEKE A.-L. en VERDICKT B. (eds.), *Handboek Estate Planning. Deel II : Erfrecht en giften*, Intersentia, 2021, 226; ANDRÉ-DUMONT A.-P., ‘Révocation d’un testament ou caducité du testament, deux voies possibles pour un même résultat (noot onder Rb. Luik 28 april 2014 en HvB Luik 22 april 2015)’, *RPP* 2015, (477) 480-481; BOUCKAERT F., DE WULF C. en GERLO J., *Familierecht en familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 1991, 76; CASMAN H., *Notarieel familierecht*, Mys en Breesch, 1991, 462; DELNOY P., ‘Het verval van de rechtshandelingen door het verdwijnen van hun oorzaak – tweede bedrijf’, *Not.Fisc.M.* 2000, (177) 183; DELNOY P., ‘La caducité des libéralités par disparition de leur cause (noot onder Cass. 16 november 1989)’, *Ann.dr.Lg.* 1990, (338) 349; DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M., ‘Nietigheid, herroeping, verval’ in DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M. (eds.), *Testamenten*, Kluwer, 2012, (355) 367; MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *TBBR* 2009, (240) 241; NUDELHOLC S., ‘Une donation est-elle frappée de caducité par la disparition de sa cause, survenue postérieurement à la conclusion du contrat? (noot onder Cass. 16 november 1989)’, *RCJB* 1993, (78) 110-111; PUELINCKX-COENE M., ‘Overzicht van rechtspraak. Giften (1985-1992)’, *TPR* 1994, (1615) 1667; RAUCENT L., ‘La disparition de la cause dans les donations: à propos de l’arrêt de la Cour de cassation du 16 novembre 1989 (noot onder Cass. 16 november 1989)’, *TBBR* 1990, (261) 266; ROMAIN J.-F., ‘Clarifications concernant la théorie de la caducité des actes juridiques, en particulier des libéralités testamentaires, par disparition de leur cause-mobile déterminant (noot onder Cass. 21 januari 2000)’, *RCJB* 2004, (86) 113; VAN EESTER R., ‘Het verval van testamenten en

Echter bestaan er ook andere interpretaties van het arrest van 16 november 1989. Onder andere PINTENS en DECLERCK stellen dat de oorzaak van de schenking enkel de doorslaggevende beweegredenen zijn die aan de grondslag van de vrijgevigheid liggen. Enkel wanneer deze niet te ontdekken zijn, vormt de abstracte *animus donandi* de oorzaak van de schenking.¹⁷ PUELINCKX-COENE meent dat het Hof niet vertrekt vanuit de dualistische visie, zoals echter werd aangehaald, maar de oorzaak louter ziet als de subjectieve beweegredenen waarbij het begiftigingsoogmerk eveneens hoort.¹⁸

PEERAER analyseert daardoor binnen de rechtsleer een monistische en dualistische visie die beiden in de rechtspraak van het Hof van Cassatie terug te vinden zijn afhankelijk van het arrest, maar eveneens afhankelijk van de bril waarmee de jurist het arrest analyseert. De monistische visie beschouwt de oorzaak als het geheel van determinerende beweegredenen die de partij ertoe aanzetten te contracteren en die zijn opgenomen in het contractuele veld. Deze beweegredenen zijn zowel subjectief als objectief van aard, maar bovenal subjectief. CORNELIS en VAN OMMESLAGHE opteren voor deze benadering, de zogenaamde moderne *causa*-leer. De oorzaak wordt als uniform subjectief begrip beschouwd en omvat alle subjectieve determinerende beweegredenen die uit de aard van het contract, namelijk het begiftigingsoogmerk en de vrijgevig motieven bij een rechtshandeling om niet, voortvloeien of in het contract vermeld staan. Daarnaast bestaat de dualistische visie, die de oorzaak beschouwt als een tweedelig concept. Er bestaat enerzijds een interne of objectieve oorzaak, dit is de objectieve bestaansreden van de handeling of de juridische, maatschappelijke en economische grondslag voor gebondenheid. Het gaat om de structuur of het nut van het contract. Anderzijds is er een externe of subjectieve oorzaak, wat de subjectieve determinerende beweegredenen zijn die aan de grondslag liggen van een partij zijn handelen. De objectieve oorzaak betreft bij handelingen om niet het begiftigingsoogmerk, de subjectieve oorzaak omvat de overige determinerende beweegredenen. Mijns inziens is dit bovenal een theoretisch onderscheid dat in realiteit gelijkaardig kan uitkomen. De objectieve oorzaak kan een van de subjectieve motieven vormen bij de subjectieve oorzaak.¹⁹

schenken onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak', *Not.Fisc.M.* 2008, (41) 47-48; VAN GERVEN W. en COVEMAEKER S., *Verbintenissenrecht*, Acco, 2001, 84.

¹⁷ Rb. Leuven 14 november 2003, *RW* 2004-2005, 905; DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 592-593.

¹⁸ DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 593.

¹⁹ CLAEYS I. en TANGHE T., *Nieuw algemeen contractenrecht: handboek*, Intersentia, 2023, 280-282; CORNELIS L., *Algemene theorie van de verbintenis*, Intersentia, 2000, 140-143; PEERAER F., *Nietigheid en aanverwante rechtsfiguren in het vermogensrecht*, Intersentia, 2019, 200-201; PEERAER F., 'Totstandkoming, geldigheid en interpretatie van contracten en eenzijdige rechtshandelingen: inhoudelijke vernieuwingen, herformuleringen en metonymieën' in SAGAERT V. en STORME M.E. (eds.), *Het vernieuwde verbintenissenrecht doorgelicht*, Wolters Kluwer Belgium, 2025, (7) 76-85; STIJNS S., *Leerboek*

2.1.2.3. Boek 5 Burgerlijk Wetboek: “de determinerende beweegredenen”

Het huidige artikel 5.53 Burgerlijk Wetboek definieert de oorzaak als “*de determinerende beweegredenen die elke partij ertoe hebben bewogen om het contract te sluiten voor zover die gekend waren of behoorden te zijn door de andere partij.*”²⁰ Deze definitie is gebaseerd op cassatiearresten die, afhankelijk van de analyserende jurist, zowel dualistisch als subjectief beschreven worden.²¹ Het Burgerlijk Wetboek hanteert volgens de meerderheid binnen de rechtsleer echter een subjectief oorzaakbegrip, met zowel aandacht voor de objectieve als subjectieve beweegredenen.²²

Opvallend is echter de memorie van toelichting waarbij de wetgever verwijst naar de klassieke oorzaakleer. Bij wederkerige contracten bestaat in regel de voorwerp-oorzaak. De formulering “*in regel*” lijkt wel uitzonderingen toe te laten. Bij contracten ten kosteloze titel is de oorzaak in regel het begiftigingsoogmerk. Daarnaast staat in de toelichting expliciet dat bijzondere regelingen mogelijk zijn in de context van schenkingen en testamenten. Al lijkt dit te gaan over de vraag naar geoorloofdheid van de oorzaak.²³ De begiftigde moet kennis hebben van de determinerende beweegredenen, want hij riskeert immers geconfronteerd te worden met een vordering tot verval. Enkel bij legaten is dit niet aan de orde.²⁴

Merk eveneens op dat het huidige Burgerlijk Wetboek toelaat dat de oorzaak kan bestaan uit meerdere determinerende beweegredenen, in tegenstelling tot de aangehaalde cassatierechtspraak. Enerzijds valt dat toe te juichen. Het is immers veelal moeilijk voor de rechter vast te stellen welke beweegreden determinerend is, als de beweegreden al geïdentificeerd kan worden. Anderzijds blijft het onduidelijk of de determinerende beweegredenen kunnen bestaan uit beweegredenen die op zichzelf niet determinerend zijn, maar samengenomen wel. Mijns inziens is het mogelijk dat diverse beweegredenen op

verbintenissenrecht - Boek 1, Die Keure, 2025, 168-169; STIJNS S. en GEENS H., ‘Glorie en teloorgang van het verval van rechtshandelingen wegens de verdwijning van hun subjectieve oorzaak. Een duiding van het cassatiearrest van 12 december 2008 inzake schenkingen’ in PINTENS W., DU MONGH J. en DECLERCK C. (eds.), *Patrimonium 2009*, Intersentia, 2009, (299) 304, 306; VAN OMMESLAGHE P., ‘Observations sur la theorie de la cause dans la jurisprudence et dans la doctrine moderne (noot onder Cass. 13 november 1969)’, *RCJB* 1970, (328) 354-357; VANSWEEVELT T. en WEYTS B., *Handboek verbintenissenrecht*, Intersentia, 2023, 275.

²⁰ Art. 5.53 BW

²¹ Cass. 14 maart 2008, AR nr. C.05.0380.F; Cass. 7 mei 2020, AR C.19.0423.N.

²² SAGAERT V., *Beginselen van verbintenissenrecht : de contractuele en quasi-contractuele verbintenissen*, LeA Uitgevers, 2023, 81-82; STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek 1*, Die Keure, 2025, 166, 169; VANSWEEVELT T. en WEYTS B., *Handboek verbintenissenrecht*, Intersentia, 2023, 275.

²³ Wetsvoorstel houdende Boek 5 “Verbintenissen” van het Burgerlijk Wetboek, KAMER, 2020-2021, 24 februari 2021, nr. 55-1806/001, 61-62.

²⁴ DEKKERS R., CASMAN H., VERBEKE A.-L. e.a., *Erfrecht & giften : na de codificatie van 2022*, Intersentia, 2023, 241-242.

zichzelf niet doorslaggevend zijn, maar tezamen genomen dat wel zijn. Of kunnen er meerdere op zichzelf determinerende beweegredenen naast elkaar bestaan? Bovendien is het een onduidelijke feitenkwestie in welke mate een beweegreden determinerend is, dan wel louter secundair, contextueel of omringend? Mijns inziens zal elke beweegreden determinerend zijn, anders kan het geen beweegreden zijn. Elke beweegreden speelt immers zijn rol in de causaliteitsketen die finaal uitmondt in de rechtshandeling.

De eiser dient te bewijzen wat de doorslaggevende beweegreden was, waarna tegenbewijs mogelijk is. Daarnaast moet de eiser aantonen dat de omstandigheden veranderd of verdwenen zijn, waardoor het schenken of legateren nooit zou hebben plaatsgevonden. De schenker of testator zou in die omstandigheden niet op die wijze gehandeld hebben.²⁵

2.1.3. Gevolg 2: verval door het verdwijnen van de oorzaak is mogelijk?

2.1.3.1. Voorafgaand aan het arrest: de oorzaak als een geldigheidsvereiste, tenzij ...

De geldigheidsvereisten, waaronder een geoorloofde oorzaak, voorzien in artikel 5.27 Burgerlijk Wetboek (artikel 1108 Oud Burgerlijk Wetboek) gaan over de totstandkoming van een contract.²⁶ Het volgt uit de wet dat deze vereisten aanwezig dienen te zijn, en bijgevolg ook beoordeeld dienen te worden, bij de totstandkoming van de rechtshandeling. Het gaat om geldigheidsvereisten en problemen bij de totstandkoming worden gesanctioneerd met nietigheden. De rechtshandeling is *ab initio* ongeldig of kwam nooit geldig tot stand. Het verval heeft echter geen betrekking op de geldigheid, of anders geformuleerd het geldig tot stand komen van een rechtshandeling, maar wel op het eventuele voortbestaan van een geldige rechtshandeling omdat een geldigheidsvereiste na de totstandkoming verdwenen is. Dient een legaat of schenking nog verdere uitwerking te krijgen na het verdwijnen van de oorzaak? Hier dient het onderscheid dan ook gemaakt te worden tussen een geldigheidsvereiste en een voortbestaansvereiste.²⁷

²⁵ VAN QUICKENBORNE M., 'Het verval van een rechtshandeling wegens de verdwijning van haar oorzaak (noot onder Cass. 21 januari 2000)', *R.Cass.* 2001, (77) 79.

²⁶ Art. 1108 Oud BW; art. 5.27 BW

²⁷ BARBAIX R., 'Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)', *RW* 2008-2009, (1666) 1673; CLAESSENS B., PEETERS N. en VAN DE VOORDE J., 'Afdeling 5. Verval' in ROODHOOFT J. (ed.), *Bestendig Handboek Verbintenissenrecht*, Wolters Kluwer Belgium, 2020, (148) 197-198; DE LOOR T., 'Het verval als wijze van beëindiging van een rechtshandeling ten gevolge van het wegvallen van voorwerp of oorzaak', *RW* 1995-1996, (761) 776; STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek 2*, Die Keure, 2020, 148; STIJNS S. en GEENS H., 'Glorie en teloorgang van het verval van rechtshandelingen wegens de verdwijning van hun subjectieve oorzaak. Een duiding van het cassatiearrest van 12 december 2008 inzake schenkingen' in PINTENS W., DU MONGH J. en DECLERCK C. (eds.), *Patrimonium 2009*, Intersentia, 2009, (299) 318; VAN EESTER R., 'Het verval van testamenten en schenkingen onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak', *Not.Fisc.M.* 2008, (41) 41.

Uit artikel 5.27 Burgerlijk Wetboek (artikel 1108 Oud Burgerlijk Wetboek) volgt dat de oorzaak minstens een geldigheidsvereiste is.²⁸ De meerderheid in de rechtsleer, daterend van voor het desbetreffende arrest van 16 november 1989, poneerde dat de oorzaak geen voortbestaansvereiste is. Het wegvallen van de oorzaak had het verval noch de ongeldigheid van de rechtshandeling tot gevolg, tenzij de wet anders bepaalt.²⁹ Het Burgerlijk Wetboek bevat onder andere bepalingen inzake het verval van huwelijksvoordelen³⁰, legaten³¹ en contractuele erfstellingen³². Binnen de rechtsleer bestaat een stroming die deze artikelen beschouwt als praktische toepassingen van het verval door het wegvallen van de oorzaak.³³ De algemene opvatting binnen de rechtsleer is echter dat het verval ten gevolge van het verdwijnen van de oorzaak geen wettelijke basis kent, noch een algemeen rechtsbeginsel is.³⁴

²⁸ Art. 1108 Oud BW; art. 5.27 BW

²⁹ CORNELIS L., *Algemene theorie van de verbintenissen*, Intersentia, 2000, 842; FORIERS P.A., 'Observations sur la caducité des contrats par suite de la disparition de leur objet ou de leur cause (noot onder Cass. 28 november 1980)', *RCJB* 1987, (100) 110; MASSCHELEIN M.A., 'Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)', *TBBR* 2009, (240) 240; VAN OMMESLAGHE P., 'Observations sur la theorie de la cause dans la jurisprudence et dans la doctrine moderne (noot onder Cass. 13 november 1969)', *RCJB* 1970, (328) 335.

³⁰ Art. 299 Oud BW; art. 2.3.59-2.3.60 BW

³¹ Art. 1039-1040 en 1042-1043 Oud BW; art. 4.209, tweede lid en 4.219 BW

³² Art. 1087-1089 en 1093 Oud BW; art. 4.236, tweede-derde lid en 4.237, §§3 BW

³³ CLAESSENS B., PEETERS N. en VAN DE VOORDE J., 'Afdeling 5. Verval' in ROODHOOFT J. (ed.), *Bestendig Handboek Verbintenissenrecht*, Wolters Kluwer Belgium, 2020, (148) 203; DE LOOR T., 'Het verval als wijze van beëindiging van een rechtshandeling ten gevolge van het wegvallen van voorwerp of oorzaak', *RW* 1995-1996, (761) 770; DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M., 'Nietigheid, herroeping, verval' in DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M. (eds.), *Testamenten*, Kluwer, 2012, (355) 367; FORIERS P.A., 'Observations sur la caducité des contrats par suite de la disparition de leur objet ou de leur cause (noot onder Cass. 28 november 1980)', *RCJB* 1987, (100) 100; NEUTS J., 'Over het verval van het testament als gevolg van verdwijnen van de oorzaak. (noot onder Cass. 21 januari 2000)', *RW* 2000-2001, (1018) 1019; PUELINCKX-COENE M., 'Overzicht van rechtspraak. Giften (1985-1992)', *TPR* 1994, (1615) 1663.

³⁴ BARBAIX R., 'Zijn de algemene geldigheidsvereisten inderdaad strenger ten aanzien van schenkingen dan ten aanzien van rechtshandelingen ten bezwarende titel?', *Not.Fisc.M.* 2003, (37) 77; MASSCHELEIN M.A., 'Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)', *TBBR* 2009, (240) 242.

De rechtspraak³⁵ en rechtsleer³⁶ aanvaardde wel reeds voor het arrest van 16 november 1989 dat legaten konden vervallen bij het verdwijnen van de oorzaak. Het ontbreken van een expliciete wettelijke basis was geen beletsel aangezien de laatste wil een extra bescherming kreeg. Bovendien stellen er zich weinig problemen naar rechtszekerheid. Het testament zal meestal nog geen uitwerking gekregen hebben bij het intreden van het verval en er zal geen eigendomsoverdracht hebben plaatsgevonden. Soms sprak de rechtspraak wel verkeerdelijk over een stilzwijgende herroeping. Het hof van beroep te Gent³⁷, later bevestigd door het Hof van Cassatie³⁸, oordeelde in 2024 expliciet dat een stilzwijgende herroeping bij het verdwijnen van de oorzaak niet kan, door het ontbreken van een wettelijke basis voor een dergelijke herroeping en het vormelijk karakter van een herroeping van een testament.

2.1.3.2. Na het arrest: de oorzaak als voortbestaansvereiste

Het Hof van Cassatie stelde in het arrest van 16 november 1989 dat “*Wanneer de doorslaggevende beweegreden van de schenking door een voorval buiten de wil van de schenker vervalt of verdwijnt, kan de bodemrechter vaststellen dat die schenking vervallen is, als zij, volgens de bewoordingen zelf van die beschikking of volgens de uitlegging van de wil van de beschikker, onlosmakelijk verbonden is met de omstandigheden die eraan ten gronde lagen en die haar enige reden van bestaan uitmaken.*” (eigen onderlijning)³⁹ Dit betekende een onverwachte breuk met het verleden. NUDELHOLC noemde het zelfs een copernicaanse revolutie. Alle bestaande opvattingen over de oorzaak bij schenkingen en het verval daaromtrent werden aan de kant geschoven door het Hof. De meerderheid binnen de rechtsleer was overtuigd dat het Hof het verval van schenkingen door het wegvallen van de

³⁵ HvB Antwerpen 9 november 1988, *RNB* 1989, 483; HvB Gent 14 maart 1957, *T.Not.* 1957, 140; HvB Gent 9 mei 1997, *T.Not.* 1998, 210; HvB Luik 23 mei 1973, *Rev.prat.not.b.* 1975, 31; Rb. Mechelen 24 december 1980, *RW* 1981-1982, 1023.

³⁶ BARBAIX R., ‘De schenking als successieplanningsinstrument. Civielrechtelijke grenzen aan de contractvrijheid’, *TEP* 2008, (190) 190-191; BOUCKAERT F., DE WULF C. en GERLO J., *Familierecht en familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 1991, 75, 77; DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 895; DELNOY P., ‘Het verval van de rechtshandelingen door het verdwijnen van hun oorzaak – tweede bedrijf’, *Not.Fisc.M.* 2000, (177) 178-179; DE LOOR T., ‘Het verval als wijze van beëindiging van een rechtshandeling ten gevolge van het wegvallen van voorwerp of oorzaak’, *RW* 1995-1996, (761) 770; DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M., ‘Nietigheid, herroeping, verval’ in DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M. (eds.), *Testamenten*, Kluwer, 2012, (355) 367; MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking onder levenden wegens het verdwijnen van de oorzaak’, *Notamus* 2009/2, (46) 46; NEUTS J., ‘Over het verval van het testament als gevolg van verdwijnen van de oorzaak. (noot onder Cass. 21 januari 2000)’, *RW* 2000-2001, (1018) 1019; NUDELHOLC S., ‘Une donation est-elle frappée de caducité par la disparition de sa cause, survenue postérieurement à la conclusion du contrat? (noot onder Cass. 16 november 1989)’, *RCJB* 1993, (78) 104-105; PINTENS W. en DECLERCK C., *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 2019, 416.

³⁷ HvB Gent 28 maart 2024, *TEP* 2024, 905.

³⁸ Cass. 19 mei 2025, AR C.24.0272.N.

³⁹ Cass. 16 november 1989, *Arr.Cass.* 1989-1990, 371.

oorzaak aanvaardde.⁴⁰ Merk overigens op dat het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak eigenlijk gepreciseerd dient te worden tot het wegvallen of verdwijnen van de determinerende beweegreden. Het wegvallen van de *animus donandi* of het begiftigingsoogmerk lijkt onvoldoende te zijn voor het verval.⁴¹ Sommigen meenden overigens ook een nietigheidsprobleem te zien in plaats van verval.⁴²

Wellicht was het Belgische Hof van Cassatie, zo suggereren althans rechtsgeleerden, geïnspireerd door Frankrijk. Immers aanvaardde het Franse Hof van Cassatie met een arrest van 14 mei 1985 de nietigverklaring van een schenking. De schenking vond plaats naar aanleiding van een huwelijk dat enkele maanden na de verrichte schenking reeds ontbonden werd. Aldus oordeelde het Franse Hof dat de oorzaak niet louter een geldigheidsvereiste is, maar tevens een voortbestaansvereiste is. De determinerende beweegreden van de schenking was verdwenen. Niettegenstaande dat het arrest een inspiratiebron voor het Belgische Hof van Cassatie was, betreft het in Frankrijk een dwaling omtrent de oorzaak met als gevolg daarvan de nietigheid en niet het verdwijnen van de oorzaak met het verval tot gevolg.⁴³ Echter bestaat er ook andere Franse rechtspraak die het verval vaststelt.⁴⁴

Echter heeft het arrest van het Belgische Hof van Cassatie ook talloze onduidelijkheden veroorzaakt op vlak van de rechtsgevolgen van het verval. Vooreerst weet niemand wat ‘verval’ exact betekent. Het Hof reikt ons wel enkele principes aan op basis waarvan NUDELHOLC en EESTER hebben getracht enkele kernaspecten te identificeren, die echter eveneens betwist worden. Vooreerst betreft het een geldig tot stand gekomen rechtshandeling die vervallen is door een gebeurtenis, vreemd aan de wil van de partijen, na de

⁴⁰ BRACKE L., ‘Het nagestreefde doel versus de rechtszekerheid. Het verval als beëindigingswijze van een rechtshandeling wegens het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak.’, *Not.Fisc.M.* 1998, (103) 117; NUDELHOLC S., ‘Une donation est-elle frappée de caducité par la disparition de sa cause, survenue postérieurement à la conclusion du contrat? (noot onder Cass. 16 november 1989)’, *RCJB* 1993, (78) 108; TAILLIEU S., ‘Actualia inzake het verval van rechtshandelingen ingevolge de verdwijning van de oorzaak – wat zal de toekomst brengen?’, *TBBR* 2005, (141) 144.

⁴¹ BARBAIX R., ‘Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *RW* 2008-2009, (1666) 1678-1679.

⁴² BOUCKAERT F., DE WULF C. en GERLO J., *Familierecht en familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 1991, 76.

⁴³ Cass. Fr. 14 mei 1985, *Rev.Trim.Dr.Civ.* 1986, 397; BARBAIX R., ‘Zijn de algemene geldigheidsvereisten inderdaad strenger ten aanzien van schenkingen dan ten aanzien van rechtshandelingen ten bezwarende titel?’, *Not.Fisc.M.* 2003, (37) 78; DE LOOR T., ‘Het verval als wijze van beëindiging van een rechtshandeling ten gevolge van het wegvallen van voorwerp of oorzaak’, *RW* 1995-1996, (761) 762.

⁴⁴ SACE J., *Rép. not., Deel III, Erfenissen, schenkingen en testamenten, Boek 6, Giften - Algemene bepalingen*, Larcier, 2025, 237-238.

totstandkoming van de rechtshandeling. Bovendien zijn de rechtsgevolgen van de rechtshandeling minstens niet voltooid, of zelfs nooit tot uitwerking gekomen.⁴⁵

De vervaltheorie is gebaseerd op de onmogelijkheid een verbintenis in natura uit te voeren. Echter betreft dit niet louter de materiële uitvoering zoals bij het wegvallen van het voorwerp⁴⁶, maar tevens ook de morele uitvoering. De uitvoering die onverenigbaar is met de wil van de beschikker. De uitvoering moet redelijkerwijs, en niet absoluut, onmogelijk zijn. Het gaat zelfs eerder over de zinloos- of doelloosheid van de uitvoering in plaats van de materiële onmogelijkheid ervan. Daardoor kan een overeenkomst, zoals een schenking, reeds volledige uitwerking verkregen hebben.⁴⁷

2.1.3.2.1. Gevaar 1: de rechtszekerheid en de temporele werking van het verval

Een potentieel nadeel aan de vervaltheorie is dat dit de rechtszekerheid bij een schenking ondermijnt. Dit is zowel nadelig voor de begiftigden als voor derden. Het is mogelijk dat derden het geschonken goed verworven hebben ten tijde van het invoeren van het verval, wat onrechtvaardig overkomt. Discussies over een eigendomstitel, indien het goed het voorwerp van een gift was, worden daardoor in de hand gewerkt.⁴⁸ Als bijkomend argument wordt in de

⁴⁵ CLAESSENS B., PEETERS N. en VAN DE VOORDE J., 'Afdeling 5. Verval' in ROODHOOFT J. (ed.), *Bestendig Handboek Verbintenissenrecht*, Wolters Kluwer Belgium, 2020, (148) 199; NUDELHOLC S., 'Une donation est-elle frappée de caducité par la disparition de sa cause, survenue postérieurement à la conclusion du contrat? (noot onder Cass. 16 november 1989)', *RCJB* 1993, (78) 86-87; VAN EESTER R., 'Het verval van testamenten en schenkingen onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak', *Not.Fisc.M.* 2008, (41) 42.

⁴⁶ Art. 5.113 juncto 5.265-5.267 BW; Cass. 14 oktober 2004, AR C.03.0454.F.

⁴⁷ CLAESSENS B., PEETERS N. en VAN DE VOORDE J., 'Afdeling 5. Verval' in ROODHOOFT J. (ed.), *Bestendig Handboek Verbintenissenrecht*, Wolters Kluwer Belgium, 2020, (148) 198-199; CAUFFMAN C., 'Het verval van verbintenissen wegens het teloorgaan van hun voorwerp erkend als algemeen rechtsbeginsel (noot onder Cass. 14 oktober 2004)', *RW* 2005-2006, (860) 860; CORNELIS L., *Algemene theorie van de verbintenis*, Intersentia, 2000, 845; DEMARÉ G., SAMOY I. en STIJNS S., *Onvoorziene omstandigheden*, Die Keure, 2019, 84-85; FORIERS P.A., *La caducité des obligations contractuelles par disparition d'un élément essentiel à leur formation*, Bruylant, 1998, 64; MASSCHELEIN M.A., 'De invloed van de oorzaak na totstandkoming van de overeenkomst (noot onder HvB Gent 5 maart 2003)', *RABG* 2006/1, (60) 62; PARISIS F., 'Vers un principe général de caducité des libéralités consécutive à l'effacement de leur cause?', *TBBR* 1994, (281) 312; STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek 2*, Die Keure, 2020, 148; VANSWEEVELT T. en WEYTS B., *Handboek verbintenissenrecht*, Intersentia, 2023, 278;

⁴⁸ BAEL J., 'Algemene geldigheidsvoorwaarden inzake schenkingen en testamenten' in CARMAN H., VERSTRAETE J., PUELINCKX-COENE M. e.a. (eds), *Notariële actualiteit 7: Familierecht*, Die Keure, 1996, (105) 131; BOUCKAERT F., DE WULF C. en GERLO J., *Familierecht en familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 1991, 77; BUYSENS F., 'Probleemgenererende rechterlijke uitspraken: weg ermee', *T.Fam.* 2021/6, 134; DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 601; FORIERS P.A., 'La caducité revisitée, à propos de l'arrêt de cassation du 21 janvier 2000', *JT* 2000, (676) 677; MASSCHELEIN M.A., 'Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)', *TBBR* 2009, (240) 241; NUDELHOLC S., 'Une donation est-elle frappée de caducité par la disparition de sa cause, survenue postérieurement à la conclusion du contrat? (noot onder Cass. 16 november 1989)', *RCJB* 1993, (78) 108-109; PUELINCKX-COENE M., 'Overzicht van rechtspraak. Giften (1985-1992)', *TPR* 1994, (1615) 1665, 1668; PUELINCKX-COENE M., GEELHAND N. en BUYSENS F., 'Overzicht van rechtspraak. Giften (1993-1998)', *TPR* 1999, (779) 823; RAUCENT L., 'La

rechtsleer aangehaald dat er geen wettelijke of contractuele basis is voor een dergelijk verval. Mijns inziens is dit slechts ten dele correct. Het Hof van Cassatie linkt verval aan de artikelen 1108 en 1131 Oud Burgerlijk Wetboek. Aldus volgt de wettelijke basis van het verval impliciet uit de voornoemde bepalingen.

Zoals aangehaald is het verval bij schenkingen echter problematischer dan legaten die vervallen. In het laatste geval zal, in beginsel, de vaststelling van het verval voorafgaand aan de uitvoering van het testament plaatsvinden. De eigendomsoverdracht zal in een dergelijke situatie meestal nog niet hebben plaatsgevonden. Bij schenkingen daarentegen zal de eigendomsoverdracht onmiddellijk plaatsvinden.⁴⁹

BARBAIX heeft overigens een andere mening daaromtrent. Het is een afweging tussen de belangen van de schenker tegenover die van de begiftigde. Het niet aanvaarden van het verval plaatst te veel de bescherming van de begiftigde voorop. De begiftigde zal in regel een nauwe band hebben met de schenker, en aldus ook weten wat de doorslaggevende reden was die aan de grondslag van de schenking lag, of minstens behoorde de begiftigde die te kennen. De begiftigde expliciet op de hoogte stellen van de doorslaggevende beweegredenen lijkt naar mening van de auteur echter niet vereist.⁵⁰ Merk op dat het huidige Burgerlijk Wetboek strenger is en vereist dat de determinerende beweegredenen in het contractuele veld zijn

disparition de la cause dans les donations: à propos de l'arrêt de la Cour de cassation du 16 novembre 1989 (noot onder Cass. 16 november 1989)', *TBBR* 1990, (261) 265-266; ROMAIN J.-F., 'Clarifications concernant la théorie de la caducité des actes juridiques, en particulier des libéralités testamentaires, par disparition de leur cause-mobile déterminant (noot onder Cass. 21 januari 2000)', *RCJB* 2004, (86) 113; SEYNS S. en VAN DEN HOVE D'ERTSENRYCK S., 'Actuele ontwikkelingen in het schenkingsrecht' in PINTENS W. (eds), *Themis Familiaal Vermogensrecht*, Die Keure, 2009, (39) 52; VAN EESTER R., 'Het verval van testamenten en schenkingen onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak', *Not.Fisc.M.* 2008, (41) 49.

⁴⁹ BRACKE L., 'Het nagestreefde doel versus de rechtszekerheid. Het verval als beëindigingswijze van een rechtshandeling wegens het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak.', *Not.Fisc.M.* 1998, (103) 109; DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 895; MASSCHELEIN M.A., 'Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)', *TBBR* 2009, (240) 241; PUELINCKX-COENE M., 'Overzicht van rechtspraak. Giften (1985-1992)', *TPR* 1994, (1615) 1663-1664; SEYNS S. en VAN DEN HOVE D'ERTSENRYCK S., 'Actuele ontwikkelingen in het schenkingsrecht' in PINTENS W. (eds), *Themis Familiaal Vermogensrecht*, Die Keure, 2009, (39) 42; STIJNS S. en GEENS H., 'Glorie en teloorgang van het verval van rechtshandelingen wegens de verdwijning van hun subjectieve oorzaak. Een duiding van het cassatiearrest van 12 december 2008 inzake schenkingen' in PINTENS W., DU MONGH J. en DECLERCK C. (eds.), *Patrimonium 2009*, Intersentia, 2009, (299) 321-322.

⁵⁰ BARBAIX R., 'De schenking als successieplanningsinstrument. Civielrechtelijke grenzen aan de contractvrijheid', *TEP* 2008, (190) 240; BARBAIX R., 'Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegredenen: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)', *RW* 2008-2009, (1666) 1678-1680.

ingetreden bij een schenking.⁵¹ Ook binnen de rechtsleer wordt gewezen op de problematische onwetendheid van de begiftigde.⁵²

Daarnaast is er de temporele werking van het verval. Kent het verval retroactieve werking? De bewoordingen van het arrest zeggen “vaststellen dat (...) vervallen is”. De meeste rechtsleer gaat uit van een retroactieve werking.⁵³ Anderen stellen echter dat de terugwerkende kracht van het verval zich beperkt tot het ogenblik dat de oorzaak verdwenen is. Tot dat moment bestond immers een rechtsgeldige rechtshandeling. Daardoor is, onder omstandigheden, teruggave door de begiftigde bij equivalent in plaats van *in natura* mogelijk in de context van een derde-verkrijger. De teruggave zal dan in waarde of met betaling van een vergoeding geschieden.⁵⁴ De hoven van beroep te Luik en te Gent volgden deze visie inzake de temporele werking reeds in het verleden.⁵⁵

De meerderheid binnen de rechtsleer stelt echter dat het verval terugwerkende kracht heeft tot op het ogenblik van de schenking. Het verval kent een *ex-tunc* uitwerking. In deze situatie zal de teruggave *in natura* plaatsvinden alsof het goed nooit eigendom van de begiftigde is geweest.⁵⁶ Tot slot is er een strekking binnen de rechtsleer die van een *ex-nunc* uitwerking

⁵¹ DEKKERS R., CASMAN H., VERBEKE A.-L. e.a., *Erfrecht & giften : na de codificatie van 2022*, Intersentia, 2023, 241.

⁵² DEMARÉ G., SAMOY I. en STIJNS S., *Onvoorziene omstandigheden*, Die Keure, 2019, 76.

⁵³ FORIERS P.A., ‘La caducité revisitée, à propos de l’arrêt de cassation du 21 janvier 2000’, *JT* 2000, (676) 677; MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking onder levenden wegens het verdwijnen van de oorzaak’, *Notamus* 2009/2, (46) 47.

⁵⁴ ABIUSO R. en VAN GEEL A., ‘Topic 32. Oorzaak/ Verval / Voorwaarde’ in VERBEKE A.-L. en VERDICKT B. (eds.), *Handboek Estate Planning. Deel II : Erfrecht en giften*, Intersentia, 2021, (226) 226-227; BARBAIX R., *Het contractuele statuut van de schenking*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 884-888; BARBAIX R., ‘Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *RW* 2008-2009, (1666) 1678-1680; DEMARÉ G., SAMOY I. en STIJNS S., *Onvoorziene omstandigheden*, Die Keure, 2019, 85; PUELINCKX-COENE M., GEELHAND N. en BUYSENS F., ‘Overzicht van rechtspraak. Giften (1993-1998)’, *TPR* 1999, (779) 824-825.

⁵⁵ HvB Luik 19 mei 1992, *TBBR* 1994, 45; HvB 26 januari 1993, *TBBR* 1994, 45; HvB Gent 24 november 2005, *RW* 2007-2008, 241.

⁵⁶ BRACKE L., ‘Het nagestreefde doel versus de rechtszekerheid. Het verval als beëindigingswijze van een rechtshandeling wegens het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak.’, *Not.Fisc.M.* 1998, (103) 119-120; DELNOY P., ‘La caducité des libéralités par disparition de leur cause (noot onder Cass. 16 november 1989)’, *Ann.dr.Lg.* 1990, (338) 352; FORIERS P.A., ‘Observations sur la caducité des contrats par suite de la disparition de leur objet ou de leur cause (noot onder Cass. 28 november 1980)’, *RCJB* 1987, (100) 105; NUDELHOLC S., ‘Une donation est-elle frappée de caducité par la disparition de sa cause, survenue postérieurement à la conclusion du contrat? (noot onder Cass. 16 november 1989)’, *RCJB* 1993, (78) 109-110; PARISIS F., ‘Vers un principe général de caducité des libéralités consécutive à l’effacement de leur cause?’, *TBBR* 1994, (281) 318-324; PUELINCKX-COENE M., ‘Overzicht van rechtspraak. Giften (1985-1992)’, *TPR* 1994, (1615) 1665; ROMAIN J.-F., ‘Clarifications concernant la théorie de la caducité des actes juridiques, en particulier des libéralités testamentaires, par disparition de leur cause-mobile déterminant (noot onder Cass. 21 januari 2000)’, *RCJB* 2004, (86) 113; STIJNS S., *De gerechtelijke en buitengerechtelijke ontbinding van overeenkomsten*, Maklu, 1994, 111; VAN EESTER R., ‘Het verval van testamenten en schenkingen onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak’, *Not.Fisc.M.* 2008, (41) 49.

vertrekt. Het verval heeft geen terugwerkende kracht. Een verval kan en mag immers niet gelijkgesteld worden met een nietigheid.⁵⁷

Er dient bovendien opgemerkt te worden dat artikel 3.17, eerste lid Burgerlijk Wetboek expliciet voorziet dat een vervallenverklaring geen afbreuk doet aan de rechten van derden die te goeder trouw op de tenietgegane zakelijke rechten zijn verkregen. Bijgevolg is, mijns inziens, de aangehaalde problematiek van de derde-verkrijger, sinds de invoering van het nieuwe Burgerlijk Wetboek, grotendeels achterhaald en is de derde-verkrijger beschermd.⁵⁸ Dezelfde analoge regeling was overigens voorheen reeds van toepassing bij de ontbinding of herroeping van schenkingen.⁵⁹

Daarnaast is het onduidelijk wie het verval vaststelt of hoe het intreedt. Op basis van de bewoordingen in het cassatiearrest van 16 november 1989, in het bijzonder “*kan de bodemrechter*”, stelt de meerderheid binnen de rechtsleer dat het verval door de rechter dient vastgesteld te worden.⁶⁰ Echter is er ook rechtsleer die de mogelijkheid suggereert dat het verval van rechtswege zou plaatsvinden.⁶¹ Een verbintenis vervalt in elk geval van rechtswege indien het voorwerp is verdwenen.⁶²

⁵⁷ BARBAIX R., ‘Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *RW* 2008-2009, (1666) 1680; DU LAING B., ‘Enkele beschouwingen over de invloed van (het wegvallen van) het nagestreefte doel of de (determinerende) beweegreden op het (voort)bestaan van de geaffecteerde geldlening (noot onder Rb. Hasselt 30 september 1999)’, *Not.Fisc.M.* 2001, (193) 202.

⁵⁸ Art. 3.17, eerste lid BW

⁵⁹ Oud art. 958 Oud BW; art. 4.176 BW; BARBAIX R., ‘De schenking als successieplanningsinstrument. Civielrechtelijke grenzen aan de contractvrijheid’, *TEP* 2008, (190) 234.

⁶⁰ BARBAIX R., *Het contractuele statuut van de schenking*, Intersentia, 2008, 884; BRACKE L., ‘Het nagestreefte doel versus de rechtszekerheid. Het verval als beëindigingswijze van een rechtshandeling wegens het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak.’, *Not.Fisc.M.* 1998, (103) 110; DELNOY P., ‘Het verval van de rechtshandelingen door het verdwijnen van hun oorzaak – tweede bedrijf’, *Not.Fisc.M.* 2000, (177) 188; MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking onder levenden wegens het verdwijnen van de oorzaak’, *Notamus* 2009/2, (46) 47; PARISIS F., ‘Vers un principe général de caducité des libéralités consécutive à l’effacement de leur cause?’, *TBBR* 1994, (281) 312-313; VAN EESTER R., ‘Het verval van testamenten en schenkingen onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak’, *Not.Fisc.M.* 2008, (41) 49.

⁶¹ DEMARÉ G., SAMOY I. en STIJNS S., *Onvoorziene omstandigheden*, Die Keure, 2019, 85; STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek 2*, Die Keure, 2020, 148; PARISIS F., ‘Vers un principe général de caducité des libéralités consécutive à l’effacement de leur cause?’, *TBBR* 1994, (281) 312-313.

⁶² Art. 5.265 BW

2.1.3.2.2. Gevaar 2: de bindende kracht van de overeenkomst en de onherroepelijkheid van de schenking

Een ander potentieel nadeel aan de vervaltheorie is dat de versterkte⁶³ onherroepelijkheid⁶⁴ van een schenking en de bindende kracht⁶⁵ van een overeenkomst dreigt verloren te gaan bij schenkingen. Een schenker zou een eenzijdige beëindiging nastreven of dat recht trachten voor te behouden. Een schenker mag niet rechtstreeks of onrechtstreeks de mogelijkheid hebben om eenzijdig terug te komen op de schenking. Het betreft een wettelijke en contractuele onherroepelijkheid. De onherroepelijkheid is een constitutief bestanddeel van de schenking die de geldigheid van een schenking aantast.⁶⁶

BAEL stelt dat het aanvaarden van het verval een *de facto* herroeping is van een schenking.⁶⁷ BARBAIX daarentegen ziet geen problemen inzake de onherroepelijkheid van de schenking. Immers moet de determinerende beweegreden verdwijnen buiten de wil van de schenker. Bijgevolg is een eenzijdige beëindiging van een schenking niet mogelijk door de schenker. Dat is dan ook het verschil tussen een herroeping en het verval. De herroeping is het gevolg van een wilsuiking, een eenzijdige rechtshandeling, terwijl het verval onafhankelijk van de wil van de schenker plaatsvindt.⁶⁸ Merk op dat deze stelling in het licht van het te annoteren cassatiearrest mogelijk niet langer vol te houden valt. Immers, zoals verder wordt uiteengezet, stelt het Hof van Cassatie in haar arrest van 19 oktober 2023 dat de oorzaak moet verdwijnen “*al dan niet buiten de wil*” van de testator. Het aanvaarden van het verval bij schenkingen

⁶³ Art. 943-946 Oud BW; art. 4.168-4.169 BW

⁶⁴ Art. 894 Oud BW; art. 4.132, §2 BW

⁶⁵ Art. 1134 Oud BW; art. 5.69 BW

⁶⁶ BRACKE L., ‘Het nagestreefde doel versus de rechtszekerheid. Het verval als beëindigingswijze van een rechtshandeling wegens het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak.’, *Not.Fisc.M.* 1998, (103) 121; MASSCHELEIN M.A., *Schenking bij notariële akte*, Larcier, 2007; NUDELHOLC S., ‘Une donation est-elle frappée de caducité par la disparition de sa cause, survenue postérieurement à la conclusion du contrat? (noot onder Cass. 16 november 1989)’, *RCJB* 1993, (78) 109; ROMAIN J.-F., ‘Clarifications concernant la théorie de la caducité des actes juridiques, en particulier des libéralités testamentaires, par disparition de leur cause-mobile déterminant (noot onder Cass. 21 januari 2000)’, *RCJB* 2004, (86) 113.

⁶⁷ Art. 953 en 956 Oud BW; art. 4.173 BW; BAEL J., ‘Schenkingen, testamenten en erfovereenkomsten’ in X (ed.), *Rechtskroniek voor het notariaat - deel 15*, Die Keure, 2009, (161) 199.

⁶⁸ BARBAIX R., ‘De schenking als successieplanningsinstrument. Civielrechtelijke grenzen aan de contractvrijheid’, *TEP* 2008, (190) 238-240; BARBAIX R., *Het contractuele statuut van de schenking*, Intersentia, 2008, 353, 882-883; BARBAIX R., ‘Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *RW* 2008-2009, (1666) 1678; DE LOOR T., ‘Het verval als wijze van beëindiging van een rechtshandeling ten gevolge van het wegvallen van voorwerp of oorzaak’, *RW* 1995-1996, (761) 775; PUELINCKX-COENE M., BARBAIX R. en GEELHAND N., ‘Overzicht van rechtspraak. Giften (1999- 2011)’, *TPR* 2013, (175) 416; VAN EESTER R., ‘Het verval van testamenten en schenkingen onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak’, *Not.Fisc.M.* 2008, (41) 49.

onder de voorwaarden voortvloeiend uit het cassatiearrest van 19 oktober 2023 over legaten, zou een herroeping van schenkingen tot gevolg kunnen hebben.

Mijns inziens dient BAEL bovendien bijgetreden te worden. Het oogmerk waarom partijen het verval inroepen is hetzelfde als bij de herroeping. De enige reden waarom beroep gedaan wordt op de vervaltheorie is omdat de gronden van herroeping of ontbinding in het Burgerlijk Wetboek niet van toepassing zijn, maar men toch een herroeping nastreeft. Echter dient te worden meegegeven dat rechtsleer een onderscheid maakt tussen de juridische en feitelijke onherroepelijkheid, in het bijzonder in de context van notariële schenkingen. De onherroepelijkheid van de schenking wordt niet geschonden bij een feitelijke mogelijkheid van de schenker om te herroepen. Slechts problematisch wordt het wanneer de schenker een juridische mogelijkheid, een recht, heeft voorbehouden om de schenking te herroepen. En dat laatste is bij het verval niet aan de orde.⁶⁹

Het is echter stuitend dat het verval steeds ingeroepen wordt in de context van een vertroebelde relatie tussen de schenker en begiftigde of tussen de begiftigden onderling. Overigens zal de oorzaak in deze situaties moeten liggen in het voortbestaan van de relatie, de wil om de relatie in stand te houden of het duurzame karakter te beschermen. Een oorzaak omwille van liefdevolle motieven of uit genegenheid, of de oorzaak die in relatie zelf ligt, zal niet volstaan om het verval in te roepen na een relatiebreuk.⁷⁰ In beginsel betreft het niet gehuwden, aangezien er in principe het recht voor de schenker bestaat om de schenking tussen

⁶⁹ BAEL J., 'Grenzen aan de conventionele vrijheid in het schenkingenrecht ingevolge het principe van de onherroepelijkheid van de schenking' in *STUDIEKRING PROVINCIAAL GENOOTSCHAP DER NOTARISSEN VAN OOST-VLAANDEREN* (ed.), *Notariële actualiteit 2012; verslagboek van de vormingsdagen van de Studiekring provinciaal genootschap der notarissen van Oost-Vlaanderen*, Die Keure, 2013, (145) 178; BAEL J., 'Grenzen aan de familiale vermogensplanning: het principe van de versterkte onherroepelijkheid van de schenking herbekeken' in ALOFS E., BYTTEBIER K., MICHIELENS A. e.a. (eds.), *Liber amicorum. Hélène Casman*, Intersentia, 2013, (49) 65; BAEL J., 'Het principe van de onherroepelijkheid van de schenking: een hinderpaal bij de familiale vermogensplanning?', *T.Not.* 2012, (384) 419-424.

⁷⁰ HvB Antwerpen 13 september 1999, *RW* 2001-2002, 460; HvB Antwerpen 3 oktober 2007, *NJW* 2008, 259; HvB Bergen 12 mei 2004, *RTDF* 2005, 607; HvB Bergen 18 november 2008, *JLMB* 2010, 1685; HvB Brussel 17 mei 2001, *JLMB* 2001, 144; HvB Brussel 15 februari 2007, *RTDF* 2008, 1329; HvB Gent 24 november 2005, *RW* 2007-2008, 241; HvB Luik 19 november 2002, *RTDF* 2004, 45; Rb. Brussel 8 maart 1994, *TBBR* 1994, 512; Rb. Brussel 17 mei 2001, *JT* 2001, 595; Rb. Brussel 29 maart 2002, *T.Not.* 2003, 351; BARBAIX R., 'Driemaal is scheepsrecht. Of toch niet? Het Hof van Cassatie spreekt zich opnieuw uit over het verval van de schenking door het verdwijnen van de determinerende beweegreden', *Not.Fisc.M.* 2009, (297) 306; BARBAIX R., *Het contractuele statuut van de schenking*, Intersentia, 2008, 375; BARBAIX R., 'Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)', *RW* 2008-2009, (1666) 1668; PUELINCKX-COENE M., BARBAIX R. en GEELHAND N., 'Overzicht van rechtspraak. Giften (1999- 2011)', *TPR* 2013, (175) 339-346.

echtgenoten *ad nutum* te herroepen⁷¹. Enkel schenkingen gedaan bij een huwelijkscontract zijn niet herroepbaar.

2.2. Cass. 21 januari 2000⁷²

2.2.1. De feiten die aan de grondslag liggen van het cassatiearrest

Een man is verdachte in een strafzaak. Hij verwerpt de nalatenschappen van zowel zijn vader als moeder. Bovendien had zijn vader hem in de mate van het mogelijke onterfd ter begunstiging van de drie kinderen van de man (grootvader-zoon-kleinzoon-verhouding). *In casu* bleef dus enkel het reservataire erfdeel over, dat de man verwierp. In deze situatie was de determinerende beweegreden voor zowel het testament als de verwerpingen, het veilig stellen of vrijwaren van het familiale patrimonium. Men wilde vermijden dat het familiefortuin in handen van derden, in het bijzonder de Staat of schuldeisers, zou terechtkomen. Echter zal de man na het overlijden van de vader strafrechtelijk worden vrijgesproken, waarna hij een burgerrechtelijke procedure start. De oorzaak van zowel het testament als de verwerpingen zijn buiten de wil van de partijen verdwenen en dus is alles vervallen. Ondergeschikt meent de man dat er sprake is van een dwaling over de oorzaak. Zowel de rechtbank van eerste aanleg⁷³ als het hof van beroep⁷⁴ volgt de redenering over het verval. Het Hof van Cassatie vernietigt daaropvolgend het arrest na een procedure door een kleinkind.

2.2.2. Gevolg 1: de oorzaak van een testament

Het Hof van Cassatie herneemt met betrekking tot het testament van de vader het arrest van 16 november 1989, maar komt met een verfijnd leerstuk door het toevoegen van een tijdsvoorwaarde. De oorzaak van het testament dient verdwenen te zijn voorafgaand aan het overlijden van de testator om het verval tot gevolg te kunnen hebben. *In casu* is de oorzaak na het overlijden van de testator verdwenen en heeft dat geen gevolgen voor de uitvoering van het testament. Rijst de vraag: waarom was een extra tijdsvoorwaarde nodig? Het Hof vond een bijkomende tijdsvoorwaarde noodzakelijk omdat er een wettelijk vermoeden bestaat dat de testamentair uitgedrukte wil blijft bestaan tot aan het overlijden van de testator en er dus bijgevolg een vermoeden is dat de oorzaak van een legaat, meer specifiek “*bij testament*

⁷¹ Art. 1096, eerste lid Oud BW; art. 4.240 BW; ABIUSO R. en VAN GEEL A., ‘Topic 32. Oorzaak/ Verval / Voorwaarde’ in VERBEKE A.-L. en VERDICKT B. (eds.), *Handboek Estate Planning. Deel II : Erfrecht en giften*, Intersentia, 2021, (226) 229.

⁷² Cass. 21 januari 2000, AR C.98.0335.F.

⁷³ Rb. Brussel 27 januari 1995, *RTDF* 1995, 730.

⁷⁴ HvB Brussel 8 april 1998, ECLI:BE:CABRL:1998:ARR.19980408.1.

gedane schenking”, ook blijft bestaan tot aan het overlijden.⁷⁵ Het verval wordt aan de wil van de testator om het testament te herroepen, verbonden.⁷⁶

Of deze bijkomende voorwaarde wenselijk is, is maar zeer de vraag. Voorstanders halen de rechtszekerheid aan als een valabel argument. Het verval zal, in beginsel, plaatsvinden voor de eigendomsoverdracht en de uitvoering van het legaat. Echter, zoals reeds aangehaald, is dat slechts theorie. Het is evenzeer mogelijk dat na de vereffening en verdeling van de nalatenschap het verdwijnen van de oorzaak ontdekt wordt, die reeds plaatsvond voor het overlijden, met alle gevolgen van dien.⁷⁷

Overigens is, mijns inziens, onduidelijk wanneer het verdwijnen van de oorzaak plaatsvindt. Hangt het moment van de verdwijning van de oorzaak samen met het moment dat de testator of de erfgenamen ontdekken dat de oorzaak verdwenen is of kan dit verschillen? Ter illustratie kan verwezen worden naar een overspelige relatie door de partner, die ontdekt wordt na het overlijden van de testator, maar reeds voorafgaand aan het overlijden aanving. Is de oorzaak verdwenen bij het aangaan van de relatie of bij het ontdekken van de relatie? Het bestaan van de oorzaak dient in elk geval getoetst te worden bij het overlijden. Weliswaar komt een testament tot stand bij het opstellen, meer specifiek vanaf de ondertekening, maar het krijgt slechts uitwerking bij het overlijden van de testator. Dat is de laatste wil van de testator en enkel op dat ogenblik kan een toetsing aan de werkelijkheid volgen. De beweegredenen van de testator zullen zich situeren in omstandigheden ten tijde van het opstellen van het testament, dan wel toen nog onbestaande feiten. De initiële oorzaak is vereist voor de geldigheid van het testament, maar kan bijgevolg pas ten tijde van het overlijden beoordeeld worden.⁷⁸

Daarnaast is het onduidelijk in welke mate dit verfijnd leerstuk moet toegepast worden op schenkingen. Wou het Hof van Cassatie een onderscheid maken tussen schenkingen onder levenden en schenkingen bij testament? Binnen de rechtsleer en rechtspraak bestaan er diverse stromingen.⁷⁹ Sommigen stellen dat het arrest van 16 november 1989 van toepassing

⁷⁵ Cass. (1e k.) 21 januari 2000, AR C.98.0335.F.

⁷⁶ DEMARÉ G., SAMOY I. en STIJNS S., *Onvoorziene omstandigheden*, Die Keure, 2019, 77.

⁷⁷ NEUTS J., ‘Over het verval van het testament als gevolg van verdwijnen van de oorzaak. (noot onder Cass. 21 januari 2000)’, *RW* 2000-2001, (1018) 1020; VAN QUICKENBORNE M., ‘Het verval van een rechtshandeling wegens de verdwijning van haar oorzaak (noot onder Cass. 21 januari 2000)’, *R.Cass.* 2001, (77) 88.

⁷⁸ DE BOECK A. en VAN DAMME N., ‘oorzaak’ in DAMBRE M., TILLEMANN B. en TANGHE T. (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Wolters Kluwer Belgium, 2019, (23) 44; DEMARÉ G., SAMOY I. en STIJNS S., *Onvoorziene omstandigheden*, Die Keure, 2019, 79-80.

⁷⁹ DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 602; MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een

is op schenkingen onder levenden en het arrest van 21 januari 2000 op schenkingen bij testament. Deze interpretatie heeft binnen diverse hoven van beroep navolging gekend. Het Hof van Cassatie had geen expliciet standpunt ingenomen over schenkingen onder levenden. Daarenboven heeft het Hof wel geoordeeld dat een verwerping *in casu* geen schenking was. Op basis van een *a contrario* redenering zou het Hof het verval van een schenking wel nog mogelijk achten.⁸⁰

Een andere interpretatie, die ook binnen de rechtspraak navolging kende, stelde dat voortaan enkel nog verval mogelijk is bij testamenten en niet langer bij schenkingen. Deze redenering is gekoppeld aan de onherroepelijkheid van een schenking. De oorzaak van een testament kan verdwijnen tot het moment dat het testament onherroepelijk wordt, namelijk bij de dood van de testator. Een schenking daarentegen is altijd onherroepelijk.⁸¹

Een derde interpretatie is het verval toelaten wanneer de oorzaak wegvalt voorafgaand aan de uitwerking van de schenking. Te denken valt aan de gefaseerde schenking waarbij de oorzaak verdwijnt voorafgaand aan de aanvaarding of een schenking die uitwerking krijgt bij het overlijden van de schenker. Dit betreft echter een minderheid van de schenkingen.⁸² Tot slot

lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)', *TBBR* 2009, (240) 242-244; VAN GERVEN W. en COVEMAEEKER S., *Verbintenissenrecht*, Acco, 2001, 84.

⁸⁰ HvB Antwerpen 3 oktober 2007, *NJW* 2008, 259; HvB Bergen 7 oktober 2003, *TBBR* 2005, 71; HvB Brussel 17 mei 2001, *JLMB* 2001, 144; HvB Brussel 15 februari 2007, *RTDF* 2008, 1329; HvB Gent 24 november 2005, *RW* 2007-2008, 241; Rb. Brussel 17 mei 2001, *JT* 2001, 595; Rb. Brussel 29 maart 2002, *TNot.* 2003, 351; ABIUSO R. en VAN GEEL A., 'Topic 32. Oorzaak/ Verval / Voorwaarde' in VERBEKE A.-L. en VERDICKT B. (eds.), *Handboek Estate Planning. Deel II : Erfrecht en giften*, Intersentia, 2021, (226) 228; BOUCKAERT F., 'Hoe tontine –en aanwasbedingen kunnen worden beëindigd? Bedenkingen bij het vonnis van de rechtbank te Gent van 2 september 2003, bij het arrest van het hof van beroep te Gent van 24 maart 2005 en bij het vonnis van de rechtbank te Brugge van 16 januari 2004 (noot onder HvB Gent 24 maart 2005 en Rb. Gent 2 september 2003 en Rb. Brugge 16 januari 2004)', *TNot.* 2005, (387) 390; MASSCHELEIN M.A., 'De invloed van de oorzaak na totstandkoming van de overeenkomst (noot onder HvB Gent 5 maart 2003)', *RABG* 2006/1, (60) 64; MASSCHELEIN M.A., 'Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)', *TBBR* 2009, (240) 242; ROMAIN J.-F., 'Clarifications concernant la théorie de la caducité des actes juridiques, en particulier des libéralités testamentaires, par disparition de leur cause-mobile déterminant (noot onder Cass. 21 januari 2000)', *RCJB* 2004, (86) 117-125; TAILLIEU S., 'Actualia inzake het verval van rechtshandelingen ingevolge de verdwijning van de oorzaak – wat zal de toekomst brengen?', *TBBR* 2005, (141) 142-147.

⁸¹ HvB Antwerpen 22 april 2003, *TBBR* 2005, 69; HvB Bergen 12 mei 2004, *RTDF* 2005, 607; HvB Bergen 18 november 2008, *JLMB* 2010, 1685; Rb. Luik 6 oktober 2003, *JLMB* 2004, 659; FORIERS P.A., 'La caducité revisitée, à propos de l'arrêt de cassation du 21 janvier 2000', *JT* 2000, (676) 677-678.

⁸² Rb. Luik 25 november 2002, *RTDF* 2004, 496; ABIUSO R. en VAN GEEL A., 'Topic 32. Oorzaak/ Verval / Voorwaarde' in VERBEKE A.-L. en VERDICKT B. (eds.), *Handboek Estate Planning. Deel II : Erfrecht en giften*, Intersentia, 2021, (226) 228; BAEL J., 'Schenken en testamenten' in X (ed.), *Rechtskroniek voor het notariaat 10*, Die Keure, 2007, (137) 193-195; BARBAIX R., *Het contractuele statuut van de schenking*, Intersentia, 2008, 899-900; DELNOY P., 'Het verval van de rechtshandelingen door het verdwijnen van hun oorzaak – tweede bedrijf', *Not.Fisc.M.* 2000, (177) 187-188; FORIERS P.A., 'La caducité revisitée, à propos de l'arrêt de cassation du 21 janvier 2000', *JT* 2000, (676) 676; MASSCHELEIN M.A., 'Het verval van de schenking onder levenden wegens het verdwijnen van de oorzaak', *Notamus* 2009/2, (46) 49; MASSCHELEIN M.A., 'Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)', *TBBR* 2009, (240) 243; STIJNS S. en GEENS H., 'Glorie en teloorgang

bestaat nog een minder frequente interpretatie, waarbij het verval mogelijk is indien de oorzaak is weggevallen voorafgaand aan het overlijden van de schenker.⁸³

Daarnaast zijn er een aantal vreemde gevolgen specifiek voor testamenten. Een vaak gehoorde kritiek is dat het Hof het verval en de herroeping van een testament door elkaar heeft gehaald. Immers zal een testament als laatste wilsuiting slechts uitvoering krijgen en volmaakt zijn door het overlijden van de testator. Een testator mag en kan een testament herroepen tot aan het overlijden. De oorzaak wordt geacht aanwezig te zijn tot aan het overlijden, maar waarom de determinerende reden, die slechts wegvalt na het overlijden, geen gevolgen kan hebben is dan onduidelijk. Te meer omdat de mogelijkheid voor de testator bestond om het testament aan te passen toen de oorzaak wegviel bij leven. Deze mogelijkheid verdwijnt bij het overlijden en het verval kan volgens het Hof geen betrekking hebben op omstandigheden die zich nadien voordoen. Het testament is definitief door het overlijden. Wat dan de meerwaarde van het verval kan zijn tegenover een herroeping, blijft veelal onduidelijk.⁸⁴

De volgende, soms bevreemdende situaties, kunnen zich daardoor voordoen. Een testament dat niet herroepen werd, maar waarbij de oorzaak verdween voorafgaand aan het overlijden en waarbij de testator nog in de mogelijkheid was om het testament te herroepen, zal op basis van de vervaltheorie kunnen aangevochten worden door de erfgenamen. BARBAIX en VAN QUICKENBORNE merken echter terecht op dat er een bewijsproblematiek zal bestaan. Immers volgt uit het wegvallen van een determinerende beweegreden logischerwijs daaropvolgend een herroeping door de testator van het testament. Aantonen dat iets de doorslaggevende beweegreden was, maar dat de testator ondanks het wegvallen van die reden het onnodig vond het testament te herroepen, zal veelal moeilijk tot onmogelijk zijn. Het nalaten van de testator zal werkelijk gerechtvaardigd moeten worden en het wijzen op een vergetelheid van de testator is onvoldoende. Een grondige verandering van de situatie die het

van het verval van rechtshandelingen wegens de verdwijning van hun subjectieve oorzaak. Een duiding van het cassatiearrest van 12 december 2008 inzake schenkingen' in PINTENS W., DU MONGH J. en DECLERCK C. (eds.), *Patrimonium 2009*, Intersentia, 2009, (299) 315-316.

⁸³ VAN DAMME B., 'Het verdwijnen van de oorzaak van een legaat en van een akte van verwerping van nalatenschap', *T.Not.* 2001, (139) 143-144.

⁸⁴ BARBAIX R., 'Driemaal is scheepsrecht. Of toch niet? Het Hof van Cassatie spreekt zich opnieuw uit over het verval van de schenking door het verdwijnen van de determinerende beweegreden', *Not.Fisc.M.* 2009, (297) 300-303; DELNOY P., 'Het verval van de rechtshandelingen door het verdwijnen van hun oorzaak – tweede bedrijf', *Not.Fisc.M.* 2000, (177) 186; PUELINCKX-COENE M., BARBAIX R. en GEELHAND N., 'Overzicht van rechtspraak. Giften (1999- 2011)', *TPR* 2013, (175) 336-337; STERCKX D., noot onder Cass. 21 januari 2000, *RNB* 2000, (342) 343; TAILLIEU S., 'Actualia inzake het verval van rechtshandelingen ingevolge de verdwijning van de oorzaak – wat zal de toekomst brengen?', *TBBR* 2005, (141) 143; VAN QUICKENBORNE M., 'Het verval van een rechtshandeling wegens de verdwijning van haar oorzaak (noot onder Cass. 21 januari 2000)', *R.Cass.* 2001, (77) 86-87.

behoud door de testator van het testament niet kan verklaren, is vereist. Verdwijnt daarentegen de oorzaak na het overlijden van de testator, op een ogenblik dat de testator het testament niet langer kan herroepen, dan is het testament niet meer aan te vechten met de vervaltheorie door de erfgenamen. Of de vervaltheorie een meerwaarde kan betekenen bij testamenten is daardoor twijfelachtig geworden aangezien herroeping, in beginsel, steeds mogelijk is door de testator. Het verval zou veeleer, zo menen critici binnen de rechtsleer, een meerwaarde kunnen bieden voor omstandigheden die zich na de dood van de testator voordoen en die onverenigbaar zijn met diens laatste wil.⁸⁵

Ter herinnering, is het vermeldenswaardig dat elk testament *ad nutum* herroepbaar is.⁸⁶ Het Burgerlijk Wetboek erkent een aantal vormen van enerzijds een uitdrukkelijke⁸⁷ herroeping en anderzijds een stilzwijgende⁸⁸ herroeping. Daarnaast wordt er in de rechtsleer getwist over de gevolgen van de materiële vernietiging van testamenten door de testator. Tot slot bestaat de problematiek van opeenvolgende herroepingen en de herroeping van de herroeping, waar niet verder op wordt ingegaan.

Een belangrijke kanttekening is echter dat het opstellen van een testament of een herroeping vereist dat de testator gezond van geest is en wilsbekwaam is.⁸⁹ Indien het verval door het verdwijnen van de oorzaak niet mogelijk zou zijn, blijft de testator die ongezond van geest is achter met een testament dat niet zijn werkelijke laatste wil was. Het verval, zelfs met de bijkomende tijdsvoorwaarde, kan dus wel een meerwaarde betekenen in dergelijke situaties. Hetzelfde geldt voor de situatie van de nalatige testator. Echter aanvaardt de rechtspraak geen loutere vergetelheid als reden voor verval.⁹⁰

⁸⁵ ANDRÉ-DUMONT A.-P., 'Révocation d'un testament ou caducité du testament, deux voies possibles pour un même résultat (noot onder Rb. Luik 28 april 2014 en HvB Luik 22 april 2015)', *RPP* 2015, (477) 477-481; BARBAIX R., *Het contractuele statuut van de schenking*, Intersentia, 2008, 893; DECLERCK C. en MAELFAIT A., 'Deel I. Kroniek familiaal vermogensrecht – Hoofdstuk V. Erfrecht' in PINTENS W. en DECLERCK C. (eds.), *Patrimonium 2016*, Die Keure, 2016, (97) 114-116; DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M., 'Nietigheid, herroeping, verval' in DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M. (eds.), *Testamenten*, Kluwer, 2012, (355) 368; NEUTS J., 'Over het verval van het testament als gevolg van verdwijnen van de oorzaak. (noot onder Cass. 21 januari 2000)', *RW* 2000-2001, (1018) 1021; STERCKX D., noot onder Cass. 21 januari 2000, *RNB* 2000, 342; VAN QUICKENBORNE M., 'Het verval van een rechtshandeling wegens de verdwijning van haar oorzaak (noot onder Cass. 21 januari 2000)', *R. Cass.* 2001, (77) 80.

⁸⁶ Art. 895 Oud BW; art. 4.132, §3 BW

⁸⁷ Art. 1035 Oud BW; art. 4.215 BW

⁸⁸ Art. 1036-1038 Oud BW; art. 4.216-4.217 BW

⁸⁹ Art. 901 en 905 Oud BW; art. 4.136, eerste lid en 4.139 BW

⁹⁰ MOREAU P., 'De la caducité des legs pour disparition de leur cause avant le décès du testateur (noot onder Cass. 19 oktober 2023)', *JLMB* 2024, (117) 120; NEUTS J., 'Over het verval van het testament als gevolg van verdwijnen van de oorzaak. (noot onder Cass. 21 januari 2000)', *RW* 2000-2001, (1018) 1020; STERCKX D., noot onder Cass. 21 januari 2000, *RNB* 2000, (342) 343.

Het Franse Hof van Cassatie, die een inspiratiebron vormde voor het Belgische Hof van Cassatie voor het arrest van 16 november 1989, oordeelde in 2010 dat het enkel aan de bekwame (*capable*) testator is om gevolgen te trekken uit het wegvallen van de oorzaak. Het verval of de nietigheid laten vaststellen, zal enkel mogelijk zijn indien de testator niet langer bekwaam was. Het betreft niet louter een handelings- en wilsbekwaamheid, maar eveneens ook een feitelijke bekwaamheid. De testator moet weten dat de oorzaak verdwenen is en niet louter theoretisch een herroepingsmogelijkheid hebben. Andere rechtsleer sloot aanvankelijk elke mogelijkheid tot verval uit op basis van deze rechtspraak, behoudens de wettelijk voorziene mogelijkheden van verval. Volledigheidshalve dient meegegeven te worden dat sinds 2016 het Franse Burgerlijk Wetboek de oorzaak niet meer expliciet vereist als een geldigheids- of voortbestaansvereiste van een rechtshandeling. Daarentegen betreft het volgens de rechtspraak een essentieel element van een rechtshandeling en blijven de bestaande concepten, zoals aangehaald, indirect van toepassing.⁹¹

Ook het Hof van Beroep van het Groothertogdom Luxemburg, dat het verval van testamentaire beschikkingen onder omstandigheden toelaat bij het wegvallen van de determinerende beweegreden, gaf reeds in het verleden aan dat het in regel de testator is die gevolgen moet trekken uit het verdwijnen van de oorzaak. Indien de testator bij leven nalaat te reageren op een gewijzigde situatie, moet worden aangenomen dat de testamentair uitgedrukte wil voortgeduurd heeft tot de dood van de testator.⁹² Of het Hof geen enkele betwisting toelaat, is echter onduidelijk.

Mijns inziens kan de aangehaalde Franse rechtspraak als voorbeeld dienen voor de Belgische rechtspraak. De laatste wil van de testator wordt maximaal gerespecteerd, tenzij deze niet langer in staat is om tot een weldoordachte wilsvorming te komen. Tegelijkertijd wordt de testator geresponsabiliseerd. Hij dient eigenhandig de nodige stappen te ondernemen, zodat zijn werkelijke laatste wil gerespecteerd kan worden. Er is terecht op gewezen dat dergelijke rechtspraak niet altijd een corrigerende mogelijkheid voorziet voor de nalatige of vergeetachtige testator. Afhankelijk van de omstandigheden had de testator immers moeten of behoren te weten dat de oorzaak verdwenen was. Echter stelt de huidige rechtsleer dat verval

⁹¹ Cass. Fr. 15 december 2010, *RNB* 2015, 541; Cass. Fr. 15 februari 2012, n° 10-23.026; Cass. Fr. 14 mei 2014, n° 13-16.102; Cass. Fr. 29 september 2021, n° 19-25.913; GRIMALDI M., *Droit patrimonial de la famille 2025-2026*, Dalloz, 2025, nr. 324.56; HERAIL J., *Répertoire de droit civil: Legs*, Dalloz, 2021, nr. 188; MONToux D., *JurisClasseur Notarial Formulaire: V° Testament Fasc. 200: TESTAMENT. – Inefficacité des legs pour causes antérieures au décès du testateur 2025*, LexisNexis, 2025, §5; NAJJAR I., *Répertoire de droit civil: Libéralités: consentement et cause*, Dalloz, 2024, nr. 97; VAN DEN BOSSCHE A., ‘Rechtspraakoverzicht - Elf testamenten en hun problemen’, *T.Not.* 2017, (343) 357.

⁹² Cour d’appel 1 december 2004, *Pas.Lux.* 2005-2007/1b, 32.

eveneens slechts weinig corrigerend werkt voor deze situaties, gelet op de strenge rechtspraak. Bovendien dient er opgemerkt te worden dat in de dagelijkse realiteit mensen vergeten een testament op te stellen, terwijl de vereffening en verdeling van de nalatenschap volgens het wettelijk erfrecht eveneens geenszins hun werkelijke laatste wil weerspiegelde. Ook voor deze situaties voorziet het huidige verval geen oplossing.

Tot slot dient terecht te worden opgemerkt dat het aanvaarden van het verdwijnen van de oorzaak na het overlijden van de testator een inbraak zou zijn op diens uiterste wil. Het is een essentieel kenmerk van een testament en een uiterste wilsuiting dat deze tot uiting komt op het ogenblik van het overlijden en niet voordien, maar eveneens ook niet nadien. De wilsvorming stopt bij het overlijden en bijgevolg is het logisch dat de oorzaak die nadien verdwijnt zonder gevolgen blijft.⁹³ Bovendien voorziet het Burgerlijk Wetboek al actiemiddelen om na de dood van de testator in te grijpen in diens laatste wil, met een limitatief aantal gronden om een testamentaire beschikking te ontbinden of te herroepen.⁹⁴ Het betreft de ontbinding wegens niet-uitvoering van de lasten waaronder het legaat vermaakt is en de herroeping of ontbinding wegens ondankbaarheid.⁹⁵ Het Burgerlijk Wetboek voorziet dat legaten enkel herroepen kunnen worden indien de begiftigde een aanslag op het leven van de testator heeft gepleegd of wanneer die zich schuldig maakte aan mishandelingen, misdrijven of grove beledigingen.⁹⁶

2.2.3. Gevolg 2: de oorzaak van een verwerping

Het Hof stelt dat ook de verwerping van een nalatenschap een oorzaak dient te hebben⁹⁷. Echter dient deze te bestaan op het ogenblik van het stellen van de rechtshandeling, *in casu* het ogenblik van verwerping. Een rechtshandeling wordt, in principe, niet ongeldig door het latere verdwijnen van de oorzaak. Bovendien, zo stelt het Hof, is er geen algemeen rechtsbeginsel dat een rechtshandeling vervalt wanneer de oorzaak na het verrichten van die rechtshandeling verdwijnt. Echter nuanceert het Hof diezelfde stelling. Immers stelt zij eveneens dat indien er toch een algemeen rechtsbeginsel zou bestaan dat schenkingen vervallen door het verdwijnen van de oorzaak, dat dit *in casu* niet van toepassing is. Een schenking is niet hetzelfde als de verwerping van een nalatenschap, tenzij de verwerping uit vrijgevigheid plaatsvond.⁹⁸

⁹³ DE VOGELAERE T., *Testamenten anno 2013 : balanceren op de grenzen van de wilsautonomie*, Larcier, 2013, 76.

⁹⁴ Art. 1046, eerste lid Oud BW; art. 4.218, §1 BW

⁹⁵ Art. 953 en 956 Oud BW; art. 4.173 BW

⁹⁶ Art. 955, 1°-2° Oud BW; art. 4.174, §1, 1°-2° BW

⁹⁷ Cass. 13 november 1969, *Arr.Cass.* 1970, 261.

⁹⁸ Cass. 21 januari 2000, AR C.98.0335.F.

2.2.3.1. Rechtshandelingen ten bezwarende titel?

Reeds na het arrest van 16 november 1989 werd de vraag gesteld of het verval door het wegvallen van de oorzaak ook op rechtshandelingen ten bezwarende titel kan worden toegepast. In de rechtsleer is men op basis van de redeneringen van het Hof in het arrest van 21 januari 2000 tot de conclusie gekomen dat er een onderscheid dient gemaakt te worden tussen rechtshandelingen ten bezwarende titel en rechtshandelingen ten kosteloze titel, waarbij de vervaltheorie niet van toepassing is op rechtshandelingen ten bezwarende titel.⁹⁹

Een rechtshandeling ten kosteloze titel kenmerkt zich door het ontbreken van een tegenprestatie. Het verval vindt steun in gevoelens van rechtvaardigheid en billijkheid.¹⁰⁰ Echter kan om billijkheidsredenen de mogelijkheid tot verval van rechtshandelingen ten bezwarende titel ook te prefereren zijn. Het blijven steunen door een partij op een overeenkomst die doelloos is geworden, komt bezwaarlijk als billijk over.¹⁰¹ Een ander argument is dat een rechtshandeling ten kosteloze titel een subjectieve oorzaak kent, met name de doorslaggevende beweegreden. Bij een rechtshandeling ten bezwarende titel zal bij het wegvallen van de subjectieve oorzaak echter de objectieve voorwerp-oorzaak blijven bestaan. Gelet op de inhoudelijke betwistingen die bestaan binnen de rechtsleer over de oorzaak is dit geen onomstreden argument.¹⁰² In de praktijk bestaat er rechtspraak die

⁹⁹ BARBAIX R., *Het contractuele statuut van de schenking*, Intersentia, 2008, 885-886; MASSCHELEIN M.A., 'Het verval van de schenking onder levenden wegens het verdwijnen van de oorzaak', *Notamus* 2009/2, (46) 47; BERCKMANS C., 'Eenzijdige beëindiging van het tontine-beding in België en Frankrijk', *Jura Falconis* 2009-2010, (701) 718; BRACKE L., 'Het nagestreefde doel versus de rechtszekerheid. Het verval als beëindigingswijze van een rechtshandeling wegens het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak.', *Not.Fisc.M.* 1998, (103) 103; DELNOY P., 'La caducité des libéralités par disparition de leur cause (noot onder Cass. 16 november 1989)', *Ann.dr.Lg.* 1990, (338) 349-351; MASSCHELEIN M.A., 'Het verval van de schenking onder levenden wegens het verdwijnen van de oorzaak', *Notamus* 2009/2, (46) 48; STIJNS S., *De gerechtelijke en buitengerechtelijke ontbinding van overeenkomsten*, Maklu, 1994, 108-109; MASSCHELEIN M.A., 'Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)', *TBBR* 2009, (240) 241-242; VAN GERVEN W. en COVEMAERKER S., *Verbintenissenrecht*, Acco, 2001, 84.

¹⁰⁰ FORIERS P.A., 'La caducité revisitée, à propos de l'arrêt de cassation du 21 janvier 2000', *JT* 2000, (676) 678; VAN OMMESLAGHE P., 'Observations sur la théorie de la cause dans la jurisprudence et dans la doctrine moderne (noot onder Cass. 13 november 1969)', *RCJB* 1970, (328) 336.

¹⁰¹ BRACKE L., 'Het nagestreefde doel versus de rechtszekerheid. Het verval als beëindigingswijze van een rechtshandeling wegens het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak.', *Not.Fisc.M.* 1998, (103) 128; DE BOECK A. en VAN DAMME N., 'oorzaak' in DAMBRE M., TILLEMANS B. en TANGHE T. (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Wolters Kluwer Belgium, 2019, (23) 44.

¹⁰² BARBAIX R., 'De schenking als successieplanningsinstrument. Civielrechtelijke grenzen aan de contractvrijheid', *TEP* 2008, (190) 240; BARBAIX R., *Het contractuele statuut van de schenking*, Intersentia, 2008, 856; BARBAIX R., 'Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)', *RW* 2008-2009, (1666) 1672; FORIERS P.A., 'La caducité revisitée, à propos de l'arrêt de cassation du 21 janvier 2000', *JT* 2000, (676) 678.

toepassing maakt van het verval bij rechtshandelingen ten bezwarende titel of het verval minstens indirect toepast.

Dikwijls ging het over de beëindiging van vrijwillige mede-eigendommen, al dan niet in combinatie met aanwas- en tontinebedingen die in beginsel bedingen ten bezwarende titel zijn. Die zijn gebaseerd op een fiscale en burgerrechtelijke verzorgingsgedachte tussen partners met het oog op het beschermen van de langstlevende. Dit vormt de oorzaak-beweegreden om dergelijke overeenkomsten aan te gaan. Na de relatiebreuk tussen de partners rees de vraag of een uitoonverdeeldheidtrekking mogelijk was op basis van artikel 815 Oud Burgerlijk Wetboek¹⁰³, zonder medewerking van een ex-partner of zonder dat een beëindigingsregeling contractueel voorzien was. De oorzaak is immers verdwenen.

Vaak oordeelden hoven¹⁰⁴ en rechtbanken¹⁰⁵ dat de oorzaak-beweegreden-bestaansreden-doelstelling verdwenen was en dat een verder streven naar de uitvoering van de overeenkomst door een van de contractpartijen op basis van een dergelijke overeenkomst rechtsmisbruik¹⁰⁶ betreft of strijdig is met de goede trouw en het “gezond verstand”. Immers kent de overeenkomst geen bestaansreden meer. Sommige rechtbanken en hoven stelden bovendien ook expliciet het verval vast. Bijgevolg is de eenzijdige uittrede uit de onverdeeldheid toelaatbaar. Sommige rechtsleer meent dat dit een indirecte vorm van de imprevisieel betreft voor onvoorziene omstandigheden, die tot voor kort in België niet erkend werd.¹⁰⁷ Andere hoven en rechtbanken baseerden zich uitsluitend en expliciet¹⁰⁸ op het verval, zonder de combinatie met rechtsmisbruik of de matigende werking van de goede trouw.

¹⁰³ Art. 815 Oud BW; art. 4.66 BW

¹⁰⁴ HvB Antwerpen 20 juni 2018, *NJW* 2019, 339; HvB Bergen 12 januari 2010, *RNB* 2013, 712; HvB Brussel 18 juni 2013, *RW* 2014-2015, 624; HvB Gent 8 mei 2003, *NJW* 2003, 971; HvB Gent 24 maart 2005, *T.Not.* 2005, 403; HvB Gent 12 maart 2009, *ECLI:BE:HBGNT:2009:ARR.20090312.5*; HvB Luik 21 juni 2011, *RNB* 2013, 717.

¹⁰⁵ Rb. Brugge 16 januari 2004, *T.Not.* 2005, 415; Rb. Brussel 12 september 1997, *JLMB* 1999, 1018; Rb. Gent 2 september 2003, *T.Not.* 2005, 409; Rb. Gent 18 april 2006, *T.Not.* 2006, 542.

¹⁰⁶ Art. 1134, derde lid Oud BW; art. 1.10 juncto 5.73 BW; Cass. 10 september 1971, *Arr.Cass.* 1972, 31.

¹⁰⁷ Art. 5.74 BW; BAERT H. en DEVOS S., ‘De onvoorziene omstandigheden bij contracten in het Belgische familierecht en familiaal vermogensrecht’ in SNIJDERS H. en DE TAVERNIER P. (eds.), *Onvoorziene omstandigheden, verstoring en herstel van contractueel evenwicht. Algemene beschouwingen en beschouwingen op deelterreinen van het privaatrecht*, Maklu, 2013, (107) 124-125; BARBAIX R., ‘Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *RW* 2008-2009, (1666) 1672.

¹⁰⁸ Rb. Brussel 14 juni 2004, *CABG* 2006/6, 47; Rb. Brussel 18 april 2005, *CABG* 2006/6, 54; Rb. Hasselt 17 april 2007, *RW* 2008-2009, 376.

Evenwel bestaat er ook rechtspraak van hoven¹⁰⁹ en rechtbanken¹¹⁰ die rechtsmisbruik, goede trouw of verval niet aanvaardde bij een vrijwillige mede-eigendom, ondanks het verdwijnen van de oorzaak, en voorrang gaven aan de bindende kracht van de overeenkomst. Ook buiten de context van vrijwillige onverdeeldheden volgden hoven¹¹¹ en rechtbanken¹¹² gelijkaardige redeneringen bij rechtshandelingen ten bezwarende titel om al dan niet het verval vast te stellen. Daarbij werd “*in regel*” geen verval vastgesteld omdat het een rechtshandeling ten bezwarende titel betreft, behoudens in geval van rechtsmisbruik.

De vraag rijst of rechtsmisbruik een volwaardig alternatief is voor het verval wegens het verdwijnen van de oorzaak bij legaten? Mijns inziens valt het niet uit te sluiten dat een rechter tot de vaststelling komt dat er sprake is van rechtsmisbruik wanneer een erfgenaam uitvoering van een legaat wenst te krijgen, waarvan de oorzaak verdwenen is. Echter zal dit van de concrete situatie afhankelijk zijn en kan men geenszins rechtsmisbruik als een algemene oplossing voorstellen voor dergelijke situaties. Ter illustratie kan verwezen worden naar de ex-partner die in het testament van de testator als legataris is opgenomen. Indien een rechter niet met zekerheid kan vaststellen dat de oorzaak verdwenen is, gelet op de blijvende contacten tussen de ex-partners na de relatiebreuk, zal er geenszins sprake zijn van rechtsmisbruik. De wil om te begunstigen zal vermoedelijk blijven bestaan tot aan de dood van de testator. Wanneer echter vaststaat dat er een heftige relatiebreuk plaatsgevonden heeft en de testator met zekerheid geenszins de bedoeling had de ex-partner te begunstigen, kan rechtsmisbruik als een alternatief dienen voor het verval.

Het Hof van Cassatie sprak zich overigens op 6 maart 2014 uit over de beëindiging en verdeling van een vrijwillige mede-eigendom in het kader van een tontineovereenkomst naar aanleiding van een relatiebreuk. Een ongehuwd koppel kocht een onroerend goed in tontine aan. Na de relatiebreuk weigerde een ex-partner mee te werken aan de beëindiging van de tontineovereenkomst. De overeenkomst stipuleerde dat voor deze overeenkomst was

¹⁰⁹ HvB Antwerpen 24 december 2003, *CABG* 2006/6, 40; HvB Antwerpen, 19 maart 2008, *RW* 2008-2009, 1436; HvB Bergen 16 mei 2014, *RGEN* 2014, 427; HvB Brussel 18 oktober 2006, *JT* 2006, 793; HvB Brussel 2 april 2008, *ECLI:BE:CABRL:2008:ARR.20080402.6*; HvB Brussel 24 mei 2016, *T.Not.* 2016, 514; HvB Gent 22 februari 2018, *TEP* 2018, 281; HvB Luik 23 januari 2008, *RNB* 2008, 241.

¹¹⁰ Rb. Antwerpen 28 juni 2002, *CABG* 2006/6, 36; Rb. Bergen 9 april 2013, *FJF* 2014, 308; Rb. Brugge 16 juni 2014, *RGEN* 2014, 429; Rb. Gent 12 april 2011, *T.Not.* 2011, 662; Rb. Mechelen 30 mei 2001, *CABG* 2006/6, 29.

¹¹¹ Cass. 21 september 1989, *Arr.Cass.* 1989-1990, 92; HvB Antwerpen 30 januari 2002, *ECLI:BE:HBANT:2002:ARR.20020130.7*; HvB Antwerpen 5 maart 2024, *T.Not.* 2024, 796; HvB Gent 5 maart 2003, *NJW* 2003, 1043.

¹¹² Rb. Antwerpen 17 mei 2021, *RABG* 2022/1, 45; Rb. Gent 12 maart 1999, *AJT* 2000-2001, 346; Kh. Dinant 1 april 2011, *TBBR* 2015, 114.

geopteerd omwille van burgerlijke en fiscale gevolgen voor de langstlevende partner en het gezamenlijk beheren van het goed. Voor het overige was de overeenkomst niet voorzien van enige vorm van beëindiging, noch was de overeenkomst voor een bepaalde duurtijd voorzien.¹¹³

Het Hof oordeelde dat het wegvallen van de oorzaak in regel geen gevolgen heeft voor de geldigheid van een rechtshandeling en dat het bestaan van de oorzaak in beginsel beoordeeld wordt op het ogenblik van de totstandkoming van de rechtshandeling. Het Hof herhaalt met andere woorden het cassatiearrest van 12 december 2008, waar verderop dieper op wordt ingegaan. Het Hof stelt vervolgens dat *“een tontineovereenkomst die strekking heeft voort te bouwen op een tussen de partijen bestaande feitelijke en juridische verhouding, ophoudt te bestaan, wanneer deze onderliggende verhouding een einde neemt derwijze dat hierdoor aan de verdere uitwerking van de overeenkomst iedere zin wordt ontnomen”*. Het Hof vertrekt van de beweegreden en stelt vast dat deze verdwenen is door de relatiebreuk. Bijgevolg heeft een tontine geen enkele bestaansreden meer, kent zij geen nut meer, dient deze geen verdere uitwerking te krijgen en is er sprake van een gewone onverdeeldheid met de mogelijkheid om uit onverdeeldheid te treden. De vrijwillige mede-eigendom werd door het wegvallen van de oorzaak omgezet naar een gewone mede-eigendom. Daarnaast haalde het voorafgaande arrest van het Antwerpse hof van beroep aan dat er sprake is van rechtsmisbruik en handelen in strijd met de goede trouw door het blijven nastreven van de uitvoering van het tontinebeding, ondanks het verdwijnen van haar oorzaak en bestaansreden. Het hof stelde het verval van het tontinebeding vast.¹¹⁴ Deze rechtspraak heeft nadien bijval gekregen van lagere hoven en rechtbanken.¹¹⁵

Volledigheidshalve dient nog meegegeven te worden dat naast het verval en rechtsmisbruik in de rechtsleer ook uitvoerig getwist is of het niet gaat om een toepassing van de imprevisieleer. Sommigen menen dat het om een autonome beëindigingsgrond voor een vrijwillige onverdeeldheid gaat.¹¹⁶ Mede daardoor stelt BARBAIX dat dit arrest niet kan gebruikt worden

¹¹³ Cass. 6 maart 2014, AR C.13.0362.N.

¹¹⁴ Cass. 6 maart 2014, AR C.13.0362.N.

¹¹⁵ Cass. 21 oktober 2016, AR C.15.0457.N; HvB Antwerpen 23 maart 2016, *T.Not.* 2017, 538; HvB Antwerpen 20 juni 2018, *NJW* 2019, 339; HvB Antwerpen 9 maart 2021, *TEP* 2021, 977; HvB Brussel 16 januari 2023, *TEP* 2024, 147; HvB Gent 22 oktober 2015, *RABG* 2016, 1103; Gent 29 oktober 2015, *RW* 2016-2017, 860; HvB Gent 28 juni 2018, *RW* 2019-2020, 464; HvB Gent 4 april 2019, *T.Not.* 2019, 1044; Rb. Antwerpen 26 november 2014, *RABG* 2015, 293; Famrb. Luik (afd. Verviers) 13 juni 2022, *For.Fam.* 2023/1, 38; Famrb. Namen (afd. Namen) 10 maart 2021, *RPP* 2021, 423; Famrb. Namen (afd. Namen) 31 oktober 2022, *For.Fam.* 2023/1, 39.

¹¹⁶ DE POTTER DE TEN BROECK M., *Gewijzigde omstandigheden in het contractenrecht*, Intersentia, 2017, 122-123.

om verval bij giften, wegens het verdwijnen van de oorzaak, toe te laten op een algemene wijze na de onduidelijkheid die bestond sinds de cassatiearresten van 21 januari 2000 en 12 december 2008.¹¹⁷ Anderen menen minstens een opening van het Hof te zien voor de vervaltheorie.¹¹⁸

Het Hof van Cassatie oordeelde in 2023 echter dat een vrijwillige onverdeeldheid geen gewone onverdeeldheid wordt door het verdwijnen van de oorzaak. Artikel 815 Oud Burgerlijk Wetboek is bijgevolg niet van toepassing en de oorzaak dient beoordeeld te worden bij de totstandkoming van de rechtshandeling. De latere verdwijning heeft in regel geen gevolgen voor de geldigheid van de rechtshandeling.¹¹⁹ Aldus is verval door het verdwijnen van de oorzaak bij vrijwillige onverdeeldheden, en meer algemeen rechtshandelingen ten bezwarende titel¹²⁰, uitgesloten. Volledigheidshalve dient erop gewezen te worden dat er intussen, naar de toekomst toe, een beëindigingsregeling voorzien is in Boek 3 van het Burgerlijk Wetboek voor een vrijwillige mede-eigendom.¹²¹ Bovendien kan de aangehaalde rechtspraak inzake enerzijds het verdwijnen van de oorzaak en anderzijds de theorie van het rechtsmisbruik nog steeds gecombineerd worden.¹²²

2.3. Cass. 12 december 2008¹²³

2.3.1. De feiten die aan de grondslag liggen van het cassatiearrest

Een man schenkt gelden aan zijn vriendin om een onroerend goed aan te kopen en vervolgens te renoveren. De vriendin is de titularis van het eigendomsrecht in de notariële akte. Na afloop van de renovatie verbreekt de vrouw de relatie, waarna de man daaropvolgend de geschonken gelden terug wenst te krijgen en het verval door het wegvallen van de oorzaak inroept. De oorzaak betreft het bestendigen van de relatie en daarbij horende het toekomstige samenwonen onder hetzelfde dak, de aangekochte en gerenoveerde woning. Dit vormt de determinerende beweegreden, waardoor bij het ontbreken ervan nooit een schenking zou hebben plaatsgevonden. Het Gentse hof van beroep stelt, in tegenstelling tot de eerste rechter, het verval van de schenkingen vast, want de oorzaak is verdwenen. De voormalige vriendin

¹¹⁷ BARBAIX R., *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Intersentia, 2022, 375.

¹¹⁸ SAGAERT V., *Beginselen van verbintenissenrecht : de contractuele en quasi-contractuele verbintenissen*, LeA Uitgevers, 2023, 83; VANSWEEVELT T. en WEYTS B., *Handboek verbintenissenrecht*, Intersentia, 2023, 278.

¹¹⁹ Cass. 16 januari 2023, AR C.20.0353.F.

¹²⁰ Cass. 21 april 2017, AR C.16.0439.N.

¹²¹ Art. 3.77, derde-vijfde lid BW

¹²² Famrb. Luik 29 januari 2024, *RNB* 2024, 634.

¹²³ Cass. 12 december 2008, AR C.06.0332.N.

wordt door het hof bovendien “*berekend gedrag*” verweten.¹²⁴ Het Hof van Cassatie vernietigt, na cassatieberoep door de ex-vriendin, daarop het arrest.

2.3.2. Gevolg 1: geen verval van schenkingen?

2.3.2.1. Interpretatieproblemen na het arrest van 12 december 2008

Met het arrest komt het Hof deels terug op het arrest van 16 november 1989, dat het verval door het verdwijnen van de oorzaak bij schenkingen aanvaardde. De door haar sinds dat arrest gehanteerde definitie van de oorzaak van een gift blijft wel hetzelfde. Dit is, naast het begiftigingsoogmerk, de doorslaggevende beweegreden die de schenker ertoe heeft gebracht de schenking te doen.¹²⁵ Echter neemt de meerderheid van de rechtsleer aan dat het Hof voortaan het verval enkel nog toelaat bij schenkingen in de wettelijk voorziene gevallen van herroeping.¹²⁶

Het Hof oordeelt met name dat “*Het bestaan van een oorzaak in de zin van art. 1108 en 1131 BW moet in beginsel worden beoordeeld op het ogenblik van de totstandkoming van de rechtshandeling waarvan zij een geldigheidsvereiste is. De latere verdwijning ervan heeft in de regel geen gevolgen voor de geldigheid van de rechtshandeling. Dit geldt ook voor schenkingen onder de levenden, die daarenboven slechts kunnen worden herroepen in de omstandigheden bedoeld in art. 953 BW.*” (eigen onderlijning) en “*Het loutere feit dat latere voorvallen niet sporen met de hoofdzakelijke beweegreden die de schenker had aangezet de schenking te doen, tast op zichzelf de geldigheid van de schenking niet aan, onverminderd de mogelijkheid een geldige schenking te herroepen wegens het niet vervullen van een voorwaarde of wegens ondankbaarheid.*”¹²⁷

Het Hof oordeelt dat zoals in het gemeen recht dat de geldigheid van een rechtshandeling op het ogenblik van de totstandkoming beoordeeld wordt.¹²⁸ Wat echter vervelend is aan de door het Hof gehanteerde formulering is het gebruik van stijlformules zoals “*in beginsel*” of “*in de regel*”. Het Hof lijkt immers komaf te maken met de mogelijkheid tot verval indien de

¹²⁴ HvB Gent 9 februari 2006, onuitg.

¹²⁵ Cass. 12 december 2008, AR C.06.0332.N.

¹²⁶ GEENS H., ‘Gegeven is gegeven, oordeelt Cassatie’, *Juristenkrant* 2009/1, 5; MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *TBBR* 2009, (240) 246; STIJNS S. en GEENS H., ‘Glorie en teloorgang van het verval van rechtshandelingen wegens de verdwijning van hun subjectieve oorzaak. Een duiding van het cassatiearrest van 12 december 2008 inzake schenkingen’ in PINTENS W., DU MONGH J. en DECLERCK C. (eds.), *Patrimonium 2009*, Intersentia, 2009, (299) 316.

¹²⁷ Cass. 12 december 2008, AR C.06.0332.N.

¹²⁸ SEYNS S. en VAN DEN HOVE D’ERTSENRYCK S., ‘Actuele ontwikkelingen in het schenkingsrecht’ in PINTENS W. (eds), *Themis Familiaal Vermogensrecht*, Die Keure, 2009, (39) 42.

oorzaak verdwenen is, maar haar taalgebruik impliceert de mogelijkheid tot uitzonderingen en verwijst naar de wettelijke gronden van herroeping en ontbinding van schenkingen.¹²⁹ Diverse stellingen zijn geponeerd binnen de rechtsleer. De eenvoudigste interpretatie is dat het Hof de mogelijkheid tot verdere nuancering wilde openlaten, zonder reeds uitzonderingen voor ogen te hebben. Onder andere BAEI verdedigde deze interpretatie.¹³⁰ Mijns inziens is dit tevens de meest aanvaardbare interpretatie. De meer ingewikkelde interpretaties betreffen echter situaties van legaten en vooral de gefaseerde schenking. GEENS en STIJNS stellen dat, zowel op basis van het arrest van 21 januari 2000 als het arrest van 12 december 2008, niets erop wijst dat een gefaseerde schenking nog kan vervallen. De gefaseerde schenking is geen uitzondering op de door het Hof geformuleerde regel.¹³¹ Het Hof verwees wellicht naar de andere wettelijke mogelijkheden tot ontbinding of herroeping van een schenking. Echter zijn dat geen gevallen van verval.¹³²

MASSCHELEIN ziet daarentegen wel mogelijkheden en vergelijkt de situatie van legaten en gefaseerde schenkingen. Vertrekkende vanuit de opvatting dat een legaat ook na het arrest van 12 december 2008 nog kan vervallen, moet dat ook mogelijk zijn voor gefaseerde schenkingen. De auteur meent immers dat het arrest van 12 januari 2000 nog toepassing vindt bij legaten indien de oorzaak wegvalt voorafgaand aan het overlijden van de testator. Zowel een legaat als een schenkingsaanbod zijn herroepelijke eenzijdige rechtshandelingen om niet en de oorzaak bestaat eveneens uit enerzijds het begiftigingsoogmerk (de abstracte wil) en anderzijds de determinerende beweegredenen (de concrete wil) van de gift.¹³³

Dit is echter een minderheidsvisie binnen de rechtsleer. BARBAIX uitte kritiek op deze interpretatie. Weliswaar denkt de auteur dat uitzonderingen op de door het Hof geformuleerde algemene regel mogelijk zijn en verval mits naleving van bepaalde toepassingsvoorwaarden moet kunnen. Echter impliceert het aanvaarden van MASSCHELEIN'S visie dat verval enkel

¹²⁹ DEMARÉ G., SAMOY I. en STIJNS S., *Onvoorziene omstandigheden*, Die Keure, 2019, 78.

¹³⁰ BAEI J., 'Schenkingen, testamenten en erfovereenkomsten' in X (ed.), *Rechtskroniek voor het notariaat* 15, Die Keure, 2009, (161) 200.

¹³¹ STIJNS S. en GEENS H., 'Glorie en teloorgang van het verval van rechtshandelingen wegens de verdwijning van hun subjectieve oorzaak. Een duiding van het cassatiearrest van 12 december 2008 inzake schenkingen' in PINTENS W., DU MONGH J. en DECLERCK C. (eds.), *Patrimonium 2009*, Intersentia, 2009, (299) 322-325.

¹³² DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 604.

¹³³ DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 603; MASSCHELEIN M.A., 'Het verval van de schenking onder levenden wegens het verdwijnen van de oorzaak', *Notamus* 2009/2, (46) 50; MASSCHELEIN M.A., 'Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)', *TBBR* 2009, (240) 244; MOREAU P., 'La théorie de la caducité des libéralités pour disparition de leur cause est-elle caduque?', *RNB* 2009, (694) 743-744; NUDELHOLC S., 'Chronique d'une mort annoncée: la condamnation, par la Cour de cassation, du prétendu principe de la caducité des donations par disparition de leur cause (noot onder Cass. 12 december 2008)', *Act.dr.fam.* 2009, (152) 159.

mogelijk is bij herroepbare rechtshandelingen, wat conceptueel waardeloos zou zijn omdat verval dan geen meerwaarde zou bieden. Bovendien is er eigenlijk geen verval. Bij een gefaseerde schenking is de schenking nooit rechtsgeldig tot stand gekomen.¹³⁴ Zoals eerder aangehaald, zijn er situaties denkbaar, zoals het niet langer gezond van geest zijn van de schenker, waarbij de herroeping niet langer mogelijk zal zijn en kan een vervaltheorie soelaas brengen.

2.3.2.2. Feitenrechters en het Hof van Cassatie: een volgzame leerling?

Het Antwerpse hof van beroep oordeelde in 2015 dat *“het loutere feit dat latere voorvallen niet zouden sporen met de hoofdzakelijke beweegreden die de schenker had aangezet de schenking te doen, op zichzelf de geldigheid van de schenking niet aantasten.”*¹³⁵ Enkele maanden¹³⁶ later, alsook in 2019¹³⁷, 2020 en 2021¹³⁸ oordeelde hetzelfde hof eveneens dat *“Het loutere feit dat latere gebeurtenissen niet zouden sporen met de hoofdzakelijke beweegreden die de schenker had aangezet de schenking te doen, tast op zichzelf de geldigheid van de schenking niet aan, nu de oorzaak als geldigheidsvereiste wordt beoordeeld bij de totstandkoming van de gift als rechtshandeling.”* en *“Het verval van het decisief motief voor het doen van de schenking is geen rechtsgeldige beëindigingswijze van een dergelijke gift. De oorzaak wordt als geldigheidsvereiste beoordeeld bij de totstandkoming van de gift als rechtshandeling.”*¹³⁹ De Brusselse familierechtbank oordeelt eveneens in de lijn van het cassatiearrest van 12 december 2008 dat de latere verdwijning van de oorzaak geen gevolgen heeft voor de geldigheid van de rechtshandeling.¹⁴⁰ Echter is het opvallend dat het Brusselse hof van beroep in 2010 nog de mogelijkheid open liet of een schenking zou kunnen vervallen wegens het verdwijnen van de oorzaak.¹⁴¹

¹³⁴ BARBAIX R., ‘Driemaal is scheepsrecht. Of toch niet? Het Hof van Cassatie spreekt zich opnieuw uit over het verval van de schenking door het verdwijnen van de determinerende beweegreden’, *Not.Fisc.M.* 2009, (297) 303-304; DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 603-604; SEYNS S. en VAN DEN HOVE D’ERTSENRYCK S., ‘Actuele ontwikkelingen in het schenkingsrecht’ in PINTENS W. (eds), *Themis Familiaal Vermogensrecht*, Die Keure, 2009, (39) 49.

¹³⁵ HvB Antwerpen 4 maart 2015, *T.Not.* 2015, 457.

¹³⁶ HvB Antwerpen 6 mei 2015, *RW* 2016-2017, 386.

¹³⁷ HvB Antwerpen 12 juni 2019, *T.Not.* 2019, 778.

¹³⁸ HvB Antwerpen 7 september 2021, *T.Not.* 2022, 934.

¹³⁹ HvB Antwerpen 15 september 2020, *TEP* 2021, 431.

¹⁴⁰ Famrb. Brussel 6 december 2022, *For.Fam.* 2023/6, 19.

¹⁴¹ HvB Brussel 30 november 2010, ECLI:BE:CABRL:2010:ARR.20101130.1.

2.3.3. Gevolg 2: geen verval van legaten?

2.3.3.1. Interpretatieproblemen na het arrest van 12 december 2008

Het arrest, en de onderliggende feiten, gaat over schenkingen onder levenden en niet over testamentaire beschikkingen en legaten. Het is onduidelijk of een testament nog kan vervallen door het verdwijnen van de oorzaak.¹⁴² Zoals reeds aangehaald, stelt MASSCHELEIN dat het verval van legaten mogelijk blijft bij het wegvallen van de oorzaak. Het Hof spreekt zich immers expliciet uit over “*schenken onder de levenden*” en dus niet over alle soorten schenkingen, zoals een schenking bij testament. Bovendien heeft het Hof door de gebruikte formuleringen de mogelijkheid opengelaten voor uitzonderingen.¹⁴³ MOREAU haalt gelijkaardige redeneringen aan. Het Hof spreekt zich expliciet uit over de schenkingen onder de levenden en indien het Hof het wenselijk achtte ook het verval bij legaten aan te pakken, had ze dat expliciet gedaan.¹⁴⁴ Dit is een stelling die binnen de rechtsleer veelvuldig verdedigd is. Op basis van de algemene bewoordingen uit het arrest, waarbij het Hof uitzonderingen lijkt toe te laten, kan niet worden afgeleid dat de vervaltheorie niet langer toepassing kan vinden op legaten en blijft het cassatiearrest van 21 januari 2000 onverkort van toepassing.¹⁴⁵

Echter wordt dezelfde redenering gebruikt om de stelling te verdedigen dat de vervaltheorie niet langer toepassing kan vinden op testamenten omdat het Hof deze heeft uitgesloten voor alle rechtshandelingen. Onder andere BAEL en BARBAIX hebben het arrest van 12 december 2008 op deze manier opgevat. Het Hof formuleert de algemene regel dat het

¹⁴² DELNOY P. en MOREAU P., *Les libéralités et les successions : précis de droit civil*, Larcier, 2023, 61; DEMARÉ G., SAMOY I. en STIJNS S., *Onvoorziene omstandigheden*, Die Keure, 2019, 79.

¹⁴³ MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking onder levenden wegens het verdwijnen van de oorzaak’, *Notamus* 2009/2, (46) 50; MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *TBBR* 2009, (240) 244.

¹⁴⁴ MOREAU P., ‘La théorie de la caducité des libéralités pour disparition de leur cause est-elle caduque?’, *RNB* 2009, (694) 738, 742-743.

¹⁴⁵ CASIER, H. en VERDICKT, B., ‘Verval van oorzaak bij schenking: passé composé?’, *Nieuwsbrief Notariaat* 2009/19, (5) 7; CLAESSENS B., PEETERS N. en VAN DE VOORDE J., ‘Afdeling 5. Verval’ in ROODHOOFT J. (ed.), *Bestendig Handboek Verbintenissenrecht*, Wolters Kluwer Belgium, 2020, (148) 204; DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 896; DE POTTER DE TEN BROECK M., *Gewijzigde omstandigheden in het contractenrecht*, Intersentia, 2017, 121; DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M., ‘Nietigheid, herroeping, verval’ in DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M. (eds.), *Testamenten*, Kluwer, 2012, (355) 369; MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *TBBR* 2009, (240) 244; MOREAU P., ‘La théorie de la caducité des libéralités pour disparition de leur cause est-elle caduque?’, *RNB* 2009, (694) 738-743; STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek 1*, Die Keure, 2025, 180; STIJNS S. en GEENS H., ‘Glorie en teloorgang van het verval van rechtshandelingen wegens de verdwijning van hun subjectieve oorzaak. Een duiding van het cassatiearrest van 12 december 2008 inzake schenkingen’ in PINTENS W., DU MONGH J. en DECLERCK C. (eds.), *Patrimonium* 2009, Intersentia, 2009, (299) 321-325.

bestaan van de oorzaak op het ogenblik van de totstandkoming van de rechtshandeling beoordeeld dient te worden, waarna ze vervolgens specifiek ingaat op de situatie van een schenking onder de levenden. Het Hof hanteert algemene bewoordingen en dus is verval niet langer mogelijk bij legaten.¹⁴⁶ Bovendien, aldus PINTENS, bestaat de herroepingsmogelijkheid bij een testament. De vraag rijst dan ook waarom het Hof van Cassatie verval zou toelaten.¹⁴⁷

De Nederlandse rechtspraak daarentegen twijfelt niet over het nut van het verval. Zo oordeelde de Nederlandse Hoge Raad recentelijk: *“Doen zich na het opmaken van de uiterste wil feiten en omstandigheden voor waardoor de feitelijke verhoudingen niet langer aansluiten bij hetgeen de erflater kennelijk wenste te regelen, dan kan de uiterste wil zo worden uitgelegd dat de desbetreffende beschikking alleen gold voor de situatie die bestond voordat de bedoelde feiten en omstandigheden zich hadden voorgedaan. Voor een zodanige uitleg is niet vereist dat de erflater bij het opmaken van de uiterste wil op de bedoelde feiten en omstandigheden is vooruitgelopen.”*¹⁴⁸ Merk overigens op dat er geen expliciete tijdsvoorwaarde geformuleerd wordt waarbinnen of waarvoor de feiten of omstandigheden zich moeten voordoen. Aangezien Nederlandse rechtspraak dit echter voornamelijk als een interpretatievraagstuk lijkt te beschouwen, lijkt het mij aannemelijk dat in de realiteit de omstandigheden of feiten zich moeten voordoen voorafgaand aan de dood van de testator. Immers volgt na de dood van de testator de fase van de uitvoering en interpretatie van het testament.

¹⁴⁶ BAEI J., ‘Schenken, testamenten en erfovereenkomsten’ in X (ed.), *Rechtskroniek voor het notariaat 15*, Die Keure, 2009, (161) 200; BARBAIX R., *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Intersentia, 2022, 374; BARBAIX R. en VERBEKE A.-L., *Kernbegrippen erfrecht en giften*, Die Keure, 2012, 151; BARBAIX R. en VERBEKE A.-L., *Kernbegrippen familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2014, 270; BARBAIX R., ‘Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *RW* 2008-2009, (1666) 1671; CASIER, H. en VERDICKT, B., ‘Verval van oorzaak bij schenking: passé composé?’, *Nieuwsbrief Notariaat* 2009/19, (5) 7; PUELINCKX-COENE M., BARBAIX R. en GEELHAND N., ‘Overzicht van rechtspraak. Giften (1999- 2011)’, *TPR* 2013, (175) 345.

¹⁴⁷ HvB Antwerpen 9 oktober 2018, *TEP* 2018, 942; DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 896; DE POTTER DE TEN BROECK M., *Gewijzigde omstandigheden in het contractenrecht*, Intersentia, 2017, 121; PINTENS W. en DECLERCK C., *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 2019, 417.

¹⁴⁸ HR 10 november 2023, ECLI:NL:HR:2023:1531; Gerechtshof Amsterdam 20 augustus 2024, ECLI:NL:GHAMS:2024:2469; Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 22 maart 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:2169; Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 19 december 2023, ECLI:NL:GHARL:2023:10832; Rb. Amsterdam 27 november 2024, ECLI:NL:RBAMS:2024:8826; Rb. Amsterdam 7 mei 2025, ECLI:NL:RBAMS:2025:2965; Rb. Gelderland 8 mei 2019, ECLI:NL:RBGEL:2019:1936; Rb. Limburg 29 april 2024, ECLI:NL:RBLIM:2024:2192; Rb. Limburg 18 december 2024, ECLI:NL:RBLIM:2024:9454; Rb. Noord-Holland 1 mei 2024, ECLI:NL:RBNHO:2024:4238;

2.3.3.2. Tweespalt in de rechtspraak: een analyse

Uit een rechtspraakanalyse blijkt dat het al dan niet aanvaarden van het verval ten gevolge van het verdwijnen van de oorzaak afhankelijk is van ressort van het hof van beroep. Sommige hoven en rechtbanken aanvaardden de mogelijkheid tot verval aanvankelijk niet, maar zijn daar later op teruggekomen. Ook opvallend is dat er in Wallonië nooit echt twijfel bestond over de mogelijkheid tot verval van een legaat door het verdwijnen van de oorzaak. In Vlaanderen bestond na het cassatiearrest van 12 december 2008 aanvankelijk enige scepsis.

Het hof van beroep te Luik boog zich in 2010 over het verval en stelde dat *“Wanneer de doorslaggevende reden van de gift per testament door de werking van een gebeurtenis die onafhankelijk is van de wil van de beschikker, vervalt of verdwijnt, kan de feitenrechter het verval van deze gift vaststellen indien het, volgens de inhoud van deze beschikking of de interpretatie van de wil van de auteur ervan, onmogelijk is om deze te scheiden van de omstandigheden die het hebben veroorzaakt en zonder welke ze geen bestaansredenen zou hebben. De verdwijning van de oorzaak kan echter slechts het verval van de gift tot gevolg hebben in zoverre deze geschiedt voor het overlijden van de testator.”* Het betrof een legaat ten aanzien van een ex-partner waarbij het hof geen verval vaststelde, aangezien het niet bewezen was dat de oorzaak verdwenen was. Na de relatiebreuk bleef er veelvuldig contact, briefwisseling, en zelfs betrokkenheid in een strafonderzoek. De amoureuze gevoelens van de testator tegenover zijn ex-vriendin waren blijven bestaan.¹⁴⁹ In de Franstalige rechtsleer werd dit arrest niet als bijzonder beschouwd, ondanks het bestaan van het cassatiearrest van 12 december 2008.¹⁵⁰

Het hof van beroep te Luik oordeelde in 2015 wederom over dezelfde problematiek en herhaalde een gelijkaardige formulering: *“Wanneer als gevolg van een gebeurtenis los van de wil van de beschikker, de doorslaggevende reden voor de testamentaire gift in gebreke blijft of verdwijnt, kan de feitenrechter het verval van die gift vaststellen als het, luidens die bepaling of de interpretatie van de wil van zijn steller, onmogelijk is haar los te koppelen van de omstandigheid die haar hebben teweeggebracht en zij zonder die omstandigheid geen reden van bestaan zou hebben. Het verdwijnen van de oorzaak kan evenwel slechts tot het verval van de testamentaire gift leiden in zoverre het zich voordoet vóór het overlijden van de*

¹⁴⁹ HvB Luik 24 februari 2010, *TNot.* 2013, 111.

¹⁵⁰ MOREAU P. ‘Les modes de révocation tacite du testament (noot onder HvB Luik 24 februari 2010)’, *JLMB* 2010, 1666; TAINMONT F., ‘Brèves considérations sur la disparition de la cause d’un testament et sur sa révocation tacite (noot onder HvB Luik 24 februari 2010)’, *RTDF* 2011, 560.

erflater.” In eerste instantie stelden zowel de rechtbank van eerste aanleg als het hof van beroep vast dat de determinerende beweegreden van het legaat bestond uit elk erfrecht trachten te ontnemen van zijn ex-echtgenote en dit ten maximale voordele van zijn toenmalige buitenhuwelijkse vriendin. In tweede instantie wordt de verdwijning, die voorafgaat aan het overlijden van de testator, van de oorzaak vastgesteld. Het hof werkt aldus in twee stappen. Volgens de rechtsleer¹⁵¹ dient dit stappenplan altijd gevolgd te worden. De liefdesrelatie is opgehouden met zijn buitenhuwelijkse vriendin en er bestond een context van chantage en bedreigingen. Het legaat is vervallen.¹⁵² Het hof van beroep te Luik herhaalt in 2017 bovenstaande formuleringen opnieuw. Een echtscheiding heeft niet automatisch als gevolg dat een legaat aan de ex-echtgenoot vervalt. Het huwelijk moet daarvoor de doorslaggevende beweegreden van het legaat zijn.¹⁵³

De rechtbanken van eerste aanleg te Luik¹⁵⁴, Luxemburg¹⁵⁵ en Namen¹⁵⁶ volgen dezelfde rechtspraak.

Een andere visie was aanvankelijk te horen in het hof van beroep te Gent. Dat oordeelde in 2010 dat *“Het bestaan van een oorzaak in de zin van art. 1108 en 1131 BW moet in beginsel worden beoordeeld op het ogenblik van de totstandkoming van de rechtshandeling waarvan zij een geldigheidsvereiste uitmaakt. De latere verdwijning van de initieel aanwezige oorzaak heeft in de regel geen gevolgen voor de geldigheid van de rechtshandeling. De beëindiging van de relatie is, op zich beschouwd, onvoldoende om tot verval van de oorzaak van een testamentaire beschikking te besluiten.”* Mijns inziens lijkt het hof de verdwenen oorzaak in de specifieke casus onvoldoende te vinden gelet op haar formulering. Echter valt uit het arrest eveneens af te leiden dat een meer zwaarwichtige oorzaak eventueel voldoende zou kunnen zijn voor het hof om toch het verval vast te stellen. Rijst de vraag waar de grens tussen een voldoende en onvoldoende verdwenen oorzaak ligt? Overigens spreekt het hof over *“op zich beschouwd”*. Is het mogelijk om meerdere beweegredenen samen te nemen tot één determinerende beweegreden? Zou het hof meerdere naast elkaar bestaande determinerende

¹⁵¹ MAELFEYTS S., ‘La disparition des sentiments, cause subjective et motif de caducité. « Amour, cause et caducité : des mots qui (ne) font (pas) rêver » (noot onder Famrb. Namen (afd. Namen) 31 maart 2021)’, *RPP* 2021/4, (448) 450.

¹⁵² HvB Luik 22 april 2015, *RPP* 2015, 475.

¹⁵³ HvB Luik 19 april 2017, *JLMB* 2019, 1665.

¹⁵⁴ Rb. Luik 28 april 2014, *RTDF* 2015, 414; Rb. Luik (afd. Luik) 10 november 2014, *RTDF* 2015, 657; Rb. Luik (afd. Hoei) 16 april 2018, *JLMB* 2022, 954.

¹⁵⁵ Famrb. Luxemburg (afd. March-en-Famenne) 18 juni 2019, *JLMB* 2019, 1677.

¹⁵⁶ Famrb. Namen (afd. Namen) 25 mei 2020, *RNB* 2021, 900; Famrb. Namen (afd. Namen) 31 maart 2021, *RNB* 2022, 552.

beweegredenen durven erkennen? Of is er sprake van een taalkundige onnauwkeurigheid in het arrest? Het is onduidelijk.¹⁵⁷

In 2018 oordeelde het hof van beroep te Gent echter dat een verfijnd leerstuk van het verval in het Belgische giften- en testamentenrecht niet wordt uitgesloten. *In casu* achtte het hof het niet bewezen dat de echtscheiding tussen de testator en zijn ex-echtgenote-legataris tot gevolg had dat de doorslaggevende beweegreden voorafgaand aan het overlijden, maar na de redactie van het testament verdwenen was. Immers kan er contact gebleven zijn en had de testator bij de echtscheiding de mogelijkheid het testament te herroepen.¹⁵⁸ Het hof herhaalde in 2020 nog eens hetzelfde standpunt. Daarbij lijkt het hof een strenge rechtspraak te hanteren. Een relatiebreuk zonder nadien een testament, met een legaat voor de ex-partner, te herroepen, doet een vermoeden ontstaan dat de *animus donandi* ten aanzien van de legataris is blijven voortbestaan. Zelfs een belastende verklaring van de testator in een strafdossier tegen de legataris weerlegt dit vermoeden niet. Aldus oordeelt het hof dat er geen impliciete herroeping is – mijns inziens bedoelde het hof het verval –, noch betreft het louter een vergetelheid.¹⁵⁹

In 2023 oordeelde het hof van beroep te Gent eveneens dat verval mogelijk is en citeert daarbij de cassatiearresten van 16 november 1989 en 21 januari 2000 als het kader voor een verfijnd leerstuk van verval in het testamentenrecht: *“hoe dan ook vereist is dat (1) de doorslaggevende beweegreden van de gift/het legaat waarmee deze onlosmakelijk was verbonden en die ervan haar enige reden van bestaan uitmaakte, is weggefallen, (2) deze beweegreden is weggefallen buiten de wil van de schenker en (3) en de verdwijning ervan zich heeft voorgedaan voor het overlijden van de testator.”* *In casu* oordeelde het hof dat een testament niet langer uitwerking kon krijgen aangezien aan alle voorwaarden was voldaan. Uit de aangehouden wil van de testator bleek dat die zijn ex-echtgenote niets meer wilde gunnen.¹⁶⁰

Het Antwerpse hof van beroep lijkt een gelijkaardige evolutie te kennen in haar rechtspraak. Een bijzonder legaat voorzien in een testament werd betwist, waarna vervolgens het hof tot de conclusie kwam, in 2015, dat ook het algemeen legaat, in de context van het duolegaat, geen bestaansreden meer had en meer algemeen zelfs het volledige testament. De determinerende beweegreden van het algemeen legaat was immers het bijzonder legaat. Echter kwam het hof

¹⁵⁷ HvB Gent 16 september 2010, *RW* 2011-2012, 1045.

¹⁵⁸ HvB Gent 22 november 2018, *TEP* 2019, 97.

¹⁵⁹ HvB Gent 20 februari 2020, *TEP* 2021, 170.

¹⁶⁰ HvB Gent 8 juni 2023, *TEP* 2024, 850.

vervolgens tot de vaststelling dat het verval van een legaat enkel mogelijk is in de wettelijk voorziene gevallen in afdeling 8 van hoofdstuk 5, boek III van het Oud Burgerlijk Wetboek. Bijgevolg bleef zowel het algemeen als bijzonder legaat bestaan. Het Burgerlijk Wetboek voorziet immers geen enkele bepaling waarbij de verdwijning van de oorzaak het verval van een testament tot gevolg heeft.¹⁶¹

Het hof van beroep te Antwerpen oordeelde in 2018 eveneens dat afdeling 8 van Hoofdstuk 5, Boek III van het Oud Burgerlijk Wetboek de gronden van verval van een testament opsomt. De verdwijning van de oorzaak als grond van verval is daarin niet voorzien. Bijgevolg kan het verdwijnen van de oorzaak geen reden tot verval van een legaat zijn en kan geenszins op basis daarvan een testament elke uitwerking ontzegd worden. *In casu* had de testator de determinerende beweegreden van de legaten in het testament opgenomen. Het hof meende echter dat het niet aan de testator toekomt een verklaring ten voordele van een legataris te doen. Bijgevolg kan uit de “*loutere toelichting van een reden voor het legaat*”, opgenomen in het testament, geen specifiek rechtsgevolg worden afgeleid. Een beschikking om niet wordt daarenboven vermoed te zijn ingegeven door een vrijgevigheidsintentie en de oorzaak is een geldigheidsvereiste en geen voortbestaansvereiste.¹⁶² In het najaar van 2018 en in 2022 herhaalde hetzelfde hof van beroep dat in een gelijkaardige zaak.¹⁶³

Het hof van beroep te Antwerpen oordeelde in 2022 echter dubbelzinnig door enerzijds te stellen dat de oorzaak als determinerende beweegreden van een legaat een geldigheidsvereiste is en geen voortbestaansvereiste. Anderzijds stelde hetzelfde hof dat het enkele gegeven dat appellant strafrechtelijk veroordeeld is, op zichzelf onvoldoende is om te besluiten dat de doorslaggevende beweegreden bij de redactie van het testament, nadien en voorafgaand aan het overlijden van de testator is verdwenen.¹⁶⁴ Het Antwerpse hof lijkt in 2022 dus ook open te staan voor het verval van een legaat bij het verdwijnen van de oorzaak in navolging van de hoven van beroep in Gent en Luik.

Tot slot oordeelde het hof van beroep te Brussel in 2022 dat de beweegreden, *in casu* de vriendschapsband tussen de testator en de legataris die samen met het begiftingsoogmerk de oorzaak vormt, beoordeeld dient te worden op het ogenblik van het opstellen van het

¹⁶¹ HvB Antwerpen 28 januari 2015, *T.Not.* 2017, 355.

¹⁶² HvB Antwerpen 21 februari 2018, *TEP* 2018, 335.

¹⁶³ HvB Antwerpen 9 oktober 2018, *TEP* 2018, 942; HvB Antwerpen 8 november 2022, *T.Not.* 2025, 537.

¹⁶⁴ HvB Antwerpen 13 december 2022, *TEP* 2024, 131.

testament. De verwatering van de vriendschap in een latere fase heeft geen verval van het testament tot gevolg.¹⁶⁵

Concluderend kan gesteld worden dat na het cassatiearrest van 12 december 2008 er enige aarzeling te merken was over de mogelijkheid van verval. Naarmate de jaren verstreken, hebben echter de diverse hoven van beroep het standpunt ingenomen dat verval desalniettemin mogelijk is. Vaak gaat het over een testament waarin de ex-partner als legataris voorkomt. De rechtspraak is streng en lijkt een echtscheiding of relatiebreuk niet te aanvaarden als bewijs van de verdwijning van de determinerende beweegreden.¹⁶⁶

2.3.3.3. Gevaar: de bescherming van de werkelijke wil van de testator

Een positief kenmerk van de vervaltheorie is de optimale bescherming van de wil van de testator. Indien de initiële bestaansreden, met andere woorden de wil van de testator, ontbreekt of substantieel wijzigt, krijgt het legaat geen uitwerking. Het zorgt voor een billijke oplossing. Het verval wegens het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak kan daardoor een meerwaarde bieden bij de bescherming van de wil van de testator. Het niet langer aanvaarden van het verval in de rechtspraak zou daaraan afbreuk doen.¹⁶⁷

Wat echter wringt, is dat het Hof van Cassatie in haar rechtspraak het steevast heeft over de beweegreden en niet beweegredenen. Zoals reeds aangehaald, kan de wil van de testator diverse beweegredenen bevatten, maar het Hof gaat uit van slechts één determinerende beweegreden. Daarbij kunnen moeilijkheden ontstaan over welke beweegredenen er zijn en welke van de diverse beweegredenen de determinerende is. Het is daardoor mogelijk dat de werkelijke determinerende beweegredenen niet als oorzaak worden aanzien en de werkelijke wil van de schenker of testator ook niet beschermd is. Een voorstel uit de rechtsleer is om de doelstelling van de gift te zoeken. Het dient wel gezegd te worden dat lagere rechtspraak soms meerdere doorslaggevende beweegredenen erkent, in afwijking van de cassatierechtspraak.¹⁶⁸

¹⁶⁵ HvB Brussel 29 november 2022, *TEP* 2024, 176.

¹⁶⁶ PINTENS W. en DECLERCK C., *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 2019, 417.

¹⁶⁷ ABIUSO R. en VAN GEEL A., 'Topic 32. Oorzaak/ Verval / Voorwaarde' in VERBEKE A.-L. en VERDICKT B. (eds.), *Handboek Estate Planning. Deel II : Erfrecht en giften*, Intersentia, 2021, (226) 228; RAUCENT L., 'La disparition de la cause dans les donations: à propos de l'arrêt de la Cour de cassation du 16 novembre 1989 (noot onder Cass. 16 november 1989)', *TBBR* 1990, (261) 265.

¹⁶⁸ HvB Bergen 19 maart 2010, *JLMB* 2011, 1301; Rb. Leuven 14 november 2003, *RW* 2004-2005, 905; PARISIS F., 'Vers un principe général de caducité des libéralités consécutives à l'effacement de leur cause?', *TBBR* 1994, (281) 286; VERVOORT I. en ABIUSO R., 'Boek 2 / topic 5 Oorzaak/Animus donandi' in BUYSENS F., DERYCKE H. en VERBEKE A.-L. (eds.), *Handboek estate planning algemeen : Vermogensplanning met effect bij leven, schenking*, Larcier, 2009, (29) 30-31.

De oorzaak moet bovendien niet uitgedrukt worden in de akte.¹⁶⁹ Bijgevolg is het onmogelijk of moeilijk de precieze oorzaak, de concrete determinerende beweegredenen, later vast te stellen en evenzeer geldt dat voor de wijziging ervan.¹⁷⁰ In de rechtsleer is er daarom een brede stroming die voorstelt om zowel bij schenkingen¹⁷¹ als legaten¹⁷² in de akte, of een preambule bij de akte, de oorzaak of het doel van de verrichting uitdrukkelijk, uitgebreid en specifiek op te nemen. Op die manier kan een betwisting tussen de partijen deels vermeden worden over wat de concrete oorzaak was en zijn de partijen niet langer afhankelijk van de rechter zijn standpunt. De rechtszekerheid wordt voor de betrokkenen aldus verhoogd. Echter is dit geen zaligmakende oplossing. Een partij kan de aangehaalde beweegredenen betwisten. De rechter is ook geenszins gebonden aan de vermeende beweegredenen die in een akte voorkomen en kan andere determinerende beweegredenen erkennen. Hoogstens is zijn appreciatiemarge beperkter of is de rechterlijke motiveringsplicht strenger. Sommige rechtsleer meent echter dat door de gangbare testamentaire interpretatieregels een rechter in zekere zin gebonden is door de vermelde oorzaak van de testator. Zie echter het reeds aangehaalde arrest van het Antwerpse hof van beroep, dat expliciet stelt dat het niet aan de testator toekomt de determinerende beweegreden op te nemen in een testament en dat dergelijke toelichting geen rechtsgevolgen teweegbrengt.¹⁷³ Weliswaar dateert het arrest van voor het cassatiearrest van 19 oktober 2023, waardoor een ander oordeel in 2025 mogelijk zou zijn. Ook het Antwerpse hof van beroep heeft intussen een wijziging in haar rechtspraak ondergaan.

Dat neemt niet weg dat een rechter terughoudend moet zijn en niet snel mag aannemen dat de determinerende beweegreden verdwenen is. Onomstotelijke aanduidingen zijn vereist en niet louter feitelijke vermoedens. Daarbij afgaan op de eigen verklaringen van de testator lijkt logisch, maar is niet aan te raden. Zo komt het voor dat een testator allerlei motieven aanhaalt bij een legaat om een bepaalde indruk te wekken ten aanzien van de erfgenamen en legatarissen, zonder dat dit evenwel zijn werkelijke beweegredenen waren. Dit zou zich,

¹⁶⁹ Art. 1132 Oud BW; art. 5.55 BW

¹⁷⁰ CORNELIS L., *Algemene theorie van de verbintenis*, Intersentia, 2000, 845.

¹⁷¹ ABIUSO R. en VAN GEEL A., 'Topic 32. Oorzaak/ Verval / Voorwaarde' in VERBEKE A.-L. en VERDICKT B. (eds.), *Handboek Estate Planning. Deel II : Erfrecht en giften*, Intersentia, 2021, (226) 227; VAN DEN BOSSCHE A., 'Testamenten 2021-2025: een overzicht', *TNot.* 2025, (331) 347; VERVOORT I. en ABIUSO R., 'Boek 2 / topic 5 Oorzaak/Animus donandi' in BUYSENS F., DERYCKE H. en VERBEKE A.-L. (eds.), *Handboek estate planning algemeen : Vermogensplanning met effect bij leven, schenking*, Larcier, 2009, (29) 30-31.

¹⁷² DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 896.

¹⁷³ HvB Antwerpen 21 februari 2018, *TEP* 2018, 335.

indien de rechter zich daarop uitsluitend baseert, tegen de testator kunnen keren door het legaat in voorkomend geval vervallen te verklaren.¹⁷⁴

Kortom, het al dan niet in aanmerking nemen van een beweegreden als de determinerende beweegreden is een moeilijke feitenkwestie die onderworpen is aan de soevereine appreciatie van de rechter.¹⁷⁵ Merk overigens op dat het soms voor de schenker of testator ook moeilijk is te identificeren wat zijn eigen beweegredenen zijn.¹⁷⁶ Tot slot heeft men weinig succesvol geprobeerd op een creatieve manier het verval te ontlopen. Zo stelde men in schenkingsakten, wat mijns inziens ook uitgebreid kon worden naar testamenten, te verzaken aan de oorspronkelijke oorzaak bij gewijzigde omstandigheden. Echter is dat een gift zonder oorzaak. Een andere mogelijkheid was verzaken aan de vordering tot verval, met als gevolg dat de schenker zijn bescherming verloor.¹⁷⁷

2.3.3.4. De valse oorzaak als alternatief voor het verval?

Het Hof van Cassatie deed in 2013 uitspraak in een zaak waarbij een koppel een schenking deed aan de getrouwde zoon. Op basis van het Nederlandse huwelijksvermogensrecht kwam het geschonken goed in het gemeenschappelijk vermogen van de zoon zijn huwelijksvermogensstelsel, waardoor zijn ex-echtgenote aanspraken had op het geschonken goed. De determinerende beweegreden voor de schenking was de voortzetting van het familiebedrijf en de instandhouding van het familiebezit. De ouders vroegen de nietigheid van de schenking op basis van een valse oorzaak of het ontbreken van een oorzaak. Het hof van beroep in Antwerpen volgde de redenering van de ouders. De schenking vond plaats om uitsluitend de zoon te begiftigen. Desondanks kwam de schenking in werkelijkheid in het gemeenschappelijk vermogen van het huwelijksstelsel van de zoon. Op basis van de valse oorzaak, in de zin van artikel 1131 Oud Burgerlijk Wetboek, sprak het hof de nietigheid uit.¹⁷⁸

Het Hof van Cassatie oordeelde echter dat “2. *Wanneer de doorslaggevende beweegreden tot de overeenkomst berust op een onvrijwillige verkeerde voorstelling van de werkelijkheid, is de*

¹⁷⁴ BARBAIX R., *Het contractuele statuut van de schenking*, Intersentia, 2008, 771; DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M., ‘Nietigheid, herroeping, verval’ in DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M. (eds.), *Testamenten*, Kluwer, 2012, (355) 368; VAN EESTER R., ‘Het verval van testamenten en schenkingen onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak’, *Not.Fisc.M.* 2008, (41) 55.

¹⁷⁵ DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 593.

¹⁷⁶ VERVOORT I. en ABIUSO R., ‘Boek 2 / topic 5 Oorzaak/Animus donandi’ in BUYSENS F., DERYCKE H. en VERBEKE A.-L. (eds.), *Handboek estate planning algemeen : Vermogensplanning met effect bij leven, schenking*, Larcier, 2009, (29) 30-31.

¹⁷⁷ ABIUSO R. en VAN GEEL A., ‘Topic 32. Oorzaak/ Verval / Voorwaarde’ in VERBEKE A.-L. en VERDICKT B. (eds.), *Handboek Estate Planning. Deel II : Erfrecht en giften*, Intersentia, 2021, (226) 227-228.

¹⁷⁸ Cass. 14 januari 2013, AR C.10.0661.N.

verbintenis niet aangegaan zonder oorzaak of uit valse oorzaak, maar is de toestemming mogelijk gegeven door dwaling. Dwaling is slechts een grond tot nietigheid wanneer zij verschoonbaar is.” Het Hof vernietigde daaropvolgend het arrest van het hof van beroep. Er is een onderscheid tussen enerzijds de valse oorzaak die gekoppeld is aan het ontbreken van een oorzaak en anderzijds een dwaling over de zelfstandigheid van de zaak, *in casu* over de determinerende beweegreden of oorzaak die in de rechtsleer en rechtspraak ook regelmatig de valse oorzaak genoemd wordt.¹⁷⁹ Reeds eerder werd binnen de rechtspraak de valse oorzaak voor het ontbreken van de oorzaak, een fout over de oorzaak, een essentiële dwaling en een dwaling over de beweegredenen door elkaar gebruikt in de context van schenkingen en erfenissen.¹⁸⁰

De valse oorzaak diende in het Oud Burgerlijk Wetboek niet verschoonbaar te zijn, maar een dwaling wel. Het huidige Burgerlijk Wetboek voorziet intussen de wilsverhinderende dwaling¹⁸¹, de doorslaggevende of essentiële dwaling als wilsgebrek¹⁸² en de dwaling over de oorzaak¹⁸³. Elke dwaling dient stevast doorslaggevend en verschoonbaar te zijn om tot een relatieve nietigheid te leiden. De valse oorzaak is in het huidige Burgerlijk Wetboek een dwaling over de oorzaak of een dwaling over het bestaan van de oorzaak en is een vorm van de essentiële dwaling. Door cassatierechtspraak leken de essentiële dwaling en de valse oorzaak onderling inwisselbaar. De wetgever heeft daarom dezelfde toepassingsvoorwaarden voorzien. Tot slot bestaat ook nog steeds de situatie dat de oorzaak ontbreekt. Er bestaat geen werkelijke oorzaak, wat een relatief nietige verbintenis tot gevolg heeft, maar wat bij giften in de realiteit niet voorkomt. Deze situatie mag niet, zoals gebeurde onder het oude recht, verwisseld worden met de valse oorzaak.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Cass. 14 januari 2013, AR C.10.0661.N; CLAEYS I. en TANGHE T., *Nieuw algemeen contractenrecht: handboek*, Intersentia, 2023, 286. DE WILDE D’ESTMAEL E., DELAHAYE B., HOLLANDERS DE OUDERAEN G. e.a. *Rép. not., Deel III, Erfenissen, schenkingen en testamenten, Boek 7, Schenkingen*, Larcier, 2025, 159.

¹⁸⁰ Cass. 12 oktober 2006, AR C.04.0138.F; HvB Bergen 19 maart 2010, *JLMB* 2011, 1301; HvB Gent 30 maart 2021, *FJF* 2021, 278; Famrb. West-Vlaanderen (afd. Veurne) 14 mei 2024, *T.Not.* 2024, 789.

¹⁸¹ Art. 5.31 BW

¹⁸² Art. 1109-1110 Oud BW; Art. 5.33, eerste-tweede lid en 5.34 BW

¹⁸³ Art. 1131 Oud BW; art. 5.54, tweede lid BW; STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek I*, Die Keure, 2025, 172.

¹⁸⁴ CLAEYS I. en TANGHE T., *Nieuw algemeen contractenrecht: handboek*, Intersentia, 2023, 286; DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 862; DEKKERS R., CASMAN H., VERBEKE A.-L. e.a., *Erfrecht & giften : na de codificatie van 2022*, Intersentia, 2023, 242; PINTENS W. en DECLERCK C., *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 2019, 260; STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek I*, Die Keure, 2025, 172; SACE J., *Rép. not., Deel III, Erfenissen, schenkingen en testamenten, Boek 6, Giften - Algemene bepalingen*, Larcier, 2025, 238-239; VANSWEEVELT T. en WEYTS B., *Handboek verbintenissenrecht*, Intersentia, 2023, 282-283.

De Brugse rechtbank van eerste aanleg oordeelde in 2016 over een andere opvallende zaak. Een testator stelde een nieuw testament op om de begunstigde uit het te herroepen testament te benadelen. De determinerende reden was de overtuiging dat de begunstigde de testator bestolen had. Na een strafonderzoek kon de diefstal “*niet met volledige zekerheid*” worden weerlegd. Bijgevolg oordeelde de rechtbank dat er geen sprake was van een dwaling omtrent het motief door de testator. Bovendien zou een dwaling geen nietig testament tot gevolg hebben gelet op de testator zijn volharding, ondanks de kennisname van het onjuiste motief.¹⁸⁵ Het Nederlandse Burgerlijk Wetboek voorziet deze situatie, en eveneens deze oplossing, expliciet in de context van het legateren onder invloed van een onjuiste beweegreden. Een uiterste wilsbeschikking is niet vernietigbaar wanneer de testator weet heeft van de onjuiste beweegreden en deze uitdrukkelijk, stilzwijgend of impliciet bevestigd heeft.¹⁸⁶

In de rechtsleer werd in het verleden geopperd dat de dwaling over de oorzaak het verval kan vervangen. Vooreerst dient opgemerkt te worden dat de dwaling en de aanwezigheid van de oorzaak beoordeeld wordt op het ogenblik van de totstandkoming van de rechtshandeling. Bij een valse oorzaak is de determinerende beweegreden een verkeerde veronderstelling van de realiteit. De testator dwaalt over de determinerende beweegreden omdat deze niet met de werkelijkheid overeenstemt, onbestaande is of vernietigd werd. De oorzaak is *ab initio* vals. Bij het verdwijnen van de oorzaak is de determinerende beweegreden daarentegen initieel correct, later zal die beweegreden echter verdwijnen door een gewijzigde situatie.¹⁸⁷

RENCHON stelde echter dat het cassatiearrest van 12 december 2008 eigenlijk over de dwaling over de oorzaak gaat, en niet over het verval. Zo spreekt het Hof in het arrest over de “*geldigheid van de rechtshandeling*” en dat het latere verdwijnen van de oorzaak geen enkel gevolg heeft voor de geldigheid. Echter betreft het een zaak van verval en niet van geldigheid. Het gaat over voortbestaansvereisten en niet om geldigheidsvereisten. Het Hof verwisselt

¹⁸⁵ Rb. West-Vlaanderen (afd. Brugge) 1 september 2016, *TGR-TWVR* 2016, 535.

¹⁸⁶ Art. 43, 3 NBW

¹⁸⁷ BARBAIX R., ‘Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *RW* 2008-2009, (1666) 1682; BARBAIX R., ‘Zijn de algemene geldigheidsvereisten inderdaad strenger ten aanzien van schenkingen dan ten aanzien van rechtshandelingen ten bezwarende titel?’, *Not.Fisc.M.* 2003, (37) 45-47; CORNELIS L., *Algemene theorie van de verbintenissen*, Intersentia, 2000, 671-676; DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 605; DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M., ‘Nietigheid, herroeping, verval’ in DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M. (eds.), *Testamenten*, Kluwer, 2012, (355) 367; FORIERS P.A., ‘La caducité revisitée, à propos de l’arrêt de cassation du 21 janvier 2000’, *JT* 2000, (676) 677; PINTENS W. en DECLERCK C., *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 2019, 283; STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek 1*, Die Keure, 2025, 172; VAN QUICKENBORNE M., ‘Het verval van een rechtshandeling wegens de verdwijning van haar oorzaak (noot onder Cass. 21 januari 2000)’, *R.Cass.* 2001, (77) 85; VANSWEEVELT T. en WEYTS B., *Handboek verbintenissenrecht*, Intersentia, 2023, 282-283.

beide begrippen.¹⁸⁸ DELNOY en MOREAU meenden zelfs dat het Hof zich helemaal niet uitgesproken heeft over de mogelijkheden tot verval, maar zich louter heeft uitgesproken over de totstandkoming van een schenking en de oorzaak als geldigheidsvereiste. Bijgevolg moet het verval mogelijk zijn en blijven.¹⁸⁹

Bovendien stelden auteurs dat dwaling over de oorzaak mogelijk is in de situaties van verval, in de zin van artikel 1131¹⁹⁰ Oud Burgerlijk Wetboek. Die bepaling voorzag dat een verbintenis aangegaan zonder oorzaak of uit een ongeoorloofde of valse oorzaak geen gevolg kan hebben. De oorzaak ontbreekt of is vals, aldus deze rechtsleer, indien de testator een situatie voor ogen had met betrekking tot zijn moment van overlijden, maar die blijkt achteraf niet te stroken met de realiteit. Bijgevolg is het legaat nietig. Merk op dat onder het nieuwe recht, zoals reeds aangehaald en in navolging van cassatierechtspraak, er een onderscheid bestaat tussen het ontbreken van de oorzaak en een valse oorzaak. De situatie die hier geïllustreerd wordt, is de valse oorzaak die aan de vereisten van de dwaling moet voldoen. Bovendien zal er dikwijls geen sprake zijn van dwaling omdat de initiële beweegreden strookte met de werkelijkheid en pas in een latere fase is weggevallen. Het is de initiële oorzaak die mijns inziens getoetst dient te worden.¹⁹¹

Nederland kent een gelijkaardige rechtsfiguur, dwaling, in het Burgerlijk Wetboek: “*Een uiterste wilsbeschikking, gemaakt onder invloed van een onjuiste beweegreden, is slechts dan vernietigbaar, wanneer de door de erflater ten onrechte veronderstelde omstandigheid die zijn beweegreden tot de beschikking is geweest, in de uiterste wil zelf is aangeduid en de erflater de beschikking niet zou hebben gemaakt, indien hij van de onjuistheid dier veronderstelling*

¹⁸⁸ BAELE J., ‘Schenkingen, testamenten en erfovereenkomsten’ in X (ed.), *Rechtskroniek voor het notariaat* 15, Die Keure, 2009, (161) 199; BARBAIX R., ‘Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *RW* 2008-2009, (1666) 1673; PUELINCKX-COENE M., BARBAIX R. en GEELHAND N., ‘Overzicht van rechtspraak. Giften (1999-2011)’, *TPR* 2013, (175) 343-344; RENCHON J.-L., ‘Exit la disparition de la cause d'une donation. Reste la fausse cause des libéralités (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *RTDF* 2010, (1294) 1297-1298.

¹⁸⁹ DELNOY P., ‘Caducité, nullité et révocation en matière de donations entre vifs. La tyrannie des mots en droit c. l’arrêt de la Cour de Cassation (1re ch.), du 12 décembre 2008’, *JT* 2010, (321) 327-329; MOREAU P., ‘La théorie de la caducité des libéralités pour disparition de leur cause est-elle caduque?’, *RNB* 2009, (694) 737-739.

¹⁹⁰ Art. 1131 Oud BW; art. 5.54, eerste-tweede lid BW

¹⁹¹ ABIUSO R. en VAN GEEL A., ‘Topic 32. Oorzaak/ Verval / Voorwaarde’ in VERBEKE A.-L. en VERDICKT B. (eds.), *Handboek Estate Planning. Deel II : Erfrecht en giften*, Intersentia, 2021, (226) 229; CASMAN H., Actualia schenkingen, *NJW* 2011, (558) 567; CASMAN H., *Notarieel familierecht*, Mys en Breesch, 1991, 463; RAUCENT L., ‘La disparition de la cause dans les donations: à propos de l’arrêt de la Cour de cassation du 16 novembre 1989 (noot onder Cass. 16 november 1989)’, *TBBR* 1990, (261) 264; VAN OMMESLAGHE P., ‘Observations sur la théorie de la cause dans la jurisprudence et dans la doctrine moderne (noot onder Cass. 13 november 1969)’, *RCJB* 1970, (328) 336.

*had kennis gedragen.*¹⁹² De vernietiging kan ingeroepen worden door elke belanghebbende van deze nietigheidsgrond, waaronder de ontferde erfgenaam.

2.4. Cass. 19 oktober 2023¹⁹³

2.4.1. De conclusie van advocaat-generaal

De feiten uit het geannoteerd arrest werden reeds aangehaald in de inleiding. Advocaat-generaal DECONYNCK analyseerde in haar conclusie, op de in de inleiding aangehaalde feiten, eveneens de problematiek inzake het verval.

Vooreerst haalde de advocaat-generaal aan dat het bestaan van een geoorloofde oorzaak in regel dient beoordeeld te worden op het ogenblik van de totstandkoming van de betrokken rechtshandeling. Het latere verdwijnen van de oorzaak heeft in principe geen gevolgen voor de rechtsgeldigheid van de rechtshandeling. De oorzaak dient verstaan te worden als de geldige reden of redenen voor de rechtshandeling.¹⁹⁴ Dat de advocaat-generaal over “*redenen*” spreekt in haar conclusie is opvallend, aangezien het Hof van Cassatie in haar gebruikelijke formuleringen spreekt over “*de beweegreden*” en vooralsnog geen meerdere redenen lijkt te aanvaarden in haar rechtspraak. De advocaat-generaal verwees overigens naar de wettelijk voorziene definitie in artikel 5.53 Burgerlijk Wetboek, die eveneens meerdere determinerende beweegredenen aanvaardt. Merk overigens op dat de advocaat-generaal spreekt over geldige reden en redenen, maar niet over doorslaggevende of determinerende beweegredenen.

Vervolgens acht de advocaat-generaal uitzonderingen mogelijk op het hoger aangehaalde principe dat het wegvallen van de oorzaak geen invloed heeft op de geldigheid van de rechtshandeling. Dit wanneer uit het geheel van de omstandigheden van de zaak blijkt dat door het verdwijnen van de oorzaak de rechtshandeling geen enkele bestaansreden meer heeft. Om dat te kunnen vaststellen dient nagegaan te worden of de oorzaak “*dermate essentieel*” was voor het aangaan van de rechtshandeling en zij aldus als een stilzwijgende ontbindende voorwaarde moet beschouwd worden van die rechtshandeling. Bovendien mag de rechtshandeling nog geen uitwerking gekregen hebben. Verval zou anders niet relevant zijn.¹⁹⁵

¹⁹² Art. 43, 2 NBW; HR 27 oktober 2023, ECLI:NL:HR:2023:1486; Gerechtshof Amsterdam 16 april 2024, ECLI:NL:GHAMS:2024:956; Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 12 april 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:2760; Gerechtshof Den Haag 26 juni 2018, ECLI:NL:GHDHA:2018:2895; Gerechtshof Hertogenbosch 6 augustus 2008, ECLI:NL:GHSHE:2008:BF0453; PERRICK S., ‘Erfrecht en schenking (165 Uiterste wilsbeschikking gemaakt onder invloed van onjuiste beweegreden.)’, *ASSER-SERIE*, nr 165, https://www.inview.nl/document/ida5aab855e2ee4935b436edad7afbada8?ctx=WKNL_CSL_1706

¹⁹³ Cass. 19 oktober 2023, AR C.23.01.12.N.

¹⁹⁴ DECONYNCK M., ‘Conclusie bij Cass. 19 oktober 2023’, ECLI:BE:CASS:2023:ARR.20231019.1N.5.

¹⁹⁵ DECONYNCK M., ‘Conclusie bij Cass. 19 oktober 2023’, ECLI:BE:CASS:2023:ARR.20231019.1N.5.

Mijns inziens is dit een ongelukkige formulering en denkfout. De advocaat-generaal lijkt met deze zienswijze twee soorten oorzaken te creëren, namelijk de determinerende en de niet-determinerende. Daarbij is de determinerende beweegreden “*dermate essentieel*”. Het Hof van Cassatie oordeelt echter steeds dat de oorzaak de determinerende beweegreden is, in combinatie met het begiftigingsoogmerk. De aangehaalde redenering is bijgevolg overbodig. De oorzaak is altijd “*dermate essentieel*”. Om te weten welke beweegreden dit is, dient te worden nagegaan of de oorzaak een stilzwijgende ontbindende voorwaarde is.

Rijst de vraag of een geldigheidsvereiste conventioneel een voortbestaansvereiste kan worden? Menig auteurs poneren dat de oorzaak in de schenkingsakte of bij een legaat uitdrukkelijk kan worden opgenomen als een ontbindende voorwaarde of een ontbindende termijn. Dit komt de rechtszekerheid ten goede.¹⁹⁶ Daarnaast, zoals reeds aangehaald bij de bespreking van het cassatiearrest van 16 november 1989, dient opgemerkt te worden dat de oorzaak eveneens als een stilzwijgende ontbindende voorwaarde of een stilzwijgend ontbindend beding kan beschouwd worden.¹⁹⁷

Deze vereenzelviging is bekritiseerd in de rechtsleer. Een voorwaarde is een conventionele modaliteit van een verbintenis, terwijl de oorzaak een geldigheidsvereiste is voor de totstandkoming van een rechtshandeling. Elke rechtshandeling vereist in regel een oorzaak, maar niet aan elke rechtshandeling wordt door de partijen een voorwaarde gekoppeld. Een ontbindende voorwaarde brengt het tenietgaan van de verbintenis teweeg.¹⁹⁸ Dergelijke voorwaarde had in het Oud Burgerlijk Wetboek in regel een retroactieve uitwerking.¹⁹⁹ Het huidige Burgerlijk Wetboek voorziet daarentegen dat, behoudens anders bedongen, een voorwaarde uitwerking voor de toekomst krijgt.²⁰⁰ De temporele uitwerking van een verval is daarentegen omstreden en onduidelijk. Ook de rechterlijke appreciatiemarge is verschillend. Een ontbindende voorwaarde zal van rechtswege uitwerking krijgen.²⁰¹ De rechterlijke

¹⁹⁶ BARBAIX R., ‘Driemaal is scheepsrecht. Of toch niet? Het Hof van Cassatie spreekt zich opnieuw uit over het verval van de schenking door het verdwijnen van de determinerende beweegreden’, *Not.Fisc.M.* 2009, (297) 308; CASMAN H., *Actualia schenkingen*, *NJW* 2011, (558) 567; DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010, 896; MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *TBBR* 2009, (240) 246; PUELINCKX-COENE M., BARBAIX R. en GEELHAND N., ‘Overzicht van rechtspraak. Giften (1999- 2011)’, *TPR* 2013, (175) 346-347.

¹⁹⁷ Art. 5.142 BW; MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *TBBR* 2009, (240) 246; VAN GERVEN W. en COVEMAERKER S., *Verbintenissenrecht*, Acco, 2001, 84.

¹⁹⁸ Art. 5.139, tweede lid BW

¹⁹⁹ Art. 1179 en 1183 Oud BW

²⁰⁰ Art. 5.147, eerste lid BW

²⁰¹ Art. 5.147, eerste lid BW

betrokkenheid, die in beginsel onbestaande is, zal zich volgens de meerderheid van de rechtsleer beperken tot het vaststellen van het voordoen van de gebeurtenis die de uitwerking van de voorwaarde tot gevolg had. Bij het verval zal de oorzaak daarentegen moeten geïdentificeerd worden door de rechter en de toepassingsvoorwaarden zullen moeten worden nagegaan, tenzij men aanneemt dat ook het verval van rechtswege kan intreden.²⁰² Een voorwaarde is een toekomstige en onzekere gebeurtenis.²⁰³ Een voorwaarde heeft echter betrekking op voorzienbare situaties, de oorzaak heeft daarentegen betrekking op zaken die niet voorzien konden worden.²⁰⁴

Vervolgens herhaalt de advocaat-generaal het cassatiearrest van 21 januari 2000 waarin het Hof oordeelde dat, mits aan bepaalde voorwaarden voldaan is, de rechter het verval kan vaststellen van een testamentaire beschikking. Eveneens haalt de advocaat-generaal aan dat ook inzake tontineovereenkomsten het verval mogelijk is, waarbij het cassatiearrest van 6 maart 2014 wordt geciteerd. De advocaat-generaal besluit tot slot dat het verval niet mogelijk is bij schenkingen onder de levenden, aangezien deze een onmiddellijke uitwerking kennen na de aanvaarding. Daarbij wordt het cassatiearrest van 12 december 2008 geciteerd, dat volgens de advocaat-generaal terugkwam op het cassatiearrest van 16 november 1989. Schenkingen onder de levenden kunnen, mijns inziens, bijgevolg niet vervallen wegens het wegvallen van de oorzaak.²⁰⁵

Op basis van dat alles concludeerde de advocaat-generaal dat het Hof de cassatievoorziening diende te verwerpen.

²⁰² ABIUSO R. en VAN GEEL A., 'Topic 32. Oorzaak/ Verval / Voorwaarde' in VERBEKE A.-L. en VERDICKT B. (eds.), *Handboek Estate Planning. Deel II : Erfrecht en giften*, Intersentia, 2021, (226) 226-227; BARBAIX R., *Het contractuele statuut van de schenking*, Intersentia, 2008, 778; PARISIS F., 'Vers un principe général de caducité des libéralités consécutive à l'effacement de leur cause?', *TBBR* 1994, (281) 288-290; VAN EESTER R., 'Het verval van testamenten en schenkingen onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak', *Not.Fisc.M.* 2008, (41) 48-49.

²⁰³ Art. 5.139, eerste lid BW

²⁰⁴ MASSCHELEIN M.A., 'De invloed van de oorzaak na totstandkoming van de overeenkomst (noot onder HvB Gent 5 maart 2003)', *RABG* 2006/1, (60) 64; PARISIS F., 'Vers un principe général de caducité des libéralités consécutive à l'effacement de leur cause?', *TBBR* 1994, (281) 289-290; VAN EESTER R., 'Het verval van testamenten en schenkingen onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak', *Not.Fisc.M.* 2008, (41) 49.

²⁰⁵ DECONYNCK M., 'Conclusie bij Cass. 19 oktober 2023', *ECLI:BE:CASS:2023:ARR.20231019.1N.5*.

2.4.2. Het arrest

2.4.2.1. Geen verval

Het Hof ving zijn arrest aan met de vaststelling dat de artikelen 1108 en 1131 Oud Burgerlijk Wetboek vereisen dat de oorzaak op het ogenblik van de totstandkoming van de rechtshandeling wordt beoordeeld als een geldigheidsvereiste. Het latere verdwijnen of wegvallen van de oorzaak heeft in regel geen gevolgen voor het op een geldige wijze voortbestaan van de rechtshandeling en de uitwerking ervan.²⁰⁶ Dit is een herhaling van de cassatiearresten van 12 december 2008 en 6 maart 2014.

2.4.2.2. Een herneming van het cassatiearrest van 21 januari 2000, maar ...

Daarnaast herhaalde het Hof de definitie van de oorzaak die niet uitsluitend ligt in het begiftigingsoogmerk, maar ook in de determinerende beweegreden die de testator ertoe gebracht heeft de gift te doen.²⁰⁷ Het Hof lijkt daarmee nog steeds uit te gaan van één determinerende beweegreden als oorzaak. Vervolgens besluit het Hof dat een testamentaire beschikking vervallen kan worden verklaard indien de determinerende beweegreden van de gift is verdwenen of weggevallen voor het overlijden van de testator. Bijgevolg krijgt de beschikking geen uitwerking. De oorzaak wordt evenwel vermoed aanwezig te blijven tot het ogenblik van het overlijden, het moment dat het testament uitwerking krijgt. Opvallend is echter dat het Hof formuleert dat de determinerende beweegreden “*al dan niet buiten de wil van de testator*” moet zijn verdwenen of weggevallen.²⁰⁸ Dat is een breuk met het cassatiearrest van 21 januari 2000. Voorheen stelde de rechtspraak en rechtsleer dat de oorzaak moest verdwenen zijn, onafhankelijk van de wil van de schenker of testator. Daarentegen versoepelt het arrest van 19 oktober 2023 de toepassingsvoorwaarden van het verval.²⁰⁹

Een reden voor die trendbreuk is niet duidelijk. Mijns inziens bleef het Hof bij het arrest van 21 januari 2000 aanknopen bij het arrest van 16 november 1989. Het arrest van 16 november 1989 ging over schenkingen onder de levenden, terwijl het arrest van 21 januari 2000 ging over legaten en testamenten. Intussen stelt een meerderheid binnen de rechtsleer en

²⁰⁶ Cass. 19 oktober 2023, AR C.23.01.12.N.

²⁰⁷ Cass. 19 oktober 2023, AR C.23.0112.N.

²⁰⁸ Cass. 19 oktober 2023, AR C.23.0112.N.

²⁰⁹ BODSON F., ‘Caducité d’un testament pour disparition de sa cause : quand le rideau tombe (noot onder Famrb. Luik (afd. Luik) 15 januari 2024 en Famrb. Namen (afd. Namen) 10 juni 2024)’, *Act.dr.fam.* 2024/4, (100) 102; MOREAU P., ‘De la caducité des legs pour disparition de leur cause avant le décès du testateur (noot onder Cass. 19 oktober 2023)’, *JLMB* 2024, (117) 120.

rechtspraak dat schenkingen onder de levenden niet langer kunnen vervallen door het verdwijnen van de oorzaak. Reeds na het cassatiearrest van 16 november 1989 was een van de kritieken dat het verval de onherroepelijkheid van een schenking zou aantasten. Anderen meenden dan weer dat dit geenszins het geval is doordat de doorslaggevende beweegreden wegvalt door een gebeurtenis onafhankelijk van de wil van de schenker. Van een herroeping door een eenzijdige wilsuiking door de schenker is dus geenszins sprake.

Echter stelt deze problematiek zich niet bij testamenten. Een testament is ten allen tijde herroepbaar, zolang de testator in leven blijft. Of de gebeurtenis die de determinerende beweegreden laat wegvallen dan een interne of externe oorzaak heeft, is bijgevolg irrelevant. Wat is dan echter de meerwaarde van een dergelijke vervaltheorie in vergelijking met het herroepen van een testament? Het verval kan een oplossing bieden voor situaties waarbij het testament niet langer spoort met de werkelijke laatste wil van de testator, die niet langer in de mogelijkheid is om het testament te herroepen. Lagere rechtspraak heeft deze doctrine, zoals uiteengezet in het cassatiearrest van 19 oktober 2023, reeds overgenomen en toegepast.²¹⁰

2.4.2.3. Wat met het nieuw Burgerlijk Wetboek?

Opvallend is ook dat reeds na het cassatiearrest van 21 januari 2000 de rechtsleer de wetgever opriep om een standpunt in te nemen over de mogelijkheid tot verval van een schenking of een legaat ten gevolge van het verdwijnen van de oorzaak.²¹¹

Tot op heden is er geen wettelijke bepaling voorzien die het verval ten gevolge van het verdwijnen van de oorzaak expliciet mogelijk maakt. In de memorie van toelichting van Boek 5: Verbintenissen in het Burgerlijk Wetboek lezen we echter dat de oorzaak van een contract, of een eenzijdige rechtshandeling, beoordeeld dient te worden op het tijdstip van het ontstaan van de overeenkomst. Daarbij wordt expliciet verwezen naar het cassatiearrest van 12 december 2008. Daarnaast staat in de memorie van toelichting dat de verdwijning van de oorzaak niet als autonome grond van tenietgaan van contracten is opgenomen, vanwege de rechtsonzekerheid. Dezelfde problematieken zouden, aldus de wetgever, opgelost kunnen

²¹⁰ HvB Gent 28 maart 2024, *TEP* 2024, 905; Famrb. Luik 15 januari 2024, *Act.dr.fam.* 2024/4, 91; Famrb. Namen (afd. Namen) 10 juni 2024, *Act.dr.fam.* 2024/4, 94.

²¹¹ BODSON F., 'Caducité d'un testament pour disparition de sa cause : quand le rideau tombe (noot onder Famrb. Luik (afd. Luik) 15 januari 2024 en Famrb. Namen (afd. Namen) 10 juni 2024)', *Act.dr.fam.* 2024/4, (100) 103; DELNOY P., 'Het verval van de rechtshandelingen door het verdwijnen van hun oorzaak – tweede bedrijf', *Not.Fisc.M.* 2000, (177) 189.

worden door dwaling over de oorzaak, het verbod van rechtsmisbruik en de uitdrukkelijke of stilzwijgende ontbindende voorwaarde.²¹²

De advocaat-generaal haalde *in casu* wel de definitie aan uit het nieuw Burgerlijk Wetboek, maar hield zich niet aan de richtinggevende bijhorende memorie van toelichting. Op zich diende de advocaat-generaal en bijkomend het Hof dat ook niet te doen. Nergens staat er een verbod in het oud en nieuw Burgerlijk Wetboek om de vervaltheorie toe te passen en een memorie van toelichting kent geen juridisch bindende waarde. Rijst overigens de vraag of het Hof een andere beslissing zou hebben genomen indien het nieuw Burgerlijk Wetboek van toepassing zou zijn geweest? Mijns inziens niet. Immers zou het Hof wellicht een anticipatieve toepassing hebben gedaan. Daarentegen heeft het Hof de voorwaarden voor een verval versoepeld.²¹³ Bovendien oordeelde het Hof van Cassatie in mei 2024 op dezelfde wijze in een gelijkaardige zaak afkomstig uit het hof van beroep te Gent, weliswaar ook op basis van het Oud Burgerlijk Wetboek.²¹⁴

LIEGEOIS, ZEDAZI en FASSIN zijn dan ook van oordeel dat Boek 5 van het Burgerlijk Wetboek geen verval door het wegvallen van de oorzaak toelaat, maar dat in het kader van testamenten of legaten er een uitzondering mogelijk is. Dit valt, naar mening van de auteurs, te verantwoorden doordat de testator bij leven het testament ten allen tijde kan herroepen en een testament pas uitwerking krijgt bij het overlijden. Het is op dat ogenblik, bij het overlijden, dat pas de oorzaak moet bestaan.²¹⁵ STIJNS durft echter geen uitspraak doen en wacht de toekomst af.²¹⁶

CASMAN en VERBEKE zien dan weer geen toekomst voor het verval door het wegvallen van de oorzaak bij schenkingen of legaten. Daarentegen kan er een stilzwijgende ontbindende voorwaarde zijn afhankelijk van de omstandigheden. De wetgever staat echter ook kritisch ten aanzien van stilzwijgende ontbindende voorwaarden. De rechter mag deze niet als automatismen zien bij schenkingen of legaten. Nogmaals een aanwijzing dat de wetgever het verval weinig genegen is.²¹⁷ PINTENS en DEDECKER nemen omtrent legaten geen expliciet

²¹² Wetsvoorstel houdende Boek 5 "Verbintenissen" van het Burgerlijk Wetboek, KAMER, 2020-2021, 24 februari 2021, nr. 55-1806/001, 61.

²¹³ STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek I*, Die Keure, 2025, 180.

²¹⁴ Cass. 23 mei 2024, AR C.23.0461.N.

²¹⁵ LIEGEOIS J., ZEDAZI S. en FASSIN F., 'Le mariage et la séparation de fait' in FASSIN F. (ed.), *Droit familial : étude pratique et transversale*, Wolters Kluwer Belgium, 2024, (293) 334.

²¹⁶ STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek I*, Die Keure, 2025, 181.

²¹⁷ DEKKERS R., CASMAN H., VERBEKE A.-L. e.a., *Erfrecht & giften : na de codificatie van 2022*, Intersentia, 2023, 245-247; DEKKERS R., CASMAN H., VERBEKE A.-L., *Erfrecht & giften*, Larcier Intersentia, 2025, 246-247.

standpunt in, maar verwijzen inzake schenkingen eveneens naar de memorie van toelichting die het verval niet als autonome grond van tenietgaan van het contract heeft opgenomen.²¹⁸ CLAEYS merkt daarentegen op dat de memorie van toelichting voorzichtige bewoordingen gebruikt, waardoor er geenszins sprake is van een resolute afwijzing van het verval.²¹⁹

3. Conclusie

Het verval van testamenten en legaten door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak kent een lange geschiedenis. Reeds voor het eerste mijlpaalarrest van het Hof van Cassatie, daterend van 16 november 1989, aanvaardde de rechtspraak het verval van legaten wegens het verdwijnen van de oorzaak. In recente arresten, uit respectievelijk 2023 en 2024, bevestigde het Hof van Cassatie wederom het bestaan van deze rechtsfiguur.

Deze lange traditie wordt verklaard doordat het verval enerzijds de laatste wil van de testator een extra bescherming kan bieden en anderzijds er weinig problemen inzake de rechtszekerheid van de te legateren goederen zouden bestaan.

Beide argumenten zijn echter controversieel. Binnen de rechtsleer en rechtspraak is betwist hoe het concept oorzaak inhoudelijk vorm moet krijgen en deze discussie lijkt mijns inziens nog steeds niet beslecht. Daarnaast blijkt het een moeilijke feitenkwestie voor hoven en rechtbanken om de beweegredenen en de determinerende beweegredenen te identificeren. Preventieve oplossingen lijken vooralsnog om de diverse aangehaalde redenen te kort te schieten. Bovendien is het betreurenswaardig dat het Hof van Cassatie blijft vasthouden aan het principe dat er slechts één determinerende beweegreden en niet meerdere aanwezig kunnen zijn. Dit alles kan afbreuk doen aan de bescherming van de uiterste wil van de testator. Echter is de toekomst hoopvol met het Burgerlijk Wetboek dat meerdere determinerende beweegredenen lijkt te aanvaarden.

Wat de rechtszekerheid betreft, dient gezegd te worden dat testamenten uitgevoerd worden nadat de oorzaak reeds verdwenen is. Echter is er geen zekerheid dat de betrokkenen reeds voorafgaand aan de uitvoering van het testament, of meer algemeen de vereffening en verdeling van de nalatenschap, kennis hebben van het verdwijnen van de oorzaak. Bijgevolg

²¹⁸ PINTENS W. en DECLERCK C., *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 2019, 285; PINTENS W. en DECLERCK C., *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 2023, 285; SAGAERT V., *Beginselen van verbintenissenrecht : de contractuele en quasi-contractuele verbintenissen*, LeA Uitgevers, 2023, 83.

²¹⁹ CLAEYS I., 'Aandachtspunten voor het notariaat ingevolge de codificatie van het verbintenissenrecht in boek 5 BW' in VERSCHULDEN G., DECLERCK C., BAEL J. e.a. (eds.), *Rechtskroniek voor het notariaat 41*, Knops Publishing, 2022, (143) 150.

kunnen gelijkaardige problemen ontstaan zoals bij het verval van schenkingen onder de levenden. Het nieuwe Burgerlijk Wetboek voorziet in bescherming voor de derde-verkrijger. Echter blijven er onduidelijkheden bestaan inzake de temporele werking van het verval en de intrede van rechtswege.

De toepassingsvoorwaarden voor het verval zijn mijns inziens correct en passend. Dat de gebeurtenis, die de oorzaak doet verdwijnen of wegvallen, niet langer onafhankelijk van de wil van de testator dient te zijn, is logisch. Immers heeft de testator eveneens een *ad nutum* herroepingsrecht. Dat daardoor herroeping en verval aan elkaar gekoppeld worden, is mijns inziens niet problematisch.

Daarentegen ben ik een voorstander van de Franse rechtspraak inzake het verval. Die stelt dat de bekwame testator in regel de verantwoordelijkheid draagt het testament te herroepen. De huidige Belgische rechtspraak lijkt, mijns inziens, dezelfde weg te bewandelen. Indien de testator niet langer bekwaam is, door onwetendheid dan wel een fysiek of psychisch aspect, kan het verval gevraagd worden. Het is in deze situatie dat het verval mij passend lijkt. De testator wordt geresponsabiliseerd om zijn werkelijke laatste wil uitwerking te laten krijgen, zonder inmenging van externen. Indien de testator echter niet langer in staat is een uiterste wil te vormen, kan er mits voldoende zekerheid ingegrepen worden in het verouderde testament door middel van het verval. Het is dan ook niet de bedoeling na de dood van de testator een testament nog te wijzigen naar aanleiding van omstandigheden die na het overlijden plaatsvinden. Bijgevolg dient, mijns inziens, de oorzaak verdwenen te zijn voorafgaand aan het overlijden. Bij het overlijden is het testament definitief.

Concluderend kan dan ook gesteld worden dat het verval van legaten een meerwaarde kan bieden en in de toekomst een rol kan blijven spelen. Echter is eveneens terughoudendheid op zijn plaats. Immers is een testament interpreteren en legaten vervallen verklaren steeds giswerk, waardoor het risico bestaat dat de werkelijke laatste wil van de testator niet langer gerespecteerd wordt. Het Burgerlijk Wetboek voorziet tot op heden geen expliciete mogelijkheid tot verval wegens het verdwijnen van de oorzaak, noch is er een verbod. Voor de rechtszekerheid zou een expliciete wettelijke basis raadzaam zijn omdat rechtspraak fluctueert.

4. Bibliografie

Belgische wetgeving

Burgerlijk Wetboek

Oud Burgerlijk Wetboek

Nederlandse wetgeving

Nederlands Burgerlijk Wetboek

Vorbereidende werken

Wetsvoorstel houdende Boek 5 "Verbintenissen" van het Burgerlijk Wetboek, KAMER, 2020-2021, 24 februari 2021, nr. 55-1806/001.

Rechtspraak Hof van Cassatie

Cass. 13 november 1969, *Arr.Cass.* 1970, 261.

Cass. 10 september 1971, *Arr.Cass.* 1972, 31.

Cass. 29 september 1972, *Arr.Cass.* 1973, 121.

Cass. 5 november 1976, *Arr.Cass.* 1977, 268.

Cass. 13 maart 1981, *Arr.Cass.* 1980, 779.

Cass. 21 september 1989, *Arr.Cass.* 1989-1990, 92.

Cass. 16 november 1989, *Arr.Cass.* 1989-1990, 371.

Cass. 21 januari 2000, AR C.98.0335.F.

Cass. 14 oktober 2004, AR C.03.0454.F.

Cass. 12 oktober 2006, AR C.04.0138.F.

Cass. 14 maart 2008, AR nr. C.05.0380.F.

Cass. 12 december 2008, AR C.06.0332.N.

Cass. 14 januari 2013, AR C.10.0661.N.

Cass. 6 maart 2014, AR C.13.0362.N.

Cass. 21 oktober 2016, AR C.15.0457.N.

Cass. 21 april 2017, AR C.16.0439.N.

Cass. 7 mei 2020, AR C.19.0423.N.

Cass. 16 januari 2023, AR C.20.0353.F.

Cass. 19 oktober 2023, AR C.23.0112.N.

Cass. 23 mei 2024, AR C.23.0461.N.

Cass. 19 mei 2025, AR C.24.0272.N.

Conclusies

DECONYNCK M., ‘Conclusie bij Cass. 19 oktober 2023’,
ECLI:BE:CASS:2023:ARR.20231019.1N.5.

Rechtspraak hoven van beroep

HvB Antwerpen 9 november 1988, *RNB* 1989, 483.

HvB Antwerpen 13 september 1999, *RW* 2001-2002, 460.

HvB Antwerpen 30 januari 2002, ECLI:BE:HBANT:2002:ARR.20020130.7.

HvB Antwerpen 22 april 2003, *TBBR* 2005, 69.

HvB Antwerpen 24 december 2003, *CABG* 2006/6, 40.

HvB Antwerpen 3 oktober 2007, *NJW* 2008, 259.

HvB Antwerpen, 19 maart 2008, *RW* 2008-2009, 1436.

HvB Antwerpen 4 maart 2015, *T.Not.* 2015, 457.

HvB Antwerpen 28 januari 2015, *T.Not.* 2017, 355.

HvB Antwerpen 6 mei 2015, *RW* 2016-2017, 386.

HvB Antwerpen 23 maart 2016, *T.Not.* 2017, 538.

HvB Antwerpen 21 februari 2018, *TEP* 2018, 335.

HvB Antwerpen 20 juni 2018, *NJW* 2019, 339.

HvB Antwerpen 9 oktober 2018, *TEP* 2018, 942.

HvB Antwerpen 12 juni 2019, *T.Not.* 2019, 778.

HvB Antwerpen 15 september 2020, *TEP* 2021, 431.

HvB Antwerpen 9 maart 2021, *TEP* 2021, 977.

HvB Antwerpen 7 september 2021, *T.Not.* 2022, 934.

HvB Antwerpen 8 november 2022, *T.Not.* 2025, 537.

HvB Antwerpen 13 december 2022, *TEP* 2024, 131.

HvB Antwerpen 5 maart 2024, *T.Not.* 2024, 796.

HvB Bergen 7 oktober 2003, *TBBR* 2005, 71.

HvB Bergen 12 mei 2004, *RTDF* 2005, 607.

HvB Bergen 18 november 2008, *JLMB* 2010, 1685.

HvB Bergen 12 januari 2010, *RNB* 2013, 712.

HvB Bergen 19 maart 2010, *JLMB* 2011, 1301.

HvB Bergen 16 mei 2014, *RGEN* 2014, 427.

HvB Brussel 8 april 1998, ECLI:BE:CABRL:1998:ARR.19980408.1.

HvB Brussel 17 mei 2001, *JLMB* 2001, 144.

HvB Brussel 18 oktober 2006, *JT* 2006, 793.

HvB Brussel 15 februari 2007, *RTDF* 2008, 1329.

HvB Brussel 2 april 2008, ECLI:BE:CABRL:2008:ARR.20080402.6.

HvB Brussel 30 november 2010, ECLI:BE:CABRL:2010:ARR.20101130.1.

HvB Brussel 18 juni 2013, *RW* 2014-2015, 624.

HvB Brussel 24 mei 2016, *T.Not.* 2016, 514.

HvB Brussel 29 november 2022, *TEP* 2024, 176.

HvB Brussel 16 januari 2023, *TEP* 2024, 147.

HvB Gent 14 maart 1957, *T.Not.* 1957, 140.

HvB Gent 9 mei 1997, *T.Not.* 1998, 210.

HvB Gent 5 maart 2003, *NJW* 2003, 1043.

HvB Gent 8 mei 2003, *NJW* 2003, 971.

HvB Gent 24 maart 2005, *T.Not.* 2005, 403.

HvB Gent 24 november 2005, *RW* 2007-2008, 241.

HvB Gent 9 februari 2006, onuitg.

HvB Gent 12 maart 2009, ECLI:BE:HBGNT:2009:ARR.20090312.5.

HvB Gent 16 september 2010, *RW* 2011-2012, 1045.

HvB Gent 22 oktober 2015, *RABG* 2016, 1103.

HvB Gent 29 oktober 2015, *RW* 2016-2017, 860.

HvB Gent 22 februari 2018, *TEP* 2018, 281.

HvB Gent 28 juni 2018, *RW* 2019-2020, 464.

HvB Gent 22 november 2018, *TEP* 2019, 97.

HvB Gent 4 april 2019, *T.Not.* 2019, 1044.

HvB Gent 20 februari 2020, *TEP* 2021, 170.

HvB Gent 30 maart 2021, *FJF* 2021, 278.

HvB Gent 8 juni 2023, *TEP* 2024, 850.

HvB Gent 28 maart 2024, *TEP* 2024, 905.

HvB Luik 23 mei 1973, *Rev.prat.not.b.* 1975, 31.

HvB Luik 19 mei 1992, *TBBR* 1994, 45.

HvB Luik 26 januari 1993, *TBBR* 1994, 45.

HvB Luik 19 november 2002, *RTDF* 2004, 45.

Hvb Luik 23 januari 2008, *RNB* 2008, 241.

HvB Luik 24 februari 2010, *T.Not.* 2013, 111.

HvB Luik 21 juni 2011, *RNB* 2013, 717.

HvB Luik 22 april 2015, *RPP* 2015, 475.

HvB Luik 19 april 2017, *JLMB* 2019, 1665.

Rechtspraak rechtbank van eerste aanleg en familierechtbank

Kh. Dinant 1 april 2011, *TBBR* 2015, 114.

Rb. Antwerpen 28 juni 2002, *CABG* 2006/6, 36.

Rb. Antwerpen 26 november 2014, *RABG* 2015, 293.

Rb. Antwerpen 17 mei 2021, *RABG* 2022/1, 45.

Rb. Bergen 9 april 2013, *FJF* 2014, 308.

Rb. Brugge 16 januari 2004, *T.Not.* 2005, 415.

Rb. Brugge 16 juni 2014, *RGEN* 2014, 429.

Rb. Brussel 8 maart 1994, *TBBR* 1994, 512.

Rb. Brussel 27 januari 1995, *RTDF* 1995, 730.

Rb. Brussel 12 september 1997, *JLMB* 1999, 1018.

Rb. Brussel 17 mei 2001, *JT* 2001, 595.

Rb. Brussel 29 maart 2002, *T.Not.* 2003, 351.

Rb. Brussel 14 juni 2004, *CABG* 2006/6, 47.

Rb. Brussel 18 april 2005, *CABG* 2006/6, 54.

Rb. Gent 12 maart 1999, *AJT* 2000-2001, 346.

Rb. Gent 2 september 2003, *T.Not.* 2005, 409.

Rb. Gent 18 april 2006, *T.Not.* 2006, 542.

Rb. Gent 12 april 2011, *T.Not.* 2011, 662.

Rb. Hasselt 17 april 2007, *RW* 2008-2009, 376.

Rb. Kortrijk 8 maart 1951, *JT* 1952, 301.

Rb. Leuven 14 november 2003, *RW* 2004-2005, 905.

Rb. Luik 25 november 2002, *RTDF* 2004, 496.

Rb. Luik 6 oktober 2003, *JLMB* 2004, 659.

Rb. Luik 28 april 2014, *RTDF* 2015, 414.

Rb. Luik (afd. Luik) 10 november 2014, *RTDF* 2015, 657.

Rb. Luik (afd. Hoei) 16 april 2018, *JLMB* 2022, 954.

Rb. Mechelen 24 december 1980, *RW* 1981-1982, 1023.

Rb. Mechelen 30 mei 2001, *CABG* 2006/6, 29.

Rb. West-Vlaanderen (afd. Brugge) 1 september 2016, *TGR-TWVR* 2016, 535.

Famrb. Brussel 6 december 2022, *For.Fam.* 2023/6, 19.

Famrb. Luik (afd. Verviers) 13 juni 2022, *For.Fam.* 2023/1, 38.

Famrb. Luik (afd. Luik) 15 januari 2024, *Act.dr.fam.* 2024/4, 91.

Famrb. Luik 29 januari 2024, *RNB* 2024, 634.

Famrb. Luxemburg (afd. March-en-Famenne) 18 juni 2019, *JLMB* 2019, 1677.

Famrb. Namen (afd. Namen) 25 mei 2020, *RNB* 2021, 900.

Famrb. Namen (afd. Namen) 10 maart 2021, *RPP* 2021, 423.

Famrb. Namen (afd. Namen) 31 maart 2021, *RNB* 2022, 552.

Famrb. Namen (afd. Namen) 31 oktober 2022, *For.Fam.* 2023/1, 39.

Famrb. Namen (afd. Namen) 10 juni 2024, *Act.dr.fam.* 2024/4, 94.

Famrb. West-Vlaanderen (afd. Veurne) 14 mei 2024, *T.Not.* 2024, 789.

Rechtspraak Frankrijk

Cass. Fr. 14 mei 1985, *Rev.Trim.Dr.Civ.* 1986, 397.

Cass. Fr. 15 december 2010, *RNB* 2015, 541.

Cass. Fr. 15 februari 2012, n° 10-23.026.

Cass. Fr. 14 mei 2014, n° 13-16.102.

Cass. Fr. 29 september 2021, n° 19-25.913.

Rechtspraak Groothertogdom Luxemburg

Cour d'appel 1 december 2004, *Pas.Lux.* 2005-2007/1b, 32.

Rechtspraak Nederland

HR 27 oktober 2023, ECLI:NL:HR:2023:1486.

HR 10 november 2023, ECLI:NL:HR:2023:1531.

Gerechtshof Amsterdam 16 april 2024, ECLI:NL:GHAMS:2024:956.

Gerechtshof Amsterdam 20 augustus 2024, ECLI:NL:GHAMS:2024:2469.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 22 maart 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:2169.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 12 april 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:2760.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 19 december 2023, ECLI:NL:GHARL:2023:10832.

Gerechtshof Den Haag 26 juni 2018, ECLI:NL:GHDHA:2018:2895.

Gerechtshof Hertogenbosch 6 augustus 2008, ECLI:NL:GHSHE:2008:BF0453.

Rb. Amsterdam 27 november 2024, ECLI:NL:RBAMS:2024:8826.

Rb. Amsterdam 7 mei 2025, ECLI:NL:RBAMS:2025:2965.

Rb. Gelderland 8 mei 2019, ECLI:NL:RBGEL:2019:1936.

Rb. Limburg 29 april 2024, ECLI:NL:RBLIM:2024:2192.

Rb. Limburg 18 december 2024, ECLI:NL:RBLIM:2024:9454.

Rb. Noord-Holland 1 mei 2024, ECLI:NL:RBNHO:2024:4238.

Rechtsleer

ABIUSO R. en VAN GEEL A., ‘Topic 32. Oorzaak/ Verval / Voorwaarde’ in VERBEKE A.-L. en VERDICKT B. (eds.), *Handboek Estate Planning. Deel II : Erfrecht en giften*, Intersentia, 2021, 226.

ANDRÉ-DUMONT A.-P., ‘Révocation d’un testament ou caducité du testament, deux voies possibles pour un même résultat (noot onder Rb. Luik 28 april 2014 en HvB Luik 22 april 2015)’, *RPP* 2015, 477.

BAEL J., ‘Algemene geldigheidsvoorwaarden inzake schenkingen en testamenten’ in CASMAN H., VERSTRAETE J., PUELINCKX-COENE M. e.a. (eds), *Notariële actualiteit 7: Familierecht*, Die Keure, 1996, 105.

BAEL J., ‘Grenzen aan de conventionele vrijheid in het schenkingenrecht ingevolge het principe van de onherroepelijkheid van de schenking’ in STUDIEKRING PROVINCIAAL GENOOTSCHAP DER NOTARISSSEN VAN OOST-VLAANDEREN (ed.), *Notariële actualiteit 2012; verslagboek van de vormingsdagen van de Studiekring provinciaal genootschap der notarissen van Oost-Vlaanderen*, Die Keure, 2013, 145.

BAEL J., ‘Grenzen aan de familiale vermogensplanning: het principe van de versterkte onherroepelijkheid van de schenking herbekeken’ in ALOFS E., BYTTEBIER K., MICHELSENS A. e.a. (eds.), *Liber amicorum. Hélène Casman*, Intersentia, 2013, 49.

BAEL J., ‘Het principe van de onherroepelijkheid van de schenking: een hinderpaal bij de familiale vermogensplanning?’, *T.Not.* 2012, 384.

BAEL J., ‘Schenkingen en testamenten’ in X (ed.), *Rechtskroniek voor het notariaat 10*, Die Keure, 2007, 137.

BAEL J., ‘Schenkingen, testamenten en erfovereenkomsten’ in X (ed.), *Rechtskroniek voor het notariaat 15*, Die Keure, 2009, 161.

BAERT H. en DEVOS S., ‘De onvoorziene omstandigheden bij contracten in het Belgische familierecht en familiaal vermogensrecht’ in SNIJDERS H. en DE TAVERNIER P. (eds.),

Onvoorziene omstandigheden, verstoring en herstel van contractueel evenwicht. Algemene beschouwingen en beschouwingen op deelterreinen van het privaatrecht, Maklu, 2013, 107.

BARBAIX R., 'De schenking als successieplanningsinstrument. Civielrechtelijke grenzen aan de contractvrijheid', *TEP* 2008, 190.

BARBAIX R., 'Driemaal is scheepsrecht. Of toch niet? Het Hof van Cassatie spreekt zich opnieuw uit over het verval van de schenking door het verdwijnen van de determinerende beweegreden', *Not.Fisc.M.* 2009, 297.

BARBAIX R., *Familiaal vermogensrecht in essentie*, Intersentia, 2022.

BARBAIX R., *Het contractuele statuut van de schenking*, Intersentia, 2008.

BARBAIX R. en VERBEKE A.-L., *Kernbegrippen erfrecht en giften*, Die Keure, 2012.

BARBAIX R. en VERBEKE A.-L., *Kernbegrippen familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2014.

BARBAIX R., 'Verval van de schenking door het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden: het derde bedrijf (noot onder Cass. 12 december 2008)', *RW* 2008-2009, 1666.

BARBAIX R., 'Zijn de algemene geldigheidsvereisten inderdaad strenger ten aanzien van schenkingen dan ten aanzien van rechtshandelingen ten bezwarende titel?', *Not.Fisc.M.* 2003, 37.

BERCKMANS C., 'Eenzijdige beëindiging van het tontine-beding in België en Frankrijk', *Jura Falconis* 2009-2010, 701.

BODSON F., 'Caducité d'un testament pour disparition de sa cause : quand le rideau tombe (noot onder Famrb. Luik (afd. Luik) 15 januari 2024 en Famrb. Namen (afd. Namen) 10 juni 2024)', *Act.dr.fam.* 2024/4, 100.

BOUCKAERT F., 'Hoe tontine –en aanwasbedingen kunnen worden beëindigd? Bedenkingen bij het vonnis van de rechtbank te Gent van 2 september 2003, bij het arrest van het hof van beroep te Gent van 24 maart 2005 en bij het vonnis van de rechtbank te Brugge van 16 januari 2004 (noot onder HvB Gent 24 maart 2005 en Rb. Gent 2 september 2003 en Rb. Brugge 16 januari 2004)', *T.Not.* 2005, 387.

BOUCKAERT F., DE WULF C. en GERLO J., *Familierecht en familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 1991.

BRACKE L., ‘Het nagestreefde doel versus de rechtszekerheid. Het verval als beëindigingswijze van een rechtshandeling wegens het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak.’, *Not.Fisc.M.* 1998, 103.

BUYSENS F., Probleemgenererende rechterlijke uitspraken: weg ermee, *T.Fam.* 2021/6, 134.

CASMAN H., *Notarieel familierecht*, Mys en Breesch, 1991.

CASMAN H., Actualia schenkingen, *NJW* 2011, 558.

CASIER, H. en VERDICKT, B., ‘Verval van oorzaak bij schenking: passé composé?’, *Nieuwsbrief Notariaat* 2009/19, 5.

CAUFFMAN C., ‘Het verval van verbintenissen wegens het teloorgaan van hun voorwerp erkend als algemeen rechtsbeginsel (noot onder Cass. 14 oktober 2004)’, *RW* 2005-2006, 860.

CLAESSENS B., PEETERS N. en VAN DE VOORDE J., ‘Afdeling 5. Verval’ in ROODHOOFT J. (ed.), *Bestendig Handboek Verbintenissenrecht*, Wolters Kluwer Belgium, 2020, 148.

CLAEYS I., ‘Aandachtspunten voor het notariaat ingevolge de codificatie van het verbintenissenrecht in boek 5 BW’ in VERSCHULDEN G., DECLERCK C., BAEL J. e.a. (eds.), *Rechtskroniek voor het notariaat 41*, Knops Publishing, 2022, 143.

CLAEYS I. en TANGHE T., *Nieuw algemeen contractenrecht: handboek*, Intersentia, 2023.

CORNELIS L., *Algemene theorie van de verbintenis*, Intersentia, 2000.

DE BOECK A. en VAN DAMME N., ‘oorzaak’ in DAMBRE M., TILLEMANN B. en TANGHE T. (eds.), *Bijzondere overeenkomsten. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Wolters Kluwer Belgium, 2019, 23.

DECLERCK C., DU MONGH J., PINTENS W. e.a., *Familiaal vermogensrecht*, Intersentia, 2010.

DECLERCK C. en MAELFAIT A., ‘Deel I. Kroniek familiaal vermogensrecht – Hoofdstuk V. Erfrecht’ in PINTENS W. en DECLERCK C. (eds.), *Patrimonium 2016*, Die Keure, 2016, 97.

DEKKERS R., CASMAN H., VERBEKE A.-L. e.a., *Erfrecht & giften : na de codificatie van 2022*, Intersentia, 2023.

DEKKERS R., CASMAN H., VERBEKE A.-L., *Erfrecht & giften*, Larcier Intersentia, 2025.

DELNOY P., ‘Caducité, nullité et révocation en matière de donations entre vifs. La tyrannie des mots en droit c. l’arrêt de la Cour de Cassation (1re ch.), du 12 décembre 2008’, *JT* 2010, 321.

DELNOY P., ‘Het verval van de rechtshandelingen door het verdwijnen van hun oorzaak – tweede bedrijf’, *Not.Fisc.M.* 2000, 177.

DELNOY P., ‘La caducité des libéralités par disparition de leur cause (noot onder Cass. 16 november 1989)’, *Ann.dr.Lg.* 1990, 338.

DELNOY P. en MOREAU P., *Les libéralités et les successions : précis de droit civil*, Larcier, 2023.

DE LOOR T., ‘Het verval als wijze van beëindiging van een rechtshandeling ten gevolge van het wegvallen van voorwerp of oorzaak’, *RW* 1995-1996, 761.

DEMARÉ G., SAMOY I. en STIJNS S., *Onvoorziene omstandigheden*, Die Keure, 2019.

DE POTTER DE TEN BROECK M., *Gewijzigde omstandigheden in het contractenrecht*, Intersentia, 2017.

DE VOGELAERE T., *Testamenten anno 2013 : balanceren op de grenzen van de wilsautonomie*, Larcier, 2013.

DE WILDE D’ESTMAEL E., DELAHAYE B., HOLLANDERS DE OUDERAEN G. e.a. *Rép. not., Deel III, Erfenissen, schenkingen en testamenten, Boek 7, Schenkingen*, Larcier, 2025.

DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M., ‘Nietigheid, herroeping, verval’ in DILLEMANS R., VAN DEN BOSSCHE A. en DE CLERCQ M. (eds.), *Testamenten*, Kluwer, 2012, 355.

DU LAING B., ‘Enkele beschouwingen over de invloed van (het wegvallen van) het nagestreefde doel of de (determinerende) beweegreden op het (voort)bestaan van de geaffecteerde geldlening (noot onder Rb. Hasselt 30 september 1999)’, *Not.Fisc.M.* 2001, 193.

FORIERS P., ‘Caducité du testament par disparition de sa cause et absence de cause. Quelques observations sur la caducité des actes juridiques (noot onder Cass. 19 oktober 2023)’, *TBBR* 2024, 271.

FORIERS P.A., *La caducité des obligations contractuelles par disparition d’un élément essentiel à leur formation*, Bruylant, 1998.

FORIERS P.A., ‘La caducité revisitée, à propos de l’arrêt de cassation du 21 janvier 2000’, *JT* 2000, 676.

FORIERS P.A., ‘Observations sur la caducité des contrats par suite de la disparition de leur objet ou de leur cause (noot onder Cass. 28 november 1980)’, *RCJB* 1987, 100.

GEENS H., ‘Gegeven is gegeven, oordeelt Cassatie’, *Juristenkrant* 2009/1, 5.

GRIMALDI M., *Droit patrimonial de la famille 2025-2026*, Dalloz, 2025.

HERAIL J., *Répertoire de droit civil: Legs*, Dalloz, 2021.

LIEGEOIS J., ZEDAZI S. en FASSIN F., ‘Le mariage et la séparation de fait’ in FASSIN F. (ed.), *Droit familial : étude pratique et transversale*, Wolters Kluwer Belgium, 2024, 293.

MAELFEYTS S., ‘La disparition des sentiments, cause subjective et motif de caducité. « Amour, cause et caducité : des mots qui (ne) font (pas) rêver » (noot onder Famrb. Namen (afd. Namen) 31 maart 2021)’, *RPP* 2021/4, 448.

MASSCHELEIN M.A., ‘De invloed van de oorzaak na totstandkoming van de overeenkomst (noot onder HvB Gent 5 maart 2003)’, *RABG* 2006/1, 60.

MASSCHELEIN M.A., *Schenking bij notariële akte*, Larcier, 2007.

MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking onder levenden wegens het verdwijnen van de oorzaak’, *Notamus* 2009/2, 46.

MASSCHELEIN M.A., ‘Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal? (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *TBBR* 2009, 240.

MONTOUX D., *JurisClasseur Notarial Formulaire: V^o Testament Fasc. 200: TESTAMENT. – Inefficacité des legs pour causes antérieures au décès du testateur 2025*, LexisNexis, 2025.

MOREAU P., ‘De la caducité des legs pour disparition de leur cause avant le décès du testateur (noot onder Cass. 19 oktober 2023)’, *JLMB* 2024, 117.

MOREAU P., ‘La théorie de la caducité des libéralités pour disparition de leur cause est-elle caduque?’, *RNB* 2009, 694.

MOREAU P., ‘Les modes de révocation tacite du testament (noot onder HvB Luik 24 februari 2010)’, *JLMB* 2010, 1666.

NAJJAR I., *Répertoire de droit civil; Libéralités: consentement et cause*, Dalloz, 2024.

NEUTS J., ‘Over het verval van het testament als gevolg van verdwijnen van de oorzaak. (noot onder Cass. 21 januari 2000)’, *RW* 2000-2001, 1018.

NUDELHOLC S., ‘Chronique d'une mort annoncée: la condamnation, par la Cour de cassation, du prétendu principe de la caducité des donations par disparition de leur cause (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *Act.dr.fam.* 2009, 152.

NUDELHOLC S., ‘Une donation est-elle frappée de caducité par la disparition de sa cause, survenue postérieurement à la conclusion du contrat? (noot onder Cass. 16 november 1989)’, *RCJB* 1993, 78.

PARISIS F., ‘Vers un principe général de caducité des libéralités consécutive à l’effacement de leur cause?’, *TBBR* 1994, 281.

PEERAER F., *Nietigheid en aanverwante rechtsfiguren in het vermogensrecht*, Intersentia, 2019.

PEERAER F., ‘Totstandkoming, geldigheid en interpretatie van contracten en eenzijdige rechtshandelingen: inhoudelijke vernieuwingen, herformuleringen en metonymieën’ in

SAGAERT V. en STORME M.E. (eds.), *Het vernieuwde verbintenissenrecht doorgelicht*, Wolters Kluwer Belgium, 2025, 7.

PERRICK S., ‘Erfrecht en schenking (165 Uiterste wilsbeschikking gemaakt onder invloed van onjuiste beweegreden.)’, *ASSER-SERIE*, nr 165, https://www.inview.nl/document/ida5aab855e2ee4935b436edad7afbeda8?ctx=WKNL_CSL_1706

PINTENS W. en DECLERCK C., *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 2019.

PINTENS W. en DECLERCK C., *Schets van het familiaal vermogensrecht*, Die Keure, 2023.

PUELINCKX-COENE M., ‘Overzicht van rechtspraak. Giften (1985-1992)’, *TPR* 1994, 1615.

PUELINCKX-COENE M., BARBAIX R. en GEELHAND N., ‘Overzicht van rechtspraak. Giften (1999- 2011)’, *TPR* 2013, 175.

PUELINCKX-COENE M., GEELHAND N. en BUYSENS F., ‘Overzicht van rechtspraak. Giften (1993-1998)’, *TPR* 1999, 779.

RAUCENT L., ‘La disparition de la cause dans les donations: à propos de l’arrêt de la Cour de cassation du 16 novembre 1989 (noot onder Cass. 16 november 1989)’, *TBBR* 1990, 261.

RENCHON J.-L., ‘Exit la disparition de la cause d’une donation. Reste la fausse cause des libéralités (noot onder Cass. 12 december 2008)’, *RTDF* 2010, 1294.

ROMAIN J.-F., ‘Clarifications concernant la théorie de la caducité des actes juridiques, en particulier des libéralités testamentaires, par disparition de leur cause-mobile déterminant (noot onder Cass. 21 januari 2000)’, *RCJB* 2004, 86.

SACE J., *Rép. not., Deel III, Erfenissen, schenkingen en testamenten, Boek 6, Giften - Algemene bepalingen*, Larcier, 2025.

SAGAERT V., *Beginnelen van verbintenissenrecht : de contractuele en quasi-contractuele verbintenissen*, LeA Uitgevers, 2023.

SEYNS S. en VAN DEN HOVE D'ERTSENRYCK S., 'Actuele ontwikkelingen in het schenkingsrecht' in PINTENS W. (eds), *Themis Familiaal Vermogensrecht*, Die Keure, 2009, 39.

STERCKX D., noot onder Cass. 21 januari 2000, *RNB* 2000, 342.

STIJNS S., *De gerechtelijke en buitengerechtelijke ontbinding van overeenkomsten*, Maklu, 1994.

STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek 1*, Die Keure, 2025.

STIJNS S., *Leerboek verbintenissenrecht - Boek 2*, Die Keure, 2020.

STIJNS S. en GEENS H., 'Glorie en teloorgang van het verval van rechtshandelingen wegens de verdwijning van hun subjectieve oorzaak. Een duiding van het cassatiearrest van 12 december 2008 inzake schenkingen' in PINTENS W., DU MONGH J. en DECLERCK C. (eds.), *Patrimonium 2009*, Intersentia, 2009, 299.

TAILLIEU S., 'Actualia inzake het verval van rechtshandelingen ingevolge de verdwijning van de oorzaak – wat zal de toekomst brengen?', *TBBR* 2005, 141.

TAINMONT F., 'Brèves considérations sur la disparition de la cause d'un testament et sur sa révocation tacite (noot onder HvB Luik 24 februari 2010)', *RTDF* 2011, 560.

VAN DAMME B., 'Het verdwijnen van de oorzaak van een legaat en van een akte van verwerping van nalatenschap', *T.Not.* 2001, 139.

VAN DEN BOSSCHE A., 'Rechtspraakoverzicht - Elf testamenten en hun problemen', *T.Not.* 2017, 343.

VAN DEN BOSSCHE A., 'Testamenten 2021-2025: een overzicht', *T.Not.* 2025, 331.

VAN EESTER R., 'Het verval van testamenten en schenkingen onder levenden door het verdwijnen of wegvallen van de oorzaak', *Not.Fisc.M.* 2008, 41.

VAN GERVEN W. en COVEMAEKER S., *Verbintenissenrecht*, Acco, 2001.

VAN OMMESLAGHE P., 'Observations sur la theorie de la cause dans la jurisprudence et dans la doctrine moderne (noot onder Cass. 13 november 1969)', *RCJB* 1970, 328.

VAN QUICKENBORNE M., ‘Het verval van een rechtshandeling wegens de verdwijning van haar oorzaak (noot onder Cass. 21 januari 2000)’, *R.Cass.* 2001, 77.

VANSWEEVELT T. en WEYTS B., *Handboek verbintenissenrecht*, Intersentia, 2023.

VERVOORT I. en ABIUSO R., ‘Boek 2 / topic 5 Oorzaak/Animus donandi’ in BUYSENS F., DERYCKE H. en VERBEKE A.-L. (eds.), *Handboek estate planning algemeen : Vermogensplanning met effect bij leven, schenking*, Larcier, 2009, 29.